ژیان لەپێناوی گێڕانەوەدا

لێکۆڵینەوەی ئەدەبی

جەبار سابیر

بەهاری ٢٠٠٧ سلێمانی

ژیان لەپێناوی گێڕانەوەدا

بابەت: لیکۆڵینەوەی ئەدەبی

نوسەر: جەبار سابیر

تایپ: نوسەر

هەڵەبڕی: ئارام سدیق

چاپ: چاپی یەکەم سلێمانی ٢٠٠٧

ژمارەی سپاردنی()ی ساڵی ٢٠٠٧ی وەزارەتی رۆشنبیری دراوەتێ.

پێشکەشە

بە ستار سابیر... ماندووترین پیاوی دنیا

پێڕست

پێش هەڵدانەوەی یەکەم لاپەڕە.............................٧ تا ٨
بەهاری رەش مانیفێستی ئەنفالی گەرمیان................. ٩ تا ٢٦
ژیان لەپێناوی گێڕانەوەدا........................... ٢٧ تا ٥٢
فریو خۆشاردنەوە فریومان دەدات....................... ٥٣ تا ٦٠
قەڵای دمدم یەکەم خەونی کورد بۆ .... ٦١ تا ٧٢
قودرەتی زمانو شکستی نوسەر.......................... ٧٣ تا ٨٤
ئێمە هاتین بەهەشتێك بەسەر........................... ٨٥ تا ٩٢
بەژنی کەمانچەو تارمایی ژن........................... ٩٣ تا ١٠٢
شەقمی هەنگی گەورە.................................. ١٠٣ تا ١١٦
رۆمانی نۆسەدو هەشتاو چوار.......................... ١١٧ تا ١٢٨
تاوانو سزا بەکوردی.................................. ١٢٩ تا ١٤٠
ئاڵتینای سلێمانۆڤاو.................................. ١٤١ تا ١٥٠
کۆڕاڵی مردن لەسەمفۆنیای............................ ١٥١ تا ١٦٠
کاتێك رۆمانێك دەکوژرێ............................... ١٦١ تا ١٧٢

ئاوڕێك لەسەرەتاکای رۆمانی کوردی.......... ١٧٥ تا ١٨٦
نامەکەی کافکا................................. ١٨٧ تا ١٩٨
مەرگی خامۆشی................................. ١٩٩ تا ٢٠٨
ئەرێ ئەو پیاوە................................. ٢٠٩ تا ٢٢٠
دزی ئەدەبی.................................... ٢٢١ تا ٢٢٨
کلتوری خوێندنەوە.............................. ٢٢٩ تا ٢٤٠
منالێ ئەو مەخلوقەی............................ ٢٤١ تا ٢٥٤
عێل بەگی جاف.................................. ٢٥٥ تا ٢٦٣

پێش هەڵدانەوەی یەکەم لاپەڕە

لێرەدا هەوڵەدەم لەڕوانگەو دنیابینی خۆمەوە قسە لەسەر ئەم ڕۆمانو تێکستانە بکەم، من لەدوای چێژبینین لەهەر یەکێکیان قسەی خۆمکردووە، لەبەر ئەوە مەرجنییە ئەم ڕۆمانانە یاخود ئەم تێکستانە لای تۆی خوێنەریش هەمان قسە هەڵبگرن کە من لەسەریانم کردووە. پێشموایە کەئەوەی بایەخی پێنادرێت لای ئێمە ئەوەیە قسە لەسەر ڕۆمانێك بکەیت یاخود لەکۆمەڵە چیرۆکێك بکۆڵیتەوە، یان بتەوێ ئەو ڕەمزو ڕازانە ئاشراکەیت کەهەر کارێکی ئەدەبی لەخۆیدا شاردوێتییەوە. لەکاتێکدا لەدنیادا بایەخێکی گەلێك گەورە بەو جۆرە کارکردنە دەدرێتو زۆر لەنوسەرانو ڕۆماننوسانی دنیاش لەڕێگەی نوسین لەسەر بەرهەمەکانیان بوونەتە نوسەرو ڕۆماننوسی گەورە.

تەواوی ئەم کارانە بەرهەمی سێ ساڵێك کارکردنی بەردەوامو لەسەر لاپەڕەی ڕۆژنامەی (ئەدەبو هونەر)ی کوردستانی نوێو

گۆڤارەکانی (ڕامان)و (ڕۆڤار)و (ئاینده)دا بڵاوبوونەتەوەو لێرەشدا کەبەسەریەکەوەو لەکتێبێکی سەربەخۆدا چاپکراوە بۆئەوەی کەئەو بابەتانە بتوانێت سوود بەهەر خوێنەرێك بگەیەنێت گەربییەوێت. ئەوەی دەشێ بوترێ: من لەسەر ڕێبازی (ئالان ڕۆب گرێ) کەپێیوایە لەداکبوونی دەق مەرگی نوسەرەو لەدایك بوونی خوێنەرە، کارمکردووە، واتا بەپێی میتۆدی ڕۆب گرێ، لەکاتی قسەکردنو لێکۆڵینەوە لەدەق یان تێکستێکی ئەدەبی کەسی لێکۆڵەر واز لەنوسەری دەقەکە دەهێنێو قسە لەسەر خودی دەقەکە دەکات. لەم میتۆدەدا لێکۆڵەر کارێکی بەنوسەر نییەو تەنیا دەق دەکاتە پانتایی قسە لەسەرکردنو لێکۆڵینەوەی خۆی. ئەم جۆرە قسە لەسەرکردنە تائێستاش مشتومڕو هەرای زۆری لەسەرە، بەوەی ناکرێت واز لەنوسەر بهێنیو تەنیا دەق وەرگری، چونکە دەق لەدواجاردا خاوەنێکی هەر هەیەو ئەهێنێ لەکاتی قسە لەسەر کردن لەسەر دەقەکە، قسە لەسەر خاوەنەکەیشی بکرێت. من لەم لێکۆڵینەوە کورتانەدا وازم لەنوسەر هێناوەو شوێن دەقو دۆزینەوە ڕەمزو ڕازەکانی دەق کەوتووم. جاتاچەند سەرکەوتووبووم ئەوەیان بۆتۆی خوێنەر دەگەڕێتەوە.

نوسەر

٢٠٠٧/٢/٩

بەهاری ڕەش مانیفێستی ئەنفالی گەرمیان..

هەمیشە مرۆڤ مەحکوم بووە بەڕابردووەوە، رابردووی پڕگێرمەو کێشەو کوێرەوەری (نۆستالیژیا) ئەوە رووداوە ناخۆش‌و خەمهاوەرەکانن خەیاڵدانی مرۆڤ دەکەنە مەکۆ و ئیتر مرۆڤ بۆ هەتاهەتایە دەبێ پێوەی بتلێتەوە. (مەسعود محەمەد) لەکتێبی مرۆڤ و دەورووبەردا دەڵێت: ئای بۆ ئەو رۆژەی بۆمبای ئەتۆم دەستی مرۆڤی کاڵفام دەکەوێت دەبێت مرۆڤایەتی چی بەسەر بێت.؟

غەرقبوونی کەشتییەکی ئەڵمانی کەسەرنشینەکانی خەڵکی سڤیل‌و ژن‌و منداڵ بوون لەئاوەکانی نێوان روسیاو ئەڵمانیا، لەجەنگی جیهانی دووەمدا کەنزیکەی (١٥٠٠) ژن‌و منداڵی تیاخنکا، لەلای (گۆنتەرگراس)ی رۆماننوسی ئەڵمانی خاوەن

خەلاتی نۆبڵی ئەدەب بۆ ساڵی (٢٠٠٠) دەبێتە رۆمانێکی تراژیدی‌و ئەو رۆمانەش (رۆشتنی قرژاڵ)ە.

گۆنتەرگراس لەڕۆشتنی قرژاڵدا دەگەڕێتەوە بۆ ساڵانی ئەو جەنگەو رۆژی رووداوی غەرقبوونی کەشتییەکە بەهۆی هێرشی رووسەکانەوە. لەو رۆمانەدا کۆستێکی زۆر دەبینین بەهۆی تەکنۆلۆجیاو زانستەوە مرۆڤ توشی هاتووە.

بابزانین کارەساتی ئەنفال چەندێك لەیادەوەری مرۆڤی کوردا شوێنی داگیرکردووە، ئەنفال لەئێستەوە بۆ هەزاران ساڵیش ناسنامەی نەتەوەی کوردە، ئەنفال پڕۆژەیەکی عەرەبی بوو بۆ سڕینەوەو جینۆکلتووری کورد، ئەنفال وەك غەرقبوونی دنیا لەلافاوەکەی نووحدا رەنگە بۆ سەدان ساڵی تر لەیادەوەری کورددا بمێنێتەوە.

ئەنفال بۆتە ترسێکی هەمیشەیی‌و کاریگەری بەسەر تەواوی هەڵسوکەوتی ئاگایی و نائاگایی مرۆڤی کوردەوە هەیە، بۆیە دەکرێ بڵێین: ئێمە زۆر خەمساردین وەك رۆشنبیران و نوسەران کەجگە لەنووسین‌و وتارو ستون چیترمان نەکردووە بۆ ئەنفال و هێشتنەوەی ئەو کۆستە گەورەیە لەیادەوەری مرۆڤی کوردو لەوێشەوە بۆ نەوەکانی داهاتوو، گەر رۆمانێك ئەو کارەساتە گەورەیە بەتەواوی نەنوسێتەوە نەوەکانی داهاتوو چۆن بزانن ئێمە لەڕۆژگارێکداو لەماوەی چەند هەفتەیەکدا زیاتر لە(٢٠٠) هەزارمرۆڤمان تیاچوو کەئێستا تەنیا ئێسك و پروسك و جلی

دڕاومان بۆماوەتەوە. تیاچوونی (١٥٠٠) مرۆڤی ئەڵمانی لای گۆنتەرگراس دەبێتە دێوەزمەو تاڕۆمانەکەی نەنوسێ لەو ئازارە ویژدانیە قوتار نابێت، بەڵام لای مرۆڤی کورد واناکەوێتەوە. جگە لەچەند هەوڵێکی کەم ئەویش لەدوو توێی چەند کورتە چیرۆکو ڕۆمانێکدا چیترمان نەکردووە بۆ ناساندنی ئەنفال و ئەو کۆستە گەورەیەی لەیادەوەری کوردا شوێنێکی زۆرو پانتاییەکی فراوانی لەئێستەوە بۆ داهاتووش داگیرکردووە.

(حەسەن جاف) لەڕۆمانی (گۆڕستانی لم)دا و لەسەر زاری منداڵێکی رزگاربوو لەو کارەساتەوە، ئەو تراژیدیا گەورەیەمان بۆ باسدەکات. (ئەحمەد محەمەد ئیسماعیل) لەڕۆمانی (بەهاری رەش)دا ئەتمۆسفیری قەڵاو زیندانەکانی نوگرەسەلمان، هاوار و هەڵای ژن و منداڵ و پیرەمێردی گەرمیانمان، بۆ دەکاتە هەوێنی ڕۆمانێکی قەبارە بچوك. ئەنفال تەرکیزی لەسەر ناوچەی گەرمیان بوو، گەرمیانی مەکۆی شۆڕشی کوردو قوربانیدان بەگەرمیانی خاکی رەش و زێڕی رەش و خوێنی گەش.

(زاهیر رۆژبەیانی) لەپێشەکی ڕۆمانەکەدا دەڵێت: بەهاری رەش کارەساتی هەرە ترسناکی کۆتایی سەدەی بیستەمو سەرەتای سەدەی بیستو یەکەمی مێژووی مرۆڤایەتییە، کەنزیکەی (٢٠٠) هەزار قوربانی لێکەوتەوە.

(بەهاری گەرمیان چوون ساتە خۆشەکانی کورتو کەم تەمەن، بەناو بەهارە و کەچی لەپێرەوە تەپوتۆزێکی دڵگوشێنەر

هەڵیکردووە، خۆڵ دەبارێ، خۆڵێکی وردی کل ئاسا، خەنەیی و کەمێ مەیلەو سورە، خۆڵی ئەم گەرمیانە... سەرەڕای کورتییەکەیشی بەهاری ئەمساڵ بووەتە ئاگرو تەڕو وشك لوش دەدات.. ل(٩)ی رۆمانەکە.

خاڵی دەسپێکی رۆمانەکە بەردەم قوتابخانەیەکی دووزخورماتووە. نوسەر سەرەتا بەناوی خۆیەوە دەدوێتو دواتر راوی دەبێتە سابیری حاجی جومعە. واتا رۆمانەکە بەڕاناوی کەسی دووەمی تاك دەدوێت کەسابیری حاجی جومعەیە.

سابیر کوڕی شارۆچکەی دووزەو چەند ساڵێکە چووەتە گوندی قەڵا، سابیر بۆ گەرمیانی دەگێڕێتەوە کەچۆن دوای سەردانی گوندێکی تر دەگەڕێتەوە بۆ قەڵاو، بەڵام بەگەڕانەوەی توشی کارەساتەکە دەبێت و چەند جاشێك دەیگرنو بەرەو ئەو قوتابخانەیەی دەبەن کەلەوێ حەمە غەریب دەناسێ. حەمە غەریب باوکی شوانەیە ئەو شوانەیەی دوێنێ لەئاوایی قەڵا کەوتە ژێرپێوەو مرد هێشتا باوکی نەیزانیوە. سابیری حاجی جومعە: گەرمیان دەناسێت. باسی سروشتو چیاو دۆڵی گەرمیانی بۆ دەکات.

یادەوەری سابیر دەچێتەوە رۆژانی ئاواییو گۆرانی یان ئەڵاوەیسیو قەتارو خاوکەری (لفتە) کەگۆرانیبێژێکی گەرمیانە، دەی هەژێنێ، یارغەزالی لفتە کاریگەری لەسەر رۆحی

داناوەو دەیەوێ بگرێو مناڵەکە نەترسێ ئەم کۆنترۆڵی خۆیدەکات. سوارەی ئیلخانی زادە دەڵێت" کورد گۆرانی لێوەرگرەوە، دڵی دەتەقێت و دەمرێت، گۆرانی ئەبێت ئەو دەشتە رووتەنو گەرمەسێرەی گەرمیان چۆن ژیانی لێدەگوزەرێت. گۆرانی نەبێت مرۆڤ لەگەڵ ئەو گەرمایەدا چۆن هەڵدەکات بۆیە رۆماننووس لەتەواوی رۆمانەکەدا زۆرجار پەنادەباتەوە بەر ئەلاوەیسی و یارعەزالەکەی لفتە" (عەبەلەیلە).

سابیر لەکاتی دابەزین لەسەیارەکە بەردە ماخ دەکات بۆ ئەوەی خەڵکی دووز نەیناسن و هەواڵ نەدەنە دایكو باوکی، بەڵام بەدەنگێك رادەچڵەکێ کەلەئاپۆرەکەوە دێت" (ئەوە سابیری حاجی جومعەبوو..ئەویش بەر ئەم لێشاوەکەوت..!ل[١٠]).

ئەنفال چەندە بەعس کردی، ئەوەندەش جاش و خۆفرۆشی خۆمان کردیان، ئەوان بوون سوری بەر لەشکرو رێبەرو شارەزای دەشتو دەری گەرمیانو پێش لەشکری دڕندەی بەعس کەوتن وەك چۆن سابیر لەگوندەکە جاشێك ئاشکرای دەکات، هەرواش لەدابەزیندا دوو جاش پەلی دەگرن و دەیبەنە بەردەم کابرای دەرکەوان کەئەویش جاشە. سابیر دەیناسێو ئەویش سابیر دەناسێ، بەڵام سابیر وەك ئاماژە بۆ رقی گەورەی کورد لەجاش رووی وەردەگێڕێو هەست بەبۆگەنی دەمی دەکات.

(شالاوی ئەنفال لەدڕندەیی خۆییدا هەرچی بەهای مرۆڤایەتی بوو لولیدا، حەمە غەریب، گوڵشەن دەبینێ لەزیلێکی سەربازیدا، هاوار دەکاتو دەکڕوزێتەوە گوڵشەن وائەزانێ شوانە لای حەمە غەریبە، ئەمیش وا دەزانێ لای گوڵشەنە، بەڵام سابیر دەیبینێ کەبەژێر پێوەی دەبێو هەر لەوێ دەمرێ. سابیر پێی ناڵێ.

من باش دەزانم گوڵشەن دەیویست چیت پێبڵێ ئەو چاکتر، باهەر نەزانی، بازامێکی قوڵ نەکەوێتە جگەرتەوە، باهەر وابزانی (شوانە) لەگەڵ دایکی دایە..وای لەم رۆژە کە باوك ئاگای لەڕۆڵەی خۆی نییە..ل..١٥)

رۆمان چەندە کارکردنە لەمێژوو لەواقعدا، ئەوەندەش شلکردنی دەزووی هەوداکانی خەیاڵە، ناکرێ کتومت کۆپیکردنەوەی واقع بێت، ئەوە کاری مێژووە، دەبێت رۆمان خوێنەر پەلکێش کات بۆ سەر رووداوو دیمەنەکان. شەپۆلی هۆشو ریالیزمی ئەفسوناوی باڵی بەسەر رۆمانەکەدا کێشاوە، فلاشباك رۆڵێکی تەواوی هەیەو جگە لەواقعی ناو قەڵای نوگرەسەلمانو مەرگی ژنو منداڵو خواردنی تەرمەکانو دەرهێنانی لەلایەن سەگ و گەماڵەکانی دەوری قەڵاوە، تەواوی رۆمانەکە فلاشباکەو، یادەوەری راوی کەسابیری حاجی جومعەیە بەهەموو دیمەنە خۆشو ناخۆشەکانی گەرمیان دێنێتە بەرزەینی خوێنەر.

(دانیشتوانی ناوچەیەك چۆن هەموو بەجارێ رەشبگیر دەكەن). سەرت لەمە دەرناچێ، مێشكی خۆت دەگوشی،. هەوڵ دەدەی تاوانێك لەو بابەتەبیر خۆت بخەیتەوە، یا لەكتێبێكدا باسی كوردێكی واكرابێ، لەم حاڵەتە بچێ بۆی ناچی... هیچت بۆ ناوترێ و نازانی نەفرەت لەكێ بكەیت.. ل[١٧]).

دیسان ئاماژەكردنە بەجاش و خۆ فرۆشی ناوخۆ، چونكە ئەو كارەساتە تەنیا بە بەعس و عەرەب نەدەكرا، ئەوان شارەزای گەرمیانی پڕ لەهەردو بەرد نەبوون گەركوردە كەڕێبەر نەبوایە ئەنفال بەو جۆرە نەدەبوو كەبووە رۆماننوس هەر دوو لاپەڕە دوای ئەو پرسیارەی لەسەر زاری راویەوە سەبارەت بە بكەری ئەنفال دەیكات وەڵام دەداتەوەو دەڵێت: برایم غولام... ئەوزیلەی ئێمەیان پێهێنا دوو جاشیان لەگەڵا ناردین دەیانگوت... ئەو دێهاتانەی ئەودیوو رۆخانەشیان برد.. ئەیان گوت بەرتان ئەدەن،

ئەنفال بەر لەڕووی جەستەییەوە ئەو مرۆڤانە لەناو بەرێت لەڕووی سایكۆلۆژی و ویستەوە (ئیرادە) وەكۆتایی پێهێنابوون. بەعس و جاشەكان بەر لەشاڵاوەكە وەك شەپیورچیەكانی تەیموری لەنگو جەنگێزخان: دەنگۆیەكی زۆریان بۆ خۆێنڕێژی و كوشتوبڕی خۆیان دەكرد. بۆیە گەر كەسێك لەو گیراوانە هەوڵی راكردنی بدایە لە لایەن ئەوانیترەوە خاڵی دەكرایەوە لەئیرادە و هەوڵەكەی بێئاكام دەبوو.

گەرمیان بەو تەمەنە كەمەی خۆیەوە كە(١٠) ساڵێك دەبێت چەند جارێك هەوڵی راكردن دەدات، دەیەوێ هەواڵی دایك و باوكی بزانێت و پێیان بگاتەوە رووی دەمی دەكاتە سابیرو دەڵێت: (ئێژم.. ئەتوانم لەپەنجەرەكەوە بڕەمم؟... ئا ئەو كابرایە كەخەوتووە ئێژێ دوێنێ كوڕەكەم لەپەنجەرەی ئەو ژوورەی تەنیشتمانەوە رەمی و ئێستا لەماڵی خزمێكیاندایە...ل[١٩]).

ئەم هەوڵەی گەرمیانی منداڵ، هەوڵێكە بۆ گێڕانەوەی ژیان و جوانیەكانی ژیان بۆ شادبوونەوە: بەو نیشتمانەی ناوی دایك و باوكە ئاخر منداڵ چوزانێ ئەنفال چییەو مردن چییە، منداڵی ئەو نیشتمانەیە ژیان تیایدا ئیمپراتۆرەو، مردن لەو جودا نییە، بەڵام بۆ سابیری بە ئەزموون و دنیا دیدە. جۆرێكی ترەو ژیان مانایەكی نەماوە بۆیە نائومێدانە بەگەرمیان دەڵێت تۆ گەورەی شیشی ئەم پەنجەرەیەی سجن ئەوەندە شاش نین تاتۆی لێوەبچیتە ئەو دیوا...ل[١٩].

مەبەستی بەعس لەئەنفالكردنی خەڵكی سڤیل و سادەی گوندەكانی كوردستان تەنیا هەر لەناوبردنی جەستەیی نەبوو، ئەوان دەیانویست بەر لەمەرگ خەڵكی كورد بەتایبەت ئافرەتی كورد لەو بەهاو كەسێتیە خاڵیكەنەوەو لەوێشەوە پیاوی كورد چاوشكێن بكەن، ئەوان لەبەرچاوی پیاوەكان دەسدرێژی دەكەنە سەر ئافرەتەكانو نەئافرەتەكە قسەیەك دەتوانێ بكات نەپیاویش دەتوانێ بەرگری لەخۆی و لەئافرەتەكەش بكات.

لەگەڵ خۆرکەوتنا دێکەیان تۆپباران کرد، خەڵکەکە کەوتنە خۆیان لەدێ دەربچن کەس نەدەپەرژایە سەر کەس، قیژە و هەراو هاوار و سەگوەڕە... تەقەو دەسرێژ لەپاین ئاواییەوە دەستی پێکرد، یەك دووکەس هەر لەناو ئاواییدا پێکران... سابیر رۆڵە ئەگەر لێگەڕایەن چارەیەکی خۆمان دەکرد... دەڕۆیشتین... قەتیش ئاوامان بەسەر نەدەهات..لەگشتی ناخۆشتر نامووسمان کەوتە دەستیان دایکی ئەم گەرمیانە کەمێ خۆی گرتو نەیدەویست بچێتە ناوزیلەکەو جاشێك قۆناغە تفەنگێکی پیاکێشاو وا رایکێشا یەخەی هەڵتڵیشان سنگی وەدەرکەوت.

باش بوو ئافرەتێك زوو بەچارۆکەکەی خۆی سنگ و بەرۆکی شاردەوە.. ل... ٣٦

مرۆڤی کورد داخی دڵی هەڵدەڕێژێ..

دەنگێك لەناو ژوورەکەوە بەرزبۆوە، دیار نەبوو لەگەڵ کێیەتی:

(ئێوە پێم بێژن خوا ئێمە نابینێ؟).

هاپۆ خدر گوێی لێ بوو ئاوڕی بۆ ئەو ئاستەدایەوە کەدەنگە کەی لێوەهات.

(بۆ کفر ئەکەی... خوا لەمەزیاتر چیت بەسەر بێنێ؟! ناماقوڵی وا مەکە). چیم کردووە لەوەتی خۆم ناسیوەتەوە نوێژم نەچووە، گشت ساڵێ زەکاتی پەزو پارەم

دەرهێناوە..پەزەکانیان وەبەر چاومەوە بردو خۆشم دە دینارم پێیە... ل...٤٣

حکومەتی عیراقی بەسود وەرگرتن لەسورەتی ئەنفال لەقورئانی پیرۆز لەشکری هارو دڕندەی عیراقو جاشگەلی کوردی خۆفرۆشی ناموس فرۆشی گەرمدەکردوو بەرەو کوردستانی بەڕێدەخستن، ئەنفال وەك هەزاران ساڵ بەر لەئەمڕۆ دیسان بەلەشکری عەرەبی وت: سەریان بۆ ئێمەو ماڵیان بۆ خۆتان. بۆیە هەم کوردە ناپاکەکە، ئەوانەی وەك (کازم کۆیی) دەڵێت: دوای راپەڕین ئەوی شەقی بەرنەکەوت کورسی بەرکەوت. زۆر دڵسۆزانە ئافرەتو پیاوی کوردیان پێشخۆیاندەداو هەم عەرەبە پێپەتیەکان ئەوەی پێیان کرا کردیان.

(ئەنفال چییە؟)

(ئەنفال سورەتێکە لەقورئانی پیرۆز).

(بۆچی قورئان وتوویەتی وامان بەسەر بێنێت)

(نەخێر قورئان بەمەڕازی نییە!)

(کەڕازی نییە بۆ تەفروتونایان ناکات؟!)

(ئەیکات)

(کەی؟)

(پشوت بێ...)

(دەك قوڕبەماڵتەوە بدرێ وا درا... هێشتا ئێژێ پشوت بێ...).

پیرەمێردەکە بەتوڕەبوونێکەوە وای وت و خواحافیزی نەکرد و هەستا و ڕۆیشت... ل١٠٤

لەقەڵای نوگرەسەلمان هەر بۆ مەبەستی سوکایەتی و دەستدرێژی کردنە سەر ئافرەتان... پیاوەکان جیادەکەنەوە و دواتر کچەگەنجەکان لەژنە پیرەکان جیادەکەنەوە.

(گوربزێکی چوارشانە لەولای هاپۆخدرەوە دانیشتبوو وەك منالێ پێڕەوکە بکات، ئاوا خۆی بۆلای پەنجەرەکە کردەکێش و قەیرێ تەماشای دەرەوەی کرد لەپڕ وتی:

ئەی ماڵی وێرانم خۆئەوە شەوبۆی کچمە) دەستبەجێ ڕەنگی گۆڕا.

ڕەنگی خۆڵەمێشی لێنیشت، لەڕووی مرۆیەکی خنکاو دەچوو... ل.. ٥٠.

ئەم کردەوەیە پێشتر لەهێرشی جاشەکان بۆ گوندەکان بینرابوو بۆیە ڕۆماننوس لەوێشدا ئاماژەی بۆ کردۆتەوە، یادەوەری سابیر دەگەڕێتەوە بۆ ئاوایی (تۆکن) چەند سەربازێكو ڕەوە جاشێك دێنە ناو ئاواییەوە ماڵەکان دەشکێنن.. ماڵی کاکەولا لەم پەڕەوە بوو دوو سەرباز دەچنەژوورەوە تەنها حەبە لەماڵە.. حەبە لەژێر شۆقە لەتەکە جاجمێکی بەخۆیادا بوو وخۆی متکردبوو.. کەجاجمەکە

ڕادەکێشن حەبە دەبینن ئیتر بەزۆر توخنی دەکەون..ئێوارە کەئاوایی دەگەڕێتەوە، کاکەولا لەناو حەوشەکەدا کۆمەڵێ زووخاڵ دەبینێ، تومەز حەبە خۆی سووتاندووە و بەکۆمەڵێ زووخاڵ بووە، کاکە ولاش هەر بەو شەوە سەری خۆی هەڵدەگرێ و ئێستەش کەس نەیزانی لەکوێیە...ل.. ٥١.

بەتێپەڕینی ڕۆژەکان هیوا بڕاوەبن ڕۆژانە تۆزە ئاوێك و سەمونێك ئەوعەشامە تێر ناکات. لەلایەن پیاوەکانەوە هەوڵدەدرێت ئەوەندەی بکرێت لەدەمی خۆیانی بگرنەوە بۆ منالۆو ژنەکان، بەلام جەزبەی ڕۆژگار ئەو سۆز و هەستەش لەمرۆڤدا ناهێڵێت بۆیە یەکێکیان هاوار دەکات سەمونێك خۆمان تێرناکات چۆن بەشی خەڵکی تری لێبدەین.

لەقەڵا منالێك لەبرسان و لەگەرمان دەمرێت، لەقاوشی ئافرەتەکان پاسەوانەکە سابیر بانگ دەکات بۆ ناشتنی.

بەمردنی منالەکە ئیتر هیوایەك بۆ ژیان نامێنێت، مردو دەبێە دوو سێ و دەبنە سەرقافڵەی گۆڕی غەریبان.. ل..٧٤.

مردن تەنیا هەر مردنە ئاساییەکە نییە و دواتر سابیر بۆی دەردەکەوێت هەردوای ناشتنی تەرمەکان لەوگل و لمە شل و شاوگەرمەی ئەوێدا گەماڵەکانی دەوری قەلا لەبرسا گۆڕی مردووەکان هەڵدەدەنەوە و تەرمەکان دەخۆن.

سابیر دەمە و بەیانیەك تارمایی گەنجێك دێتە بەرچاوی و ئەوەی بۆ دەگێڕێتەوە کەلە قەڵایەکی وەك کەروێشکی لابراتۆر

ئەمانیان داناوە و چەکی کۆمەڵکوژ و بایولۆجی و کمیاییان لەسەر تاقیکردونەتەوە. بەعس ئەو دەمە تازە دەستی دابووە پرۆژەی چاکسازی مۆدێرن کەچەکی کۆمەڵکوژ بوو، ئەوان لەوە هیوابڕاو بون بەچەکی کلاسیکی واتە تفەنگ و تانک و تەیارە شۆڕش و خەڵکی کورد ملکەچکەن بۆیە چەکی کۆمەڵکوژیان بەهەرمهێناو بۆمەبەستی دەستکەوتنی ئەنجامی ئەو چەکە مۆدێرنە لەسەر ئەنفالەکان تاقیانکردەوە.

(تارمایی گەنجەکە بۆ سابیری باسدەکات).

(ئەتەوێ بزانی کەبۆ ئەو قەڵایەیان گواستینەوە هەموومان لاو بووین..هەرجارەی ٢٥-٣٠ کەسێکیان لێ هەڵئەبژاردین، لەناو ژوورێك دایان دەناین..ژوورەکە دوو بەقەد دیوەخانەکەی خۆمان ئەبوو... سوو سەبریان ئەکرد" ئینجا چۆن خۆمان کەبۆڕاو ئەچووین لەبیرتە...کونەڕێویمان قان ئەدا، ئاوا بەدووکەڵ قانیان داین.. دوکەڵێکی بۆنخۆش و ڕەنگ دێز..کەهەناسەمان ئەدا دووکەڵەکەمان هەڵمژی، هەرئەوەندەمان خۆشبوو سنگمان ئەتگوت ئاگرت تیاهەڵایساندووە... وەك بارێکی قورست بەسەر سنگیەوە نرابێ هەناسەمان بۆ نەدەدرا.. لەحەژمەتا سەرمان کردە باوەشی یەکترەوە، نەشمان ئەتوانی هاواربکەین... دووکەڵەکە باشتر ئەچووە سنگمانەوە ئەگەر هاوارمانبکردایە.. خوێن لەگوێچکە و لوت و دەممانەوە فیچقەی دەکرد، پاش چاوتروکانێك خەومان لێدەکەوت، ئابەم جۆرە

هەرجارەی بڕێکیان واڵێ ئەکرد.. هەندێ کەسی تر هەن خەڵکی هەڵەبجەن من چۆن باسی دەکەم ئەوانیشیان بەم دەردی ئێمە بردوو ئەو دووکەڵەیان هەربۆ ئێمە دروست کردووە... ل...٩٨.

سابیر ئەوەندە مردوو دەنێژێ، ئەوەندە سوکایەتیکردن بەئافرەت دەبینێ لەلایەن پاسەوانانی زیندانەوە، ئارامی لێهەڵدەگیرێت. توشی وڕێنە و هیستریا دەبێت ئەگری و ئەکروزێ. شتێکی کەلەهەمووی ناخۆشترە یەکێ لەیاساوڵەکان فێری ئەوەبوون، شەوان ئافرەتێك لەقاوشەکە دەردێنێ... ها چۆن خەوم لێ حەرامنابێ.. ل..٨٩.

تامردووەکان زۆرترین سابیریش زیاتر بێزار دەبێت و حەوسەڵەی نامێنێ. لەو ڕۆژانەدا کەبەرەو پایز دەڕۆن هەواڵی بەردانی هەندێك پیروپەککەوتەو منداڵ دەگاتە سابیر.. دوای چاوەڕوانی دووهەفتە.. هەندێك بەردەدەن گەرمیانی منداڵیشیان لەگەڵدا دەنێرێ. ئەو ڕۆژانە قاوشەکان تەنکتر دەبوون، حەمە غەریب‌و شوکرو هاپۆخدر دەمرن.. چاوەڕوانی گیان لەجەستەی زۆربەیان دەسێنێ.

سابیر تارمایی چنار و دەنگی دەبیستێ ئەو چنارەی عاشقی بووچووە خوازبێنی و باوکی چنار ڕازی نەبوو، سابیر بەدەنگی چناردا کەلەلمەکەوە بانگی دەکات دەزانێ چنارمردووە. چنار بانگی دەکات و سابیر ترسی جەستەی لێدەکاتە بارێکی قورس.

لەناو پیاوانی زیندان‌دا تەنیا سابیر دەمێنێ، ئەوەی مرد مردو ئەوی مایشەوە بەربوون. سابیریش هەرئێوارەی ئەو رۆژەی ئەوانیان بەردا بەهۆی ناشتنی تەرمی مردویەکی تازەوە لەقەڵادوور دەکەوێتەوە و هەڵدێ نازانێ دوای دەنگی چناری خۆشەویستی کەوی، یان دەنگی پڕسۆزی دایکی، دایکی دەڵێ وەرە ماڵەوە و چناریش بانگی دەکاتەوە بۆ قەڵا، بۆیە سابیر تیادەمێنێ، بەرەو دەنگەکەی دایکی بڕوات، یان بەرەو دەنگی چنار.؟ دەنگی دایکی دەنگی ژیانێکی نوێیەو دەنگی چناریش دەنگی مردنەو دواتر خواردنی جەستەی لەلایەن سەگ و گەماڵەکانی دەوری قەڵاوە، سابیر بڕیاری خۆیدەدات بەرەو دەنگی دایکی رادەکاتو لەدەنگی چنارو مردن رزگاری دەبێت.

(دەنگێك دێتە گوێم! بانگی من دەکات لەناو هەزارەها دەنگدا جیای دەکەمەوە... دەنگی چنارە!... لەپێشەوەش دەنگێکی تر بانگ دەکات... ئەمەش دەنگی دایکمە... بگەڕێمەوە بۆ قەڵاکە! پاش ماوەیەکی کەمیش دەچمەوەلای چنار... یا... نەو جارێکی کە ناگەڕێمەوە ئەو قەڵایە... وا هاتم دایە هاتم... وابەڕێوەم، لەباوەشی تۆدابمرم لەوەچاکترە لەم قەڵا بەدناوەدا لەحەزرەتاو لەبرسانا بمرم، دواجاریش ببمە خۆراکی ئەو گەماڵانە... وادێم.. ل... کۆتایی رۆمانەکە). سابیر هەڵدێ و بەپێی خۆی دەگاتەوە دووز، ئەم رۆمانەش لەدایك دەبێتو

دەبێتە مانیفێستی ئەنفالی گەرمیان... لەدوا ئاویلکەدانی هاپۆخدردا، بەم شیعرەی مەولەوی مردنەکەی رائەگەیەنێت.

(پوشەکەی جەستەم وەپەنا کەفتەن
سامیعەم خەبەر یاران نەشنەفتەن
خصوص شەرارەی دووری زۆر کەردەن
مەزرەعەی هەستیم وای سەبوون بەردەن
بینایی دیدەم تۆ وەسەلامەت.
دیدەینی دیدار کەوت ئەو قیامەت..

ژیان لەپێناوی گێڕانەوەدا

چەند قسەیەك لەسەر رۆمانی (سوەیلا) ی شارامی قەوامی

لەگۆشەنیگای سۆسیۆلۆژیەوە شار بەرئەنجامی پەرەسەندنی خۆبەخۆو پێگەییوی کۆمەڵگەی بەشەرییەو، لێرەشەوە هۆکانی بەرهەمهێنان کاریگەرییەکی بەرچاویان لەسەر پێشکەوتن‌و رسکانی فۆڕمی شارەکان هەبووە. هاوشان لەگەڵ ئەو پێشکەوتنانەدا ئەدەبیش هەنگاوی هەڵهێناوەو رۆڵ‌و نەخشی لەو پێشکەوتنانەدا هەبووەو، بەپێچەوانەشەوە ئەو پێشکەوتنانەش کاریان کردۆتە سەر تەواوی ژانرەکانی ئەدەب‌و هونەر بەگشتی، کەزۆرێك لەوژانرو رێبازە ئەدەبی‌و هونەرییانە بۆخۆی بەرئەنجامی درووستبوونی شارەکانن بەم فۆڕمەی ئێستایانەوە.

بەر لەداهاتنی پیشەسازی کاغەزوو شۆڕشی پیت، یادروستتر بڵێین دۆزینەوەی پیتی چاپ لەلایەن گۆتێنبێرگی ئەڵمانییەوە لەساڵی (١٤٤٨) مرۆڤ نەیدەتوانی زۆرتر پەنا بۆنوسین بەرێ‌و زیاتر پشتی بەیادەوەری خۆیدەبەست، تەنیا لەڕێگەی شیعرو داستانە شیعرەوە گوزارشتی لەدنیاو کەینونەی خۆی‌و رووداوەکان دەکردو هەر لەڕێگەی شیعرەوە سروشتی راڤەکردووە، ئەمەش لەلایەك بۆ خۆشبەدەستەوەهاتنی بابەتەکە لەڕێگەی شیعرەوەو لەلایەکیتریش بۆ ئەوە دەگەڕایەوە کەخەڵك دەیانتوانی لەدوای خوێندنەوەی بابەتەکە لەیادەوەرییاندا بیهێڵنەوەو سینە بەسینە بیگوازنەوە، تابەوەگەیشت بخرێتە سەر پەڕەی کاغەز. مرۆڤ هەوڵێکی زۆریداوە بۆئەوەی شتێك بەدابهێنێ‌و بتوانێ لەسەری بنوسرێ‌و گران نەکەوێ لەسەری، چونکە تەواوی فەلسەفەو پەڕاوە ئاسمانی‌و میراتەکانی تری ئەدەب‌و هونەر لەسەر پێستی گیانداران بەتایبەت ئاسك نوسراونەتەوەو ئەوەش دەست هەموو کەس نەکەوتووەو تەنیا پادشاو دەسەڵاتداران توانیویانە دەستی بخەن‌و بەمجۆرە ئەوەی کەدڵبەستەی ئەوان نەبووبێ فەوتاوەو بەئێمە نەگەیشتووە. بەڵام داهێنانی کاغەزو دواتر پیتی چاپ، ئەرکێکی گەورەو سەنگینی لەکۆڵ مرۆڤ کردەوەو خزمەتێکی پیرۆزیشی بەتەواوی بەشەرو رابردوو داهاتووی بەشەر گەیاند.

لێرەوە داهاتنی کاغەزو دۆزینەوەی پیتی چاپو بەرەوپێشچوونی پیشەسازی چاپو چاپەمەنیو کۆبوونەوەی فراوانی مرۆڤ لەدەوری یەکترو لەشارەکاندا هەم گۆڕانی لەکایە کۆمەڵایەتییەکاندا چێکرد، هەم لە کایەهونەریو ئەدەبییەکاندا پێشڤەچوونی هێنایە گۆڕێ.

ڕۆمان کەلای هەندێك زادەی بۆرژوازییەتە، بەرئەنجامی شارو پێشکەوتنی شارەکانەو لەڕەوتی بەرەو پێشچوونی خۆیدا تابەئەمڕۆشدەگات بەسەر تەواوی ژانرەکانی ئەدەبدا زاڵەو، لەدوای ڕۆمانەوە ژانرێکی ئەدەبی تر دروستنەبووە جێبەو چۆڵکات، واتا مرۆڤ نەگەیشتۆتە قۆناغی پۆست ڕۆمان.

بەبڕوای شارەزایانی بواری ڕۆمان، ئەو گۆشەو کەلەبەرانەی مێژونوسان لای لێناکەنەوە ڕۆماننوسان بەرجەستەی دەکەنو لێرەوە ئەرکی ڕۆمان زیندوکردنەوەی ئەو چرکەساتە لەیادکراوانەیە کەمێژوونوسان نەیاننوسیوە، مێژوو یادەسەڵاتدار دەینوسێ یابێدەسەڵات، لەوناوەشدا ڕاستیو دروستی ڕووداوەکان ون دەبنو هەرکەسەو یاهەرچینەو لەبەرژەوەندی چینەکەی خۆی مێژوو دەنوسێت. مارکس پێیوایە مێژوو جگەلەململانێی چینەکان شتێکی ترنییە، بەڵام ڕۆمان واقعەکە وەك ئەوەی هەیە بەشێوازێکی فەنتازیو باڵادەستی خەیاڵ دەنوسێتەوەو نەبەسەر شتەکاندا بازدەدات نەلەبەرژەوەندی لایەك دەنوسێتو نەلایەنگری لایەك دەکات.

شارامیش لەم ڕۆمانەدا هەمان شێوەی ڕۆماننوسانی دنیا چرکەساتە ونو نادیارەکانی مێژووی نەتەوەکەمان لەم پارچەیە دەنوسێتەوەو لێرەشەوە ڕەخنەیەکی زۆری ئاراستەی ئەم کۆمەڵگەیە کردووە کەچەند دڵڕەقانە ڕەفتار لەگەڵ دیاردەو ڕووداوەکاندا دەکات. وەك چۆن میلان کۆندێرا لەهەردوو ڕۆمانی (بەهاری پراگ)و (ئاهەنگی ماڵئاوایی)دا ڕەخنەکانی ئاراستەی کۆمەڵگەی چیکی دەکات.

ئێمەی کورد بەدرێژایی مێژوو بەهۆی روداوەسیاسییەکانی دنیاو ناوچەکەوە لەهەموو بەرەوپێشچوونێك بێبەش بووینو، گوندەکانمان نەبوونەتە گوندێك وەك گوندەکانی وڵاتانی ئەوروپاو شارەکانیشمان تەنیا ناویان شارەو وەك فۆڕمو پەیوەندی کۆمەڵایەتی، وەك پیشەسازیو سیماکانی تری ژیاریش هەرلەگوند دەچن، بۆیە سەرپاکی ئەدەبی کوردی بگەڕێی تانیوەی دووەمی سەدەی بیست جگەلە شیعر شتێکی تری بەرهەم نەهێناوە. گەر بەوردی لێیبکۆڵینەوە لەتەواوی کوردستانی گەورەدا تاسەرەتای پەنجاکانی سەدەی بیست یەك تاکە ڕۆمانت بەرچاو ناکەوێت، کەدیارە ئەمەش هۆکاری خۆی هەبووەو کورد هەمیشە لەحاڵەتی بەرگریو کۆڵبەکۆڵیدا بووەو لەکوێ پەرژاوێتییە سەر ئەوەی بزانێ لەدنیادا ڕۆمان هەیە، چیرۆك هەیە، یاشتیتر.. لەلایەکیتریشەوە دروستبوونی شارەکانو فۆڕم وەرگرتنی لەوێوە دەست پێدەکات. ڕۆمانی

ژانی گەل راڕاییەکە لەنێوان شارو گونددا، لەوێدا نوسەر بەوریاییەوە مامەڵە لەگەڵ شوێندا دەکات و ناتوانێ زۆرپێداگری بکات لەسەر ئەوەی کەشوێنی رووداوەکان شارە، بەڵام دەڵێت گوندەو وێنای سروشتی گوندەکە دەداتە خوێنەر.

ئەمەش دیارە بۆئەو سەردەمە دەگەڕێتەوەو ئەوکات گەر کەشی رۆمان یا هەرنوسینێکی ئەدەبی کەشێکی گوندیو زمانێکی کشتوکاڵی نەبوایە پەسەند نەدەکرا، دواتر ئەو نوسینەو خاوەنەکەی خۆیان بەبەشێك لەخەبات و تێکۆشانی میللەتەکەیان زانیوەو ئەدەبیان وەك چەکێکی کاریگەر بۆ لەڕووداوەستانی دوژمن و هاندانی خەڵکی نەتەوەکەیان بینیوەتەوەو ئەرکی سەرشانی خۆیان راپەڕاندووە. ئەو سەردەمانە رۆیشتن و لەگەڵ خۆیان زۆرشتیان بردوو سەردەمی نوێش بۆئێمەی کورد بەتایبەتی کۆتایی سەدەی بیست و سەرەتای ئەم سەدەیە، رەنگە زۆری لەهەگبەیدابێت. کەدیارە قسەی ئێمە لێرەدا لەسەر ئەدەبەو لەئەدەبیشدا باسەکەمان لەدەرگای رۆمان دەدات و رۆمانی (سوەیلا) دەکاتە ئامانجی قسەکردن. (سوەیلا) رۆمانێکی تاڕادەیەك درێژەو یەکەم کاری (شارامی قەوامی) یە، کەپێدەچێت سەرەتایەکی درەوشاوەبێت هەم بۆخودی شارام هەم بۆ رۆمانی کوردی.

رۆمانی سوەیلا هەربەناوی یەکێك لەکارەکتەرەکانییەوە ناونراوەو هەرئەویش فاکتەری نوسینی رۆمانەکەیە، کەنوسەر

لەڕێگەی فلاشباکەوەو بەپشت بەستن بەزەنگلێدانەکانی سوەیلا بۆ گێڕەرەوە واتا خودی نوسەری رۆمانەکە، رووداوەکان دەگێڕێتەوەو بەمجۆرە ئەم رۆمانە لەدەرگای دەیان دیاردەو رووداوی گرنگ دەدات.. پێئەچێت دوای ساڵانێکی دوورو درێژ گێڕەرەوەو کەسی هاوەڵی کەلەوەختی نوسینی رۆمانەکەدا لەتەنیشتییەوەیەتی پێککەیشتبێتن و سەربوردەی خۆیو عەشقی ناکام و باروودۆخی کۆمەڵگەکەی بۆبگێڕێتەوە. پێشتر ئاماژەمان بەوەدا کەرۆمان زادەی بۆرژوازییەت و بەرئەنجامی دروستبوونی شارەکانەو ئەم رۆمانەش یەکێکە لەورۆمانە دەگمەنانەی کەلەشاردا نووسراون و خەمودیاردەکانیش هەر زادەو هەڵقولاوی شارن.. کەدەڵێین دەگمەن مەبەستمانە بڵێین ئەم رۆمانەو رۆمانەکانی بەختیار عەلی تەواو هەڵقولاوی شارن. چونکە لەم رۆمانەو ئەوانەی بەختیار عەلی شدا باس لەدیاردەگەلی وەك موعتاد بوون و هەتیو بازیو یاخی بوون و شۆڕش هەڵگیرساندن و پارك و سینەماو باڵەخانەی گەورە، گەورە دەکرێت.

ژیان خۆی جۆرێکە لەتەکنیك، هونەری ژیان ئەو تەکنیکەیە کەئینسان ئاراستەدەکات و دەتوانێ بەپێوە بوەستێ، ئەم تەکنیکەش یان کۆمەڵگەیەکی تەندروست فێرت دەکات، یان ئیدیەو بەرنامەیەکی دیاریکراوی سیاسی. هەرکامیان بێت گرنگ ئەوەیە تەکنیکێك هەیە بۆبەڕێوەچوونی ژیان، رۆمان و

هەرکارێکی ئەدەبیش کەهەڵقوڵاوی ژیانو دەرهاویشتەی ئەم ژیانەن بڕبڕەی پشتیان تەکنیکەو خاڵی هەرەبەهێزی ڕۆمان لەتەکنیکدایە، تەنانەت شێوازی نوسەریش هەرتەکنیکەو هەرنوسەرەو شێوازو تەکنیکی خۆی هەیەو ئەوی چەند ڕۆمانێکی گابریێڵ گارسیا مارکیزی خوێندبێتەوە دەزانێ ئەم نوسەرە گەورەیە بایەخی گەورەی داوەبەتەکنیك، جیالەوەش لەئێستادا ریالیزمی ئەفسوناوی زاڵەبەسەر هەرجۆرە گێڕانەوەیەکدا لەدنیادا.

تەکنیکی ئەم ڕۆمانەش تەکنیکێکی ئاڵۆزو تێکچڕژاوەو کتومت ئاڵۆزییەکانی کۆمەڵگەی کوردی، تەکنیکی ئەم ڕۆمانە کار لەسەر ژیانی ڕۆژانەی ئینسان دەکات، ئەمە لای فارسەکانیش هەروایە، نەك هەر فارسو کورد بەڵکو مرۆڤی ڕۆژهەڵاتی بەگشتی پەیوەستە بەژیانی ڕۆژانەی خۆیەوە، ئەمەش نەك هەر لەنوسینو کاری ئەدەبیدا، بەڵکو رەنگدانەوەی بەسەر تەواوی بوارەکانی تری ژیانییەوە هەیە. لەپڕ گێڕەرەوە دەگۆڕێتو تۆ پێی نازانی، ڕووداو دوای ڕووداو دێتو ناچاری دوای کەوی، وەك چۆن خێزانێکی کوردی بێسەرو بەر قسەدەکەنو قسەی یەکتردەبڕن، بەڵام ئەم قسەبڕینانەی ڕۆمانی سوەیلا جوانییەکی بێوێنەی بەخشیوەتە ڕۆمانەکەو بەردەوام سەرت لێتێکدەدەنو بەئاستەم جیای دەکەیتەوە کەکام کارەکتەر قسەت بۆدەکاتو چیرۆکەکەت بۆدەگێڕێتەوە. ئەم

تەکنیکە لای هەندێك کەس بەکاریگەری ڕۆمانی فارسی دەچوێنرێت، بەڵام وەك پێشتر ئاماژەم پێدا ئەم تەکنیکە پڕبەپێستی کۆمەڵگەی کوردییەو دەبێ ڕۆمانی کوردی هەروابێت، تۆبڵێی ئەو گێژاوو قەیرانە یەك لەدوای یەکانەی ئەم کۆمەڵگەیەی تێکەوتووە چۆن لێکبدرێتەوە جگەلەوەی پەنا بۆئەم تەکنیکە بەریت. بۆیە مۆرکی کوردانەی ئەم ڕۆمانە لەوتەکنیکە ئاڵۆزەیەوە دەردەکەوێتو جگەلەوەش زەمانەو زەمینی ڕووداوەکانو ئاخافتنی کارەکتەرەکانیش نەك هەر کوردین بگرە هێندە سادەو ساکارن، کەجیای ناکەیتەوە لەزمانی سەرەتایی ئینسان.

کەسەکان لەم ڕۆمانەدا کەسی ئاسایی ناو کۆمەڵگەنو گوێ بەدنیا نادەنو سەرگەرمی گوزەراندنی ژیانی ئاسایی ڕۆژانەی خۆیانن‌و (یەدێو عەبە) کەزۆرترین پانتایی ڕۆمانەکەیان داگیرکردووە، نمونەی دوو ئینسانی کوردن کەڕۆماننوس لەڕێگەیانەوە هەم وەك قسەکەرو هەم وەك گوێگر قسەی خۆیان بۆ ژیان هەیە.. ئەم کەسایەتیانە هەمیشە بەختەوەرنو تازەمەن دەگاتەوە سەر چرکەساتی گێڕانەوەکە ئەوان گرفتێکیان نییەو لەکاتی گێڕانەوەدا بوونەتە بەشێك لەگرفتەکانی دنیا.

شوێنی دەستپێکردنی ڕووداوەکان شاری سنەیە، بەڵام نوسینەوەی لەشاری تارانی پایتەختی کۆماری ئیسلامی ئێرانە، ڕووداوەکان بۆکۆتایی هەشتاکانی سەدەی رابردوو

سەردەمی جەنگی عێراق ـ ئێران دەگەڕێنەوەو دیسان گێڕەرەوە دەگەڕێتەوە بۆدەورانی منداڵی و هەرچی دیاردەی کۆتاییەکانی دەسەڵاتی شاو هاتنە سەرکاری کۆماری ئیسلامی و بارودۆخی کوردە لەو سەردەمەدا دەیداتە بەر نەشتەری رەخنەو ئەو دۆخەت وەك وێنەگرێکی سینەمایی کارامە دەخاتە بەردەست بەجۆرێك هەست بەژانو ئازاری مرۆڤەکان بکەیت لەوەختی خوێندنەوەدا.

تانوپۆی ئەم رۆمانە بەهۆی جوانی کچێکەوە بەناوی سوەیلا، کەئارام واتا گێڕەرەوە چاوی پێیدەکەوێت لەتەمەنی دەساڵیدا دەچنرێتو جگەلەچەند جارێك بینینی کورتخایەن ئیتر تەنیا تەلیفۆن دەنگیان بەیەکتر دەگەیەنێتو ئارام عەشقی سوەیلا موعتادی دەکاتو لەدۆزەخەکانی ژیانی نزیك دەخاتەوە، ئارام لەسەر قەرەوێڵەی نەخۆشخانە دانیشتووەو باسی سوەیلاو دەورانی منداڵی بۆ عەبەی هاوڕێی دەکات. جگەلەلایەنی جوانکاری مەبەستی سەرەکی ئەم رۆمانە لێدانە لەزۆرێك لەدیاردەکانی ناوکۆمەڵی کوردەواری، فەریدە ژنێکەو لەکۆڵانی ماڵی ئارام تەنیا لەبەر ئەوەی بۆئارەزووەکانی خۆی دەژی گەلەکۆمەی لێدەکەنو دەریدەکەن.. شۆڕش دوای سەرکەوتنی جەنگی ناوخۆ دەباتە شارەکانەوەو دواتر حکومەتی ناوەندی بەزۆری هێز شۆڕشگێڕان دوور دەخاتەوە، لێرەدا رۆماننوس زۆر وریایانە باس لەدیاردەیەکی ترسناك دەکات کەنەك هەر

ئێمەی کورد بەڵکو تەواوی میللەتانی ئەم رۆژهەڵاتی ناوەڕاستە ئالودەی بوونو پێش ناچێت وازو لەوپەتایە رزگارمان بێت، ئەویش شیرینکردنی خوێنو کوشتنە لەبەرچاوی منداڵ مەرگدۆستی(Nekrophillia) ئەم دیارەدەیە تەنیا هەر منداڵ بەدبینو رەشبین ناکات، بەڵکو لەهەستو نەستی منداڵدا رقو کین دەچێنێو مرۆڤ لەسەر یەکتر سڕینەوەو لەناوبردنی یەکتر رادەهێنێو بەمجۆرە لەم رۆمانەدا دەبینی منداڵەکان بەو تەمەنە هەرزەکارییەوە دەچنە بەرەی جەنگو دەبنە پێشمەرگەو بەشداری شەڕی ناوخۆو شەڕی حکومەتی ناوەندی دەکەن، لەکاتێکدا لەدنیای رۆژئاوادا ئەوتەمەنە تەمەنی گەڕانو پشکنینی رازو رەمزەکانی دەوروبەرەو منداڵ فێری دەیانو سەدان هونەرو تەکنیکی زانستی دەکەنو ژیاندۆستی (Baiophilla) لەهەستیاندا دەچێنن.

لەلایەك ئاستی خزمەتکردنی حکومەت لەتارانو سنەدا دەخاتە روو لەلایەك بێدەربەستی کۆمەڵگەی کوردی دەداتە بەر رەخنەو لەنێوان تارانو سنەدا خەیاڵەکانی رۆماننوس پەرتدەبنو زۆرجار وادەزانی باسی تارانە کەچی دواتر بەشوێنەکاندا تێدەگەی ئەوەی باسی دەکات سنەیە نەك تاران. لەشاری تارانا خەڵك سەرقاڵی پەیداکردنی نانەو لەسنەش خەڵك خەریکی هەتیوبازیو قوماربازیو ژنبازینو هەردەم چاودێری ژیانی یەکتر دەکەنو بەکەوتنی یەکتر بەختەوەر دەبن،

کەنوسەر هەموو ئەوانەی لەفۆڕمی هونەریدا بەرجەستەکردووەو وەك ئەوە وایە فلمێکی سینەمایی ببینی.. جیل دۆلۆز پێیوایە هیچ کارێکی هونەری لەئارادا نییە ئاماژەنەکات بۆدەروویەك لەژیان. ئەمەش مانای دەبێت لەسەروو هەموو فەنتازیاو جوانکارییەکەوە کاری هونەریو ئەدەبی ئاوڕ لەژیانی خودی نووسەرو کۆمەڵگەکەی بداتەوە، ناکرێت ڕۆمانێك بنوسیو بەخوێنەر نەڵێی زەمانو زەمینی ڕووداوەکان کوێیە، پێی نەڵێی خۆم کەسێ بووم لەکارەکتەرەکانی ناو ڕووداوەکانو وەك دەڵێن: ڕۆمان بەشێکی بچووکە یان بچووککراوەیەکە لەژیانی نوسەرەکەی.. بەومانایەی هەر کەسێك چیرۆکێ یان ڕووداوێك دەکاتە ڕۆمانێ ناشێ خۆی لەو ڕووداوو چیرۆکەدا بوونی نەبێتو ڕۆڵی سەرەکیشی نەبێت.

زەمەن لەم ڕۆمانەدا زۆر بەخێرایی تێپەڕدەبێتو مرۆڤەکان بەخانەی فەرامۆشی دەسپێرێ، ئەوان فریاناکەون یادەوەرییەکان بنوسەنەوە، فریاناکەون عاشقبنو بگەنە مەعشوقەکانیان ، ڕاناگەن بەشداری شۆڕشەکان بکەنو بۆیان نالوێ وەك گەنجێك، وەك پیاوێکی تەواو، وەك کچێ یا ژنێ، یاخود پیرەمێردو پیرەژنێك تاموچێژێك لەژیان بکەن.. چرکەکانی زەمەن هێندە خێران تەنیا دەتوانین ڕووداوەو کارەساتەکان بنوسینەوەو لەسەر پەڕەی دڵ بیانپارێزین. زەمەن گوێناداتە ئەوەی مرۆڤ فریادەکەوێ یان نا ئەودەڕواتو دەبێ

ئێمەش کوێرانە دوای کەوین، هەرهێندەی چاومانکردەوە ئیتر گیرۆدەی کابووسی هەتاهەتایی دەبینو سەرمان بەدیار یادەورییەکانەوە سپی دەبێت. زۆرجار ڕەنگە شکستی شۆڕشی نەتەوەیەك ئینسان کەنەفت کاتو شێتو وەیلانی کات، زۆرکاتیتریش ئینسان هەموو شتێك دەخاتە لاوەو تەنیا عەشقی کچێك یاخود ژنێك بەسە بۆئەوەی لەهەموو دەورووبەری دابڕێتو ئیتر لای ئەو وڵاتو نیشتمانو نەتەوە ئەرزشێکی نییە، ئیتر مرۆڤ تێکەڵەیەکە لەکابووسی مەرگو ژیان لەعەشقی خاكو عەشقی ژن، لەسروشتو دیاردەکان. ئارامی پاڵەوانی ڕۆمانەکەش ناخی هێندە سیخناخە لەو یادەوەرییەتاڵو سوێرانە لەپەلوپۆکەوتووەو خۆیدەخواتەوەو خۆبەخۆ ئەدوێو ڕاڤەی ژیانو بوونی خۆیدەکات.." چرکەکان وەك خۆیان تێپەڕئەبنو گوێ نادەنە دۆخی ئێمە. دەربایسی ئەوەنین کەئێمە ماوەیێکی ئێجگار کورتمان هەیە بۆ قووڵ بوونەوە لەنیگاییێك، یان بەهیوایین مانگو ساڵەکانی زیندان بەقەڵەمباز تێپەڕبن. جاری وا لەمەودای دوو زەنگی تلیفۆندا زەمەن خەوی لێدەکەویو دوایین شەوی دیداری خۆشەویستێك بەچاو ترووکانێك ئەڕوا. مرۆڤ بۆ تێپەڕکردنی زەمەنە ناخۆشەکان خۆی بەگەمەی جۆراوجۆرەوە سەرقاڵ ئەکات. ئەیەوێ بەیاری خۆی لەساتە تۆقێنەرەکان دوورخاتەوە، یان بۆشایی نێوان ئێستاو ساتە پرشنگدارەکانی داهاتووی پڕکاتەوە، بەڵام یاری

هەرچەندەش داخورپێنەربێت ناتوانیٚ کابووسەکان لەبیر بەرێتەوە. لەنێوەڕاستی خۆشترین گەمەدا خەم داتئەگرێت‌و لەکۆڵت نابێتەوە. " ل ٤٤

مرۆڤ هەمیشە لەترسێکی بەردەوامدا ژیان بەسەر دەبات‌و هەر خودی ئەو ترسەش وادەکەن مرۆڤ لەهیچ کارێکدا سەرکەوتوو نەبێت. کەدەگەیتە سەردەمێکی خۆش ناتوانی چێژ لەخۆشییەکانی وەرگری‌و هەمیشە بیرت لای رۆژگارە ناخۆشەکانەو ترسی گەڕانەوە بۆئەو رۆژگارانە بەرۆکت بەرنادات‌و دەبێتە دێوەزمە.. " ترسی گەڕانەوە بۆ بارودۆخە تاڵەکان‌و نەگەیشتن بەساتە خۆشەکانی ئاوات کابووسی ئەزەلی ئینسانە. مرۆڤ تێکەڵێکە لەخەون‌و کابووسی مەرگ.. هەمان لاپەڕە. کاتێك مرۆڤ بەهۆی هەر رووداوێکەوە دەخرێتە زیندانەوەو دواتر حوکمی مەرگی بەسەردا ئەدریٚ کەزیاتر لەم وڵاتانەی ناوچەی ئێمەدا لەسەر مەسەلەی نەتەوایەتی‌و سیاسییە، ئەو چەند رۆژو مانگ‌و ساڵەی ناوزیندان فێری دەیان پیشەدەبێت‌و بەهەر هۆکارێك بێت دەیەویٚ خۆی لەوکابووسی مەرگ‌و پەتی سێدارەیە دوورخاتەوە، دەیەویٚ لەبیری خۆیبەرێتەوە کە مەحکومە بەلەسێدارەدان، ئاخر ئینسان تاقە کائینێکە کەحەزێکی لەڕادەبەدەری بۆژیان هەیەو هەرچی شتی دنیایە دەیخاتە خزمەتی مانەوەی خۆی، وەك چۆن ئەفسانەکان دەگێڕنەوە کەئەنکیدۆ بەدوای گیای نەمریدا

دنیاگەڕاوە، یان شەهرەزاد هەزارو یەك شەو هەر شەوەی چیرۆکێکی بۆ شەهرەیار گێڕاوەتەوە بەخاتری ئەوەی کەمێك مەرگی دواکەوێت. بەڵام یاسای ژیانەو مرۆڤ هەرچیبکات مەحکومە بەمەرگ ئیتر لێرەو لەوی‌و بەهۆی دەسەڵاتەکانەوە جۆرو شێوەی مەرگەکە دەگۆڕێت.. " کەمەرگی بیر ئەکەوێتەوە، خۆی بەخەمی قەرزەکانییەوە خەریك دەکات. مەترسی دوژمن دێنێتەوە یادی خۆی، خۆی لەدووکەڵ نوقم ئەکات، بەڵام هەموو ئەمانە ساتەوەختین‌و خووی پێئەگیریٚ کەچی خەڵافاندنی بەردەوامی مێشك پێویستییێکی ئەبەدی ئینسانە. هەمان لاپەڕە.. مارکس دوای ئەوەی لەنامۆبوونی مرۆڤی کۆڵییەوە تێگەیشت بەشێك لەودۆخەی مرۆڤ تێیدەکەویٚ نەبوونی هیواو خولیایە لای خودی مرۆڤ، مارکس پێی وایە هەژارترین مرۆڤ ئەو مرۆڤانەن کەهیچ هیوایەکیان نییە لەژیاندا. ئارامی پاڵەوانیش وەك ماتەریالیستێك بۆژیان دەڕوانیٚ‌و دەڵیٚ: " مرۆڤ بۆئەوەی شێت نەبیٚ، ئەبیٚ لەدووره دەستەکانی زەیندا بە دوای هەویاو ئاواتێکدا وێڵ بێت.. " ل.. ٤٤

مەرجنییە شۆڕش‌و تێکۆشان بەختەوەری بۆکۆمەڵگە بێنیٚ، زۆرجار شۆڕشەکان دەبنە خۆرکەو تەواوی کۆمەڵگەیەك نغرۆدەکەن، رەشبینی‌و بێئومێدی دەچێنن‌و ئینسان دەتاسێنن، دوای سەرکەوتنی شۆڕش گەر ئەرك‌وکاری تازەتر نەیاتە پێشەوە بەلای کۆمەڵایەتی بەسەر ئەو کۆمەڵگەیەدا

دێنیّ، گەر خەونی نویّ نەبێت، ئینسان لەشۆڕشگێڕەوە دەکاتە بازرگان‌و وەك ئۆریۆلّ دەلّیّ: مرۆڤو بەراز جیاوازییەکی نامێنیّ‌و ئەوەی تادوێنیّ شۆڕشگێڕبوو ئەمڕۆ دەبێت شۆڕشی بەسەردا بکرێت‌و لەڕەگەوە دەربهێنرێت، بۆبەدبەختی ئێمەش مرۆڤی کورد زۆرکەم لەشۆڕشەکانی بەهرەی وەرگرتووە، هەمیشە لەدلّەڕاوکێیەکی دەروونیدا ژیاوەو بەمجۆرەش جاشێتی‌و باشێتی تێکەلّ بوون‌و مرۆڤی کورد لەپێناوی مانەوەدا تەواوی رێگا شۆڕشگێڕییەکان‌و خیانەتکارییەکانی تاقیکردۆتەوە.." ساتەوەختەکانی تێکۆشان بەختەوەرانەترین چرکەکانی ژیانەو پاش گەیشتن ئەگەر خەونێکی تازەترمان لەباخەلاّ نەبێت، سەرلەنویّ گیرۆدەی کابووسی ژیان دەبینەوە.. " هەمان لاپەڕە

ئەمەش پێمان دەلّیّ مرۆڤ هەمیشە پێویستی بەخەونی نوێیە، خەونێك لەوەی پێشتری نەچێت‌و شتێکی تازەی فێرکات، مرۆڤ دەیەویّ فێربێت، ئەمەشی لەخۆوە نییەو سنوری نێوان مرۆڤو ئەوانیتر فێربوون‌و ئەزموونکردنی شتەکانە، لیّ زۆربەیجار فریا ناکەوێت‌و تەواودەبێت، خولیای نوسینیش لای مرۆڤ هەر لەو مەیلە فێربوونەیەوە هاتووەو دەیەویّ هەلّەیەك ئەمکردی دوای ئەم نەیکات. بەمەش دەیەویّ قەرەبووی ئەوەبکاتەوە کەبەجەستە نەمری بەدەست نەهێناوەو، دەویّ وەك رۆح ئەو نەمرییە مسۆگەرکات.

لای شارام رووداوەکان لەبیرناکرێن‌و تێپەڕینی سالّەکانیش کەمڕەنگی ناکەنەوە.." هەندیّ رووداو لەبیرناکریّ و تێپەڕینی سالّەکانیش کەمڕەنگی ناکاتەوە. لەنێو ساتە ئاساییەکانی ژیاندا سەرهەلّدێن‌و مەوداکانی تری ژیان ئەسڕنەوە. مانەوەی ئەم ساتانە هیچ پەیوەندییەکی بەتیژبوونی زەینەوە نییە یان زێدەگرنگ بوون‌و جەخت لەسەرکردنی خەلّکی. ئەو ساتە وەختانەی بەزەینەوە ئەلکێن‌و لەقولّترین شوێنەکانی رۆحدا جێگەدەگرن، بۆمانەوە پێویستیان بەهیچ بیانوێیك نیە. چارەنوسێکن هەموو ئینسانێك گیرۆدەی دەبیّ، وەکو ئەوەی تاقە دۆستێکت هەبیّ‌و بیکوژی...هتد " ل..٣٠ ئارام کەگێڕەوەی رووداوەکانەو بەدەم ژانی نەخۆشی‌و عەشقی سوەیلاوە باسی دەکات کاریگەری رووداوەکان دەکاتە بیانوو بۆ مانەوەی لەیادەوەریدا ئەو پێیوایە ئەو رووداوانە وەك چارەنووس‌و گۆڕینی رێڕەوی ئەو چارەنووسە بەئینسانەوە ئەلکێن‌و ئیتر دەبنە کابووس‌و ئینسان بۆهەر کویّ بڕوات بەشوێنییەوەن، ئەمەش دەمانباتەوە سەر قسەیەکی عیسا کەدەلّێت هەمیشە ئەو مرۆڤانەی خاوەن عەقلّی بچووکن بەختەوەرن، پالّەوانەکەی شارام کەئارامە عەقلّێکی گەورەی هەیەو رووداوەکان تاساندوویانە بۆیە یادەوەری ئەوهێندەی تێدایە بەرگەی ناگرێت‌و تووشی داوی تلیاك کێشانی کردووەو موعتاد بووە.

ئارام تەمەنی دەساڵە کەسوەیلا دەبینێ ئیتر ئەم بینینە بۆی دەبێتە دەردوو ئەو بەیەکگەیشتنەی ئارام چاوەڕوانییەتیو بەڕووداوێکی گرنگی دەزانێت کەژیانی بگۆڕێت هەر رووناداتو هەموو گێڕانەوەکەش خراوەتە خزمەتی دەرخستنی وردەکارییەکانی عەشقی ئارام بۆسوەیلا.. مەنەلۆج کەپێکهاتەیەکی سەراسیمەکەروو بنەڕەتییە لەم جۆرە رۆمانانەدا زۆر شت دەدرکێنێتو هەموو رستە جوانەکانی ئەم رۆمانە مەنەلۆجەکانن کەبوونەتە بڕبڕەی پشتی بونیادی تەواوی رۆمانەکە، ئارام خۆبەخۆ قسەدەکاتو وردەکاری زیاتر دەخاتە سەر یادەوەرییەکانیو هەستەکەیت لەحاڵەتی نائاساییدایە بۆیە بەو جۆرە دەدوێتو، وێنای رووداوەکان دەکات " کارەسات لەکاتی رووداندا هیچ لەمرۆڤ ناکات. رووداو ئەو کاتە ئینسان تێك دەشکێنێ کەئیدی رونەداو وەك خۆی بمێنێتەوە. لەهەناودا باڵابکا، لەرۆحدا جێگیرببێو.. ببێ بەهەموو دەردەکان...." ل.. ٦

عەباسی کیا رۆستەمی لەیەکێك لەچاوپێکەوتنەکانیدا دەڵێ: ئێمە لەگۆشەیەکی تاریکی ئەم جیهانەدا دەژین.. شارامیش سەربەنەوەی ئەو رابوونە کۆمەڵایەتی و فەرهەنگییەیە کەعەباس قسەی لێوەدەکاتو ئامانجیان هێنانە پرسیارو دواندنی کۆمەڵگەی ئێرانیو دواتر ناوچەکە بەگشتییە، هەموو ئەو تاریکیو دواکەوتنەی عەباس قسەی لێوەدەکات لای شارام

بەرجەستە بووەو تەواوی کارەکتەرەکانی رۆمانەکە تێکشکاوو پەراوێزخراونو زۆرێکیش لەوان نەماوەو لەدەمی گێڕانەوەدا ئاوڕلەخۆیانو بەسەرهاتیان دراوەتەوە. بەڵام دواکەوتنی کۆمەڵگەی کوردیو ئالودەبوونی بەمادەی بێهۆشکەرو قوماربازیو قومارکردن لەسەر ژنو دۆڕاندنی ژنو هەتیوبازی بەڵایەکنو تووشی ئەم نەتەوەیە کراون، ژن لەم رۆمانەدا کائینێکی پاسیڤو گۆشەگیرەو تەنیا لەو کاتانەدا وەك ئەکتیڤ دەردەکەوێت کەرووداوەکان دەچنەوە تارانو لەو سەردەمەی شاری سنەدا ژن تەنیا هوهای لێکێشراوەو ئەمەش بەزەقی لەڕۆمانەکەدا دیارەو رۆماننوس بەئەنقەست ئەو لایەنانەی بەرجەستەکردووە.

ئەو ساڵانەی کەئەم رۆمانە بەسەریاندەکاتەوەو خودی رۆماننوسەکە تێیدا ژیاوە ساڵانی شەڕو شۆڕ بوونو ئینسان لەبەر شەڕ هەناسەی بۆنەدراوەو شەڕ کۆنترۆڵی تەواوی فکرو هۆشی ئینسانی کردووەو ژیانی لێزەوت کردووە. دیارە ئەمەش واتا شەڕ سەپاندنی هەیمەنەی کەسێکە بەسەر کەسێکی تردا، سڕینەوەی کۆمەڵە ئینسانێکەو دانانی کۆمەڵێکی ترە لەشوێنیان، کەدواجار وێرانەیەك لەدوای خۆی جێدێڵێو دنیا دەکاتە دۆزەخو ئاسەواری بۆ دەیان ساڵ دوای خۆی هەڵدەگرێ، کۆمەڵگە لەبۆتەیەکدا قەتیسدەکاتو ناهێڵێ یەك شەقاو بۆپێشەوە بڕوات، تەنیا مەودای گەڕانەوەی

بۆدەهێڵێتەوە.. " شەڕ جۆرێکە لەشەهوەت، هەموو شتەکان ئەخاتە پەراوێزەوە خۆی نەبێت.. بەخێراییەکی سەرسوڕهێنەرەوە خەڵك بەدەوری دروشمێکدا کۆ ئەکاتەوە. پڕیان دەکات لەتەوژمی کوشتن، لەشانازی مردن.. " ل ٢٠

هەر ئەوسالآنەی ئەم رۆمانە ئاوڕی لێداوەتەوە سالآنێك بوون کەئیدییەی مارکسییەت دنیای تەنیبووەو تەواوی شۆڕش‌و بزووتنەوە رزگاری خوازەکانی دنیاش مارکسییەتیان کردبوە بەرنامەو سەرمەشقی کارکردن، کوردیش یەك لەونەتەوانەبوو لەنیوەی دووەمی سەدەی بیستدا مارکسییەت‌و بیری سۆسیالیستی بووە بەرنامەی زۆرێك لەپارت‌و رێکخراوە شۆڕشگێڕە کوردییەکان، بەلآم دواتر دەرکەوت مارکسییەت ئەوفریادڕەسە نەبوو بۆ رزگاری ئێمەی کورد لەستەم، بۆیە رۆماننوس لێرەدا لەبری کۆمەڵگە ئەدوێت‌و نەك هەربیری مارکسییەت ئەتفێتەوە، بەڵکو بەگشتی کوشتن‌و ئینسان سڕینەوە وەلادەنێت. لەدیالۆگی نێوان ئارامی خانەخوێ‌و خەلیلی شۆڕشگێڕی گۆشکراوی مارکسییەتدا ئەم جۆرە رەتکردنەوەیەی مارکسییەت‌و ئینسان سڕینەوەیە بەزەقی دەردەکەوێت.

" ئێمەش هەر ئەوەنەبوو باڵ بگرینەوە. هەرچی ژمارەی کوشتنەکانی دەوڵەت زۆرتر بایە، زیاتر کەیفمان لێ دەهات.... ل١٧٠

" . کاك خەلیل تاکەی ئەتانەوێ درێژە بەشەڕ بدەن؟ شەڕ چ دەرئەنجامێکی ئەبێ لەماڵ وێرانی زیاتر؟ تۆ کەخەڵکت کوشت، لێت ئەکوژرێ. خەوی دوژمنت بزڕێنی، بۆ خۆشت خەوی ئارامت بەچاوا ناچێ...

" . پێت وایە ئێمە قینمان لەپێخەفی نەرمو گەرمە؟ پێمان خۆشە بەر گوللە بکەوین؟ ئێمەش ئینسانێکین وەکو دیکەی ئینسانەکان، ئێمەش بەدرکێك عاسی ئەبین، بەلآم بۆ ئەو بەهایانەی کەباوەڕمان پێیەتی لەگوللەی داخیش سڵ ناکەینەوە.

. کامە بەها؟ شەڕ کەژیانی لەخەڵك ئەستاند، چ بەرهەمێکی لێ ئەبێتەوە لەژیان بەنرختر؟

. بەرابەری‌و یەکسانی مرۆڤ..

. کاك خەلیل بەرابەری ئینسان هێندە ئەژێت لەسەری ئینسان بکوژرێ؟ بۆ والە ژیان ئەڕوانی؟ بۆ ئینسان ئەوەندە گەورە ئەبینی؟...ل١٧١

عەباسی مەعرووفی لەڕۆمانی (سەمفۆنیای مردووەکاندا)، ئەردەبێل کەزێدی خۆیەتی دەکاتە هەموو دنیاو لەئەردەبێڵەوە تەواوی بەشەری دنیا دەبینێ، ئەردەبێڵ ناسنامەی مەعرووفییەو ناتوانێ باسی نەکات، لەڕۆمانی (سوەیلا)شدا بەردەشت دەبێتە هەموو دنیاو، هەموو دنیاش دەبێتە بەردەشت، نوسەر منداڵی لەبەردەشتدا لێبەجێماوەو لەتاراندا

شیوەنی بۆدەکات، تەواوی ئەو شتانەی مرۆڤ لەرۆمانێکدا دەینوسێت سەردەمی منداڵییە لەیادەوەریدا دێتە جۆش‌و خرۆش‌و نوسەر لەڕێگەی نوسینەوە خۆی خاڵی دەکاتەوە، لەهەموو خەمو خەفەت‌و کولۆکۆیەکی سەردەمی منداڵی.

" بەردەشت وەکو دیکەی شوێنەکانی جیهان، وەکو ئەو شوێنانەی چەمەکانی زەمەن پێیدا بەر ئەبنەوەو ئاوەدانیەکانی ژیان سازئەکەن.. " ل.. ١١٥

لافاوی نەهامەتی‌و دەردەسەرییەکان لەسەردەمی منداڵی‌و لەبەردەشتدا کەگەڕەکێکی شاری سنەیە دەست پێدەکات‌و هەرلەوێشدا کۆتایی دێت‌و جارێکیتر لەگەنجیداو دواتر لەپیریشدا دەست پێدەکاتەوە، مرۆڤی کورد مەحکومە بەژیانێکی کوللەمەرگی‌و پرگێرمەو کێشەو ئیتر منداڵ بێ‌و گەنج بێ‌و پیر بێت جیاوازی نییە، چارەنوسێکەو بەباڵاماندا بڕاوەو هەر جۆرە هەوڵێکیش بۆ دەرچوون لەو بازنەیە وەك لەڕۆمانەکەدا وتراوە ماڵوێرانترمان دەکات. لای مارکیزیش ماکۆندۆ هەمان دەردو دەوای لێدەباری‌و لەڕۆمانی (چیرۆکی مەرگێکی ئاشکرادا) ئەوە دەردەخات کەمرۆڤی ئەو گوندە چەندە مەحکومە بەسەرگەردانی‌و ماڵوێرانی یاخود لەڕۆمان (سەد ساڵ تەنیایی)دا هەرچی مەینەتی خەڵکی ماکۆندۆیە بۆئێمەی دەخاتە سەر پەڕەی کاغەز.

پاڵەوانی رۆمانەکان پاڵەوانێکن لەکاغەز، نەك لەگۆشت‌و خوێن بۆیە توانای گۆڕینی واقعیان نییە، ئەوە تەنیا نوسەرانی سۆسیالیزم بوون لەچەشنی مەکسیم گۆرکی کەلەرۆمانی (دایك)دا لەرێگەی پاڵەوانە کاغەزینەکەیەوە واقعی گۆڕی. ئارامی پاڵەوانی رۆمانی (سوەیلا)ش دەیەوێ واقع بگۆڕێ‌و پێچەوانەی شەپۆلی باوی کۆمەڵگەوە مەلەبکات، بەڵام مایە پوچ دەبێت، ئەم پاڵەوانە بۆچوونی بەرامبەر ژن‌و ئینسان بەگشتی‌و مەسەلە کەینونەییەکان روون‌و ئاشکراو ئینسان دۆستانەیە، بەڵام کۆمەڵگە ئەمانەی هیچی لێ قبوڵناکات‌و دواجار ئارام دەبێتە گەرد کێش‌و موعتاد دەبێت، کەلەم رۆمانەدا بەسووچی دەوڵەتی دەداتە قەڵەم‌و تائێستاش ئەو پەتای بڵاوکردنەوەیەی مادەبێهۆشکەرەکان چەکێکی کاریگەرە بەدەست دوژمنانی کوردەوە، کەکارکردنی شارامیش لەم رۆمانەدا رەخنەگرتنە لەو کۆمەڵگەیەی رێگە بەبڵاوبوونەوەی مادەی بێهۆشکەر دەدات، دواتر قسەکردن لەسەر ژن‌و بەشمەینەتی ژنان لەسایەی ترادسیۆنێکی کۆمەڵایەتی بەزۆر سەپاو بەسەر کورددا، ئارام دەیەوێت ئینسان وەك ئینسان بژی‌و رێگری بۆ دروست نەبێت بۆهەر جۆرە ژیانێکی شایستە کەخۆی پێیخۆشە، کەدیارە قسەی ئارام قسەی کۆمەڵگەیە بەگشتی.

بیرماگ وشەیەکە تایبەت بەشاری سنەو دەوروبەری، کەبەمانای جوڵەو هەنگاونان دێت‌و ئەم رۆمانەش لە(١٤)

بیرماگ پێك هاتووەو هەریەکەیان تەواوکەری ئەویتریانەو ناکرێت بێ یەك بیانخوێنینەوەو بەهەمووشیان جەستەی ئەوپەیکەرە زیندووە تەواو دەکەن کەشارام مەبەستیەتیو ئەوەشی لەهەمووی جوانترە ئەو عەشقەیە کەبۆتە ستاتۆی سەرەکی گێڕانەوەی ڕووداوەکان، ئەو عەشقەی تەنیا یەك جار بینین تێیدا ڕوودەداتو ئیتر دەبێتە تراویلکە، لێرەدا مەعشوق (سوەیلا)یەو عاشقیش (ئارام) واتا خودی شارامی ڕۆماننوس، (ئارامو سوەیلا) هەوێنی تەواوی ڕۆمانەکەنو بێ ئەوان شتێك نامێنێتەوە لەڕۆمانەکە، کەدەکرێ وەك ڕەمزی هەردوو کۆمەڵگەی کوردیو فارسی لێیانبڕوانینو گفتوگۆکانی نێوانیان وەك گفتۆگۆی هەردوو کۆمەڵگەی فارسو کورد لێکبدەینەوە، هەردووشاری تارانو سنەش کە ڕووداوەکان تیایدا ڕوودەدەن، وەك دووشاری جەنجاڵی فارسو کورد پیشاندراون لەسەر ئاستی شارستانی هەردووکیان قسەکراوە.

من کەئەم ڕۆمانەم خوێندەوە تەواو هەراسان بووم، چونکە لەم ڕۆمانەدا توانەوەو فەنابوونی ئینسان خراوەتە بەر مایکرسکۆبی بینینو پێمان دەڵێ: ڕۆژێك ژیانو ڕووداوەکانی ژیان بەو جۆر فەنامان دەکات، هەرچی مرۆڤی ناو ئەم ڕۆمانەیە چارەنوسیان مەرگەو زۆربەشیان بەمەرگێکی جیاواز لەمەرگی ئاسایی تەواو دەبن، ئەمە جگەلەوی کەڕابردوو بەهەموو

قورسایی خۆیەوە بەسەر جەستەی ئینسانەکاندا دەڕواتو دەیان پلیشێنێتەوە.

*لەژمارە(٩٦)ی گۆڤاری ڕامان لەمانگی ٢٠٠٥/٥/١دا بڵاوبۆتەوە.

فریوو خۆشاردنەوە فریومان دەدات

ئیزابیل ئەلندەی رۆماننوس‌و چیرۆکنووسی گەورەی شیللی بەشێوازی نوسینی چیرۆك دەڵێ سیحری گێڕانەوە، بەومانایەی دەبێت چیرۆکنووس جادوو لەخەڵك بکات‌و چیرۆکەکەی وەك سیحرێك لەکاتی خوێندنەوەیدا خوێنەر پەلکێشکات بۆ ناو رووداوو هاورێیەتی لەگەڵ کارەکتەرەکاندا.

ژیان بۆ خۆی چیرۆکێکی درێژوو بەردەوامە، بەڵام هەمیشە کەسانێك هەن لەو چیرۆکەی ژیان دەیان‌و سەدان چیرۆکی کورت‌و درێژمان بۆ دەگێڕنەوەو ئێمەش پێمان وایە هەرگیز نەمان بیستووە، زۆرجار خۆمان پاڵەوان‌و کارەکتەری سەرەکی ئەو چیرۆکانەین‌و کەچی ناتوانین بەو جۆرە گوزارشتیان

لێبکەین‌و بۆ خەڵکی تری بگێڕینەوە. ئەلندە مامۆستابووە بەر لەچیرۆکنوسین، خۆی دەیگێڕێتەوەو دەڵێ: لەیەکێ لەقوتابخانەکان کەبۆ خوێندکارە لاسارو چەقاوەسووەکان تەرخانکرابوو وانەم دەوتەوە هەریەکەم رۆژ توشی شۆك بووم کاتێك خوێندکارەکان لەگێژاوی ژاوە ژاوو هەڵبەزوو دابەزییاندا خەریکبوو هەڵملووشن، بەرەو هەڵدێری هەڵلووشینیان بردم، دۆشداماو مابوومەوە، لەپڕ فریشتەی نەجاتم دەرکەوت، ژنێکی بەتەمەنی رەش پێست کەوەك فەڕاش کاری دەکرد خۆیکرد بەپۆلداو هەردوو دەستی دابەیەکداو بەرزیکردنەوەو رووڵەمناڵەکان دەستییپێکرد (هەبوو نەبوو)، لەگەڵ قسەی ئەودا مناڵەکان کەوتنە دۆخی بێدەنگییەکی سەرسوڕهێنەرەوەو زیاتر لەکاتژمێرێك گوێ قوڵاخ بەدیارییەوە وەستان‌و زاریان هەڵنەهێنا. ئیتر لەو رۆژەوە بڕیارمدا ئەو سیحری گێڕانەوەیە بەدەست بێنم‌و دواتر بوومە چیرۆکنووس.

لەم سەرەتا کورتەی ئەلندەوە بۆمان دەردەکەوێ کەنوسین بەگشتی‌و چیرۆك بەتایبەت جگە لەشێوازی گێڕانەوە شتێکی ترنییە، ئەوەی لەچیرۆکدا گرنگە چۆن دەیگێڕیتەوە نەك چی دەگێڕیتەوە، چیرۆکنووس نابێت لەبەرخاتری خوێنەرەکانی شێوازی نوسینەکەی بگۆڕێت، لەکاتی نوسیندا کوا جۆری خوێنەر لەبەرچاو دەگیرێت، نابێت لەبەر خاتری خوێنەر

قوربانی بە شێوازی چیرۆك بدرێت، بەڵكو دەبێت لەبەرخاتری شێوازی نوسین قوربانی بەخوێنەر بدرێت.

قسەی ئێمە لەسەر كۆمەڵە چیرۆكی (فریوو خۆ حەشاردانە) كە كۆمەڵە چیرۆكێكی (عەتا محەمەد)ە و(١٠) چیرۆكی لەخۆگرتووە، بۆیەش ئەو ژمارەیەمان نوسی چونكە عەتا بەردەوام بە(١٠) ئیش دەكات، ئەو لەگەڵ خۆی رێككەوتنێكی مۆركردووە كەهەر بەو ژمارەیە ئیش بكات. رەنگە پێویست نەكات وەك هەر نوسینێكی تەقلیدی جارێكیتر بێینەوە نوسینەكانی پێشتری عەتاو ژیانو بیركردنەوەی بۆ خوێنەر باس كەین، ئەوەی گرنگە لای ئێمە ئاوڕدانەوەیەكە لەم كۆمەڵە چیرۆكەی بۆ ئەوەی وەك زۆر نوسینی تری داهێنەرانە بە فەرامۆشی نەسپێردرێ.

شتێك كەلای عەتا دەردەكەوێ بایەخدانی ئەوە بەپێشەكی كۆمەڵە چیرۆكەكانی، پێشەكی قاڵبێكی تەقلیدی وەرگرتووەو زۆربەی نووسەران واڕاهاتوون چەند پەرەگرافێك یان چەند لاپەڕەیەك بنووسنو باس لەو كتێبە بكەن كەبەنیازن بیخەنە بەردیدەی خوێنەر، هەندێك نووسەر ناوەڕۆكی نوسینەكەی لەپێشەكییەكەوە دەداتە خوێنەر، بەڵام عەتا جیا لەنوسەرانیتر پێشەكیش وەك چیرۆكێك سەیردەكاتو ناهێڵێ خوێنەر هەروا سەرپێییانە بەسەریدا تێپەڕێت، لەپێشەكی ئەم كتێبەدا یارییەك دەكات كەخوێنەرێك وریاو شارەزای دنیاو جیهانبینی

عەتا نەبێت ناتوانێ سەرو بۆری لێدەركات، لەم پێشەكییەدا راگوزەرانەو بەخێرایی چەند چیرۆكێكی تر دەخوێنیتەوە، ئەمەش سیحری راكێشانی خوێنەرە بۆ خوێندنەوەی تەواوی كۆمەڵەچیرۆكەكە، وەك دەڵێن لەبەرگەوە بۆبەرگ، والەخوێنەر دەگەیەنێ كەئەمەی دەیخوێنێتەوە دەبوو جۆرێكی تربوایە، واتا عەتا بڕیاربوو لەبری ئەم (دە)چیرۆكە، (دە)چیرۆكی ترمان پێشكەش بكات، بەڵام وەك جادوو لەخوێنەربكات (دە)چیرۆكی تری پێشكەش دەكات رستە دوای رستەش پەلكێشی دەكات.

لەجیهانی عەتادا كاتو شوێن وەك پێگەیەكی جوگرافیو زەمەنێكی دیاریكراو بوونی نییەو ئەوەی هەیە هەستدەكەی یۆتۆپیایە، سەر زەمینێكە دوورە دەستو ون، ئەوشوێنەی ڕووداوەكەی لێڕوودەدات هەموو شوێنێكەو هیچ شوێنێكیش نییە، نەتۆ دەزانی ئەو كارەكتەرە بۆچی رێی كەوتۆتە ئەوشوێنەی بەسەرهاتەكەی لێ ڕوودەدات نەخودی كارەكتەرەكە، هەمیشە كەسێكیتر لەگەڵ حیكایەتخواندا یادروستتر بڵێین لەگەڵ گێڕرەوەدا دەكەوێتە ململانێی هاوشێوەبوونەوە لەهەردوو چیرۆكی (برینێكی لەیادكراو)و(شەوی كوژراوە نادیارەكە) دووكەس دەبینین گێڕەرەوەو كەسی گوێگری چیرۆكەكە هەمان یادەوەریو هەمان گرفتیان هەیە، هەردووكیان لەتەمەنی سێ مانگیدا باوكیان كوژراوە، هەردووكیان لەسەربازیدا پێكەوە بوونو

هەردووکیشیان پێیان وایە لەیەکێك لەشەڕەکاندا یەکێکیان کوژراون.

مێژوو لای عەتا جگەلەحیکایەتی پڕوپوچو بێبنەما شتێکیتر نییە، ئەم مێژوو بەکۆمەڵێك مەسەلەی ناودژوو ناچوونییەك دەزانێ لەچیرۆکی (فریوو خۆحەشاردان)دا لەگێڕانەوە بێسەرو بەرەکانی کەسەکاندا کەباسی رابردوو دەکەن ئەو رەخنەیە ئاراستەی مێژوو دەکات، بەتایبەت مێژووی ئێمەی کورد کەمێژوویەکی تابڵێی پڕە لەناچوونییەکی و راستی و درووستی رووداوەکان ونبوونو، لەم ناوەشدا هەرکەسەو بەگوێرەی خۆیی و لەکوێوە ئارەزووی لێبێت رووداوەکان دەگێڕێتەوە بەتایبەت لەباسی شۆڕشەکانماندا.

لای عەتا شتێکیتر دەبینرێت ئەویش گەڕانەوەی بەردەوامە بۆ چیرۆکەکانی تری واتا ئەم لەچیرۆکی ئێستادا دەگەڕێتەوە بۆ سەر چیرۆکێك کەلەڕابردوودایەو نوسراوە، ئەمەش بۆ راکێشانی خوێنەرەو دەچێتەوە بۆتەی سیحری راکێشانی خوێنەر بەدوای خۆیدا، کەزۆرجار لەسەرەتای چیرۆکەکانیشیدا هەست بەمە دەکەین، من بڕوام وایە نەك هەر چیرۆك، بەڵکو نوسینە سیاسیی و فکری و فەلسەفییەکانیش بۆخۆی دەبێت چەشنی قولاپێکی ماسیگرتن چەشەیەکی وای پێوەبکرێت لەگەڵ خستنە ئاوەوە ماسی راکێشێت، دەبێت نوسینیش

جاهەرنوسینێك بێت لەیەکەم رستەوە خوێنەر پەلکێشکات بەشوێن خۆیداو هەناسە سواریکات. لەچرۆکی (ئاگرو خۆڵدا) توشی کەسێك دەبێت کەشارەزای دنیای ئەمەو لەگەڵی دەکەوێتە گفتوگۆوە کەگوایا لەکۆمەڵە چیرۆکی (زارەکانی خەوندا) چیرۆکێکی بەناوی (ئاگر) هەیە، بەڵام ئەم مل ناداتو نکۆڵی لێدەکات تادواجار کەسەکە قەناعەتی پێدەکات. لێرەدا عەتا زیرەکانە خوێنەر والێدەکات کەبگەڕێت بەشوێن چیرۆکەکانی پێشووتری ئەمداو، بەوردی شەرحی کۆمەڵەچیرۆکی (زارەکانی خەون)ی بۆ دەکات، کەئەمەش لەناو چیرۆکی کوردیدا ئەشێ وەك شێواز ناوبردرێت.

قەڵای دمدم یەکەمین خەونی کورد بۆ سەربەخۆیی

مێژووی گێڕانەوە لەجیهاندا مێژوویەکە بەدەیان قۆناغدا تێپەڕیوە تاگەیشتۆتە رۆمانو لەڕۆمانیشدا چەند شێوازێکی ئەزموونکردووەو دواتر شێواز یاخود ئەزمونی (گابریێل گارسیا مارکیز)ی کۆلۆمبی (ریالیزمی ئەفسوناوی) کەپشت بەشەپۆلی هۆش دەبەستێت شوێنی خۆی گرتووەو لەئەمڕۆدا یەکێکە لەهەرە تەکنیکە سەرکەوتووەکانی رۆمان لەجیهاندا، گێڕانەوە لەو شوێنەوە دەست پێدەکات کە ئیتر مرۆڤ فێری قسە دەبێتو کۆتایی بەسەردەمی ئاماژە دێنێو سەردەمی پشت بەستن بەیادەوەری شوێنی دەگرێتەوەو مرۆڤ سوود لەمێشکی خۆی وەردەگرێت بۆ پاراستنی رووداوو شتەکان لەیادەوەری خۆیدا.
بەڵام ئەمە لەشوێنێکەوە بۆ شوێنێکو لەجوگرافییایەکەوە بۆ

جوگرافییایەکی ترو لەکۆمەڵگەیەکەوە بۆ کۆمەڵگەیەکیتر جیاوازی زۆری هەیە، بۆ ئێمەی کورد کە هەردەم کۆڵبەکۆڵو خاك داگیرکراو بووین رەنگە قورس بێت بەراوردی خۆمان لەگەڵ کۆمەڵگەکانی دەوەرو بەرمان بکەن کە بەدرێژایی مێژوو خۆیان خۆیان بەڕێوە بردووەو سەردارو سەروەری خەڵکی تریش بوون.

کەدیارە ئەم حاڵەتەش کاریگەری لەسەر تەواوی سەرخانو ژێرخانی کۆمەڵگە دەبێت بەگشتی کەئەدەبیش دەچێتە خانەی سەرخانی کۆمەڵگەوەو لەگەڵ کلتورو فەرهەنگی هەر کۆمەڵگەیەکدا ئاوێتـە دەبنو رەنگی ژیانێکی شایستە بەئینسان دەڕێژن لەو کۆمەڵگەیەدا، هەر کۆمەڵگەیەکیش ئەدەبو رۆشنبیرییەکی بەرزی نەبێت مانای وایە پایەیەکی گەورەی شارستانییەتی نییە.

کورد شانشینو میر نشینو دەوڵەتی نەبووە، چوارچێوەیەکی دیاریکراوی نەبووە، نەبوونی ئەو دامو دەزگایانەش تەنیا ئەو زیانەی نەبووە کە نەتەوەی کورد ژێر دەستەو داگیرکراوو چەوساوە بووە، بەڵکو زیانی گەورەی ئەوەیە کەنەمیراتی دەوڵەمەندی ئەدەبیمان پارێزراوە نەتوانیومانە فەرهەنگو رۆشنبیریمان هاوشانی نەتەوەکانی دنیا بەرەوپێشەوە بەرین. ئەوەی هەمانەو نیمانە هەر شیعرەو تاسەرەتای بیستەکانی ئەم سەدەیەش کورد تاقە رۆمانێکی نەبووەو نەیتوانیوە جگەلە

شیعر دەست بۆ بابەتو بوارە ئەدەبییەکانی تر بەرێتو ئەزموونیان کاتو وەك چۆن لەشیعردا (نالیو مەحوی) ئەفسانەیان خولّقاندووە ئاوهاش ناویتر لەرۆمانو چیرۆکدا ئەفسانە بخولّقێنن. ئەمەش دیارە بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کەکورد چینی بۆرژوا یان شارنشینی نەبووە، یاخود دروستتر بڵێین کورد بەمانا سۆسیۆلۆژییەکەی خاوەنی شار نەبووە. چونکە رۆمان وەك ژانرێکی ئەدەبی هەڵقولاّوی ژینگەی شارەو، گەشتی دوورو درێژو رامانی فەلسەفییانەو سۆفیگەریانەی قولّ لەدنیاو کەینونەی ئینسان، ئەزموونی گەورەو گرنگ لەگەڵ ژیانو رۆژگاردا رۆمان دەخولّقێنن.

ئەشێ رۆمانێك بۆ نەتەوەو میللەتێك ببێتە ئەفسانەو تاهەتایە نەوە دوای نەوە لەیادەوەری خۆیدا هەڵیگرێت، بەلاّم رەنگە نەشێ ئەفسانەیەکی مێژووی ببێتە رۆمانێکی باشو نەمری نەتەوە یاخود میللەتێك. (عەرەبی شەمۆ) عە رەب شامیلۆڤ تاقەکوردێکە هەولّیداوە رووداوی داگیرکردنو خاپورکردنی (قەلاّی دمدم)ی کوردان بەدەستی (شاعەباسی سەفەوی) بکاتە رۆمانێکی مێژووی گرنگو نەمر، بەلاّم تاچەند سەرکەوتوو بووە ئەوەیان جێگەی قسەکردنی زۆرترە. ئەم رۆمانە بەر لەهەر شتێك گرنگییەکەی لەوەدایە کەیەکەمین هەولّی کوردە بۆ نوسینی رۆمان، واتا کورد بەر لەم هەولّە شتێکی نییە بەناوی رۆمانو دروستتر بڵێین بەناوی

گێڕانەوەش. گێڕانەوە لای کورد لەم رۆمانەی شامیلۆڤەوە دەست پێدەکات، پێشتر شاعیرانی کورد هەولّیانداوە لەڕێگەی شیعرەکانیانەوە ئەو مێژووە بگێڕنەوە کە خۆیان زانیویانەو هەندێکجار لەجەرگەی رووداوەکانیشیدا ژیاون.

شامیلۆڤ بەسوود وەرگرتن لە کارەساتی داگیرکردنی قەلاّی دمدم دێت تانو پۆی رۆمانێك دەچنێت کە بۆ ئەو سەردەمە کارێکی داهێنەرانە بووە، ئەم رۆمانە لەیەك کاتدا لەسەر سێ تەوەری گرنگی مێژووی کورد قسە دەکاتو هاوکات هەر سێکیشیان دەداتە بەر رەخنە. تەوەری یەکەمیان هەستی نەتەوەییو رسکانی ئەو هەستەیە لای کورد، کە بەبۆچوونی شامیلۆڤ میرو سەرۆك هۆزەکانی کورد لەو سەردەمەوە واتا لەپێش (ئەحمەدی خانی)یەوە ئەو هەستەیان لاڕسکاوە هەولّیانداوە بۆ ئەوەی قەوارەیەکی سەربەخۆ بۆکورد دروستبکەن. کەئەمەش دیارە لەوێوە هاتووە کە هەر دوو داگیرکاری ئەودەمی خاکی کوردستان فارسە سەفەوییەکانو تورکە عوسمانییەکان بوونو خانی لەپ زێڕین یاخود وەك شامیلۆڤ دەڵێ(خانۆ)ی لەپ زێڕینیش وەك سەرۆك هۆزێکی کورد ویستویێتی وەك سەردارانی سەفەویو عوسمانی مەملەکەتێك بەناوی کوردانەوە ئاوا کاتو تەواوی سنورە جوگرافییەکەی لەدەستی زولّمو جەوەری سەفەویو عوسمانی بپارێزێت.

تەوەرێکی تریان مەسەلەی خۆخۆریو یەکنەبوونی کوردانە که هەر لەدێرەوە تائەمڕۆش گەورەترین فاکتەرو ڕێگرییەکە لەبەردەم دروستبوونی هەر جۆرە کیانو قەوارەیەکی سەربەخۆی کوردیدا، قسەکردن لەسەر ریشە مێژووییەکانی ئەو دەردە کوشندەیە لای شامیلۆڤ دادانی وانەیەکی مێژوییە بۆ ئەوەی نەوەی نوێی کورد لەسەردەمی تازەو سەدەی بیستدا سوودی لێوەرگرێتو بێبەش نەبێت، بەتایبەت ئەو وەختە سەرەتای دابەشکردنو داڕشتنەوەی نەخشەیەکی نوێ بووە بۆ جیهان بەگشتیو ناوچەکەی خۆشمان بەتایبەتی. شامیلۆڤ زیرەکانە ئەوەی پێکاوە کەوەك چۆن ململانێو شەڕی دێرینی ئێمەی کورد بۆ سەربەخۆی لەگەڵ دەسەلاتی سەردەستی تورکو فارسدا بووە، لەسەر دەمی تازەشدا هەروا دەبێتو ئەو دەیەوێ بڵێت با ئەو گیانە خۆخۆرییە لەم سەردەمەدا زیندو نەبێتەوەو بگەینە سەربەخۆیی خۆمان.

تەوەرێکی تری قسەکردنی شامیلۆڤ لە رۆمانی قەڵای دمدمدا مەسەلەی ئایینو هەستی ئایینی بووە لەناو کورددا، چونکە کورد لەدوای فەتحی ناوچەکەی لەسەردەستی خەلیفەکانی ئیسلام ئیتر بەزۆر بێت، یان بەخوایشتی خۆی ئایینی ئیسلامی وەرگرتووەو بەمەش گەورەترین زیانی بەرکەوتووە، چونکە ئایینی ئیسلام سوودی بەتەواوی ئەو نەتەوانە گەیاندووەو کە وەریانگرتووە بەڵام زەرەرێکی زۆری لەکورد داوە، لەمەسەلەی

دروستکردنی هەر جۆرە کیانو قەوارەیەکی سەربەخۆدا. ئەمەش زیاتر لەو ڕووەوە باس دەکات کەهەر دوو ئیمپراتۆری عوسمانیو سەفەوی بۆ راکێشانی هەستی خەڵکی کورد ئایینیان وەك چەکێکی کوشندەو کاریگەر بەکارهێناوەو کوردیش نەیتوانیوە وەك ئەوان بەقازانجی نەتەوەکەی خۆی سوود لەئایین وەرگرێتو بیخاتە خزمەتی مەسەلە رەواکەی خۆیەوە، وەك چۆن تورکو فارسو دواتریش عەرەبەکان ئەوەیان کردووەو ئایینیان لەبەرژەوەندی نەتەوەو خاکەکەیان بەکارهێناوە.

لەلایەك فارسە سەفەوییەکان هەڵگری ئایینزای شیعەبون چوون دەیانزانی ئایین بەگشتی قبوڵکەن دەبێت بچنە خزمەتی نەتەوەی عەرەبەوە، بەڵام هەڵبژاردنی ئایینزای شیعە بۆ ئەوەبوو ئایین بخەنە خزمەتی خۆیانەوە، دواتر تورکە عوسمانییەکان سوننە بوونو لەم ناوەشدا کورد هەر جارەی بەفیکەی لایەکیان فریوی خواردووەو نەیتوانیوە وەك هەردوو لایان سوود لەئایین وەرگرێت. ئەوەتا تورکو فارسیش دوای نەمانی هەردوو ئیپمراترییەتەکەیشیان دوو دەوڵەتی بەهێزیان لەناوچەکەو لەسەر خاکی ئێمەیش بنیاتناوەو وەك ئێمەیش پابەند نین بەئایین ئیسلامەوەو قوربانیشیان لەو پێناوەدا نەداوە.

ئەم ڕۆمانە چیرۆکی ڕابونێکی تری کورد دەگێڕێتەوە لەمێژوودا کە یەکێك لەسەرۆك هۆزەکانی کورد بەناوی (خانۆی لەپ زێڕین) سەرۆك هۆزی (بەڕۆدا) لەشا (عەباسی سەفەوی) فارس هەڵدەگەڕێتەوەو دەیەوێت ناوچەیەکی جوگرافی بۆ خۆی جیاکاتەوەو لەئێرانی دابڕێ‌و وەك شاعەباس ببێتە سەردارو دواتر شانشینێکی کوردی دروستکات. لەدوای دروستبوونی هەر دوو ئیپمراتۆریەتی سەفەوی‌و عوسمانییەوە کوردو خاکەکەی زیاتر داگیرکراو تالانکراو دەبن‌و ئەو دووەش لەژێر پەردەی ئاینی ئیسلامدا زوڵمو زۆرێکی بێسنوریان لەکورد کردووە، لێرەیشەوە هەمیشە کورد هەوڵیداوە لەچوارچێوەی ئەو دوو ئیپمراتۆرە ڕزگاری بێت‌و ببێتە سەرداری خۆی، بەڵام وەك لەم ڕۆمانەشدا دەیبینین ئەم هەوڵانەی کورد هەمیشە دووچاری شکست بوونەتەوە ئەوەش وەك لەسەرەوە ئاماژەی پێدرا زیاتر پەوەندی بە دووبەرەکی‌و خۆخۆری کوردەوە هەبووە، (مەحمود مەڕەکانی) نەیاری خانۆی لەپ زێڕینەو لەکۆتاییدا ئەو (کانی)یە بۆ (سەردارخان)ی سەر لەشکری شاعەباس ئاشکرا دەکات کە خەڵکی قەڵای دمدمی ژێر قەڵەمڕەوی خانۆی لەپ زێڕین ئاوی لێدەخۆنەوەو درێژە بەبەرگری خۆیاندەدەن دژی لەشکری سەردارخان، دواتر هەر بەو هۆیەوە قەڵاکە داگیر دەکرێت‌و بەر لەداگیرکردنیشی خەڵکەکەی ناوی لەتینوا دەخنکێن‌و قڕدەبن.

خاڵێکی زۆر گرنگی تر کەئەم ڕۆمانە ئاوڕی لێیداوەتەوەو ئەوەیە کە کورد لەو سەردەمەشدا بیری لەوەکردۆتەوە سەر باری هەموو ناکۆکییە خێڵەکییەکانی خۆی پەنا بۆ یەکگرتن‌و هاوکاریکردنی یەکتر بەرێت، کوردەکانی ژێر دەسەڵاتی سوڵتانی عوسمانی لەناوچەی شەمزینان دەکەونە بەر پەلاماری لەشکری سوڵتان‌و ئەوانیش هانا بۆ خانۆی لەپ زێڕین دەبەن تا لەشکریان بۆ بنێرێت‌و دژی لەشکرەکەی سوڵتانی عوسمانی بجەنگن‌و بەرگری لەناوچەکانی شەمزینان‌و خاکی کوردستان بکەن، لەشکری خانۆی لەپ زێڕین بەرەو شەمزینان دەچێت‌و ئەو هێرشەی سوڵتانی عوسمانی بۆ سەر شەمزینان تێك دەشکێنن، دواتر لەوەش دەدوێت کە هەر دوو ئیمپراتۆری سەفەوی‌و عوسمانی سەر باری هەر جۆرە ناکۆکییەکی مەزهەبی‌و نەتەوەیی خۆیان کەچی لەئاست هەر جوڵانەوەیەکی کورددا بۆ سەربەخۆیی یەکیان گرتووەو وازیان لە شەڕی نێوانیان هێناوە بۆ ئەوەی جوڵانەوەکانی کورد سەرکوت کەنەوە. ئەمەش تائێستا تاقە ستراتیژی ڕژێمە سەردەستەکانی تورك‌و فارس‌و عەرەبە بۆ ئەوەی کورد نەبێتە خاوەنی خۆی.

تەکنیکی ئەم ڕۆمانە هەر چەند زۆر سادەیەو زیاتر لەداستان‌و چیرۆکی گوێ ئاگردان دەچێت، بەڵام بۆ سەردەمی خۆی کارێکی زۆر داهێنەرانە بووە. شامیلۆڤ لەیەك کاتدا هاتووە مێژوو لەڕێگەی ڕۆمانێکەوە بگێڕێتەوەو دواتر لەڕێگەی

ڕۆمانێکەوە مێژوویەك دروستکات هەم بۆ کوردو هەم بۆ ئەدەبی کوردیش. ئەمەش رەوایەو ناکرێت ئەم پیاوە وەك مێژوونوس ببینین‌و بەڕۆماننوسی نەدەینە قەڵەم، چونکە لەدنیاشدا زۆر ڕۆمان هەیە هەر بەو جۆرەی ئەو نوسراوەو سودی لەمێژوو وەرگرتووە، لێرەشەوە دەگەینەوە ئەوەی کە بڵێین هەمیشە ڕۆمان دۆستایەتییەکی پتەوی لەگەڵ مێژوودا هەیەو هەر دووکیان بۆ ساغکردنەوەی کون‌و کەلەبەرەکانی مێژووی ئینسان سوود لەیەکتر وەردەگرن، بەڵام هێندە هەیە کە مێژوو کارێکی موجەڕەدی زانستییە بەتایبەت لەئێستادا وەك زانستی زانستەکانیش سەیر دەکرێت، بەڵام ڕۆمان راستە ئاوی خۆی لەواقعی ژیانی ئینسان دەخواتەو لەڕابردووی ئینسانەوە دێت هاوشێوەی مێژوو سەرباری ئەوەش کارێکە پڕاو پڕ لەخەیاڵی ئینسان‌و بواری موبالەغەو زیاد پێوەنانیشی تێدایە جا لەهەر لایەنێکەوەبێت، کەئەمەش بۆ مێژوو نەشیاوە.

ئەم ڕۆمانە لەسەر ڕووداوێکی ناو مێژووی ئێمە وەستاوەو داستانی قەڵای دمدمی کردۆتە مەتنی سەرەکی گێڕانەوەکەی، کەدواجار بە خاپووربوونی قەڵاکەو تیاچوونی هەموو خەڵکەکەی کۆتایی دێت، بەڵام وەك هەر ڕۆمانێکی تری دنیا ئاوڕی بۆ زۆر لایەنی تر داوەتەوەو تەنیا باسی شەڕو شۆڕی نەکردووە. ئەوەی من هەستم پێکرد لەم ڕۆمانەدا خەونی کوردە بۆ سەربەخۆبوونی وڵاتەکەیی‌و خۆ بەڕێوەبردنی، ئەم خەونە

وەك لەم ڕۆمانە دا دەردەکەوێت لەسەرەتای سەدەی شازدەوە لەسەری کورددایەو تائێستاش هەر نەهاتۆتەدی، هۆکاری ئەمەش هەندێکی لەم ڕۆمانەدا خراوەتە ڕوو ئەوی تریشی دەبێت خوێنەر خۆی بەشوێنیدا بگەڕێت.

دەکرێت لەکۆتاییدا لایەنێکی تری مێژوو کەمێك ڕۆشنایی بخرێتەسەر کە پەیوەندی بەداستانی قەڵای دمدمەوە هەیە، ئەویش دروستبوونی هەر دوو ئیمپراتۆری عوسمانی‌و سەفەوییە. (سوڵتان محەمەد فاتح)ی یەکەم لەساڵی (١٤٥١)دا بێزەنتەکانی لەقوستەنتینییە (ئەستانبوڵ)ی ئێستا وەدەرناو بەردی بناغەی خەلافەتی عوسمانی سووننە مەزهەبی دانا، کە لەمێژوودا بەئیمپراتۆرییەتی عوسمانی بەناوبانگە. لەسەرەتاکانی ساڵی(١٥٠٠)تیش بەدواوە (شیخ ئیسماعیلی کوڕی جونێد)ی سەفەوی بەردی بناغەی ئیمپراتۆرییەتی سەفەوی شیعە مەزهەبی دامەزراند. کە خەونی کورد بۆ سەربەخۆیی لەقەڵای دمدمدا لەسەردەستی شاعەباسی سەفەوی لەبار براو تائێستاش هەر وەك خەوێك ماوەتەوە.

*لەژمارە(٣٩) ڕۆڤار لە١٥/٤/٢٠٠٦بلاوبۆتەوە.

قودرەتی زمان‌و شکستی نوسەر

تائێستاش لای زۆر نوسەرو خوێندەواری کورد وادەوترێت کەزمانی کوردی قودرەتی داهێنانی تێدانییەو ناتوانرێ دەقی گەورەی وەك رۆمانی پێ بنوسرێ. ئەمەش زیاتر بۆ خۆدزینەوەیە لەداهێنانو شاردنەوەی تەمبەڵیو قەڵەم کولی نوسەرانی ئێمە دەگەڕێتەوە، چونکە هەمیشە ئەوە نوسەران بوون توانیویانە لەڕێگەی قەڵەمەوە گۆمی لێڵی زمان روونتربکەنەوەو بەرەو پێشەوەی بەرن، لەدەرەوەی پرۆسەی بەرهەمهێنانی دەق شتێك نییە پێی بوترێ بەرەو پێشبردنی زمانو هەر لەخودی دەقیشەوە زمان زیندوو رادەگیرێو پرۆسەی نوێبوونەوەی تێدا روودەدات. ئەوەی زمانی کوردی نوێکردەوەو مشتوماڵیکرد میرنشینی (بابان)و نوکی نێزەو

حیلەی ئەسپی شۆڕەسوارەکان نەبوو، بەڵکو ئەوە (نالی)و سیحری وشەی شیعرەکانی (نالی) بوون توانیان ئەوەبکەن. دەسەڵات هیچ کاتێك توانای بەرهەمهێنانەوەی زمانی نییە ئەوەندەی توانای سەرکوتکردنی ئەو زمانەی هەیە لەڕێگەی موقاتەعەکردنی نووسەرانو پەراوێز خستنیانەوە، ئێخۆ هەر (نالی)ش بوو سەری خۆییو شیعرەکانیشی هەڵگرتوو لەغەریبیو غوربەت دوور لەیارو نزیك لەئەغیار سەری نایەوەو تائێستاش رازی رۆیشتنی (نالی)مان بۆ ئاشکرا نەکرا.

دەسەڵاتی نوسەر لەوێدا دەردەکەوێت کەبەدرێژایی نوسینی دەقێکی گەورە خوێنەر هەناسە سوار نەبێتو پەلکێشی ناو رووداوەکان بکرێت، وەك چۆن خوێنەری ئێمە هەناسە کورتەو توانای خوێندنەوەی تێکستی درێژو ئاڵۆزی نییە، هەمان شێوە نوسەرانیشمان هەناسە کورتنو زۆرجار لەبەر هەناسە کورتی خۆیان دەقێکی جوان کورت دەکەنەوەو لەکورتیو لەو شوێنەی خوێنەر حەزی بەدواداچوونی روداوەکانە دەیبڕنەوەو نایانەوێ درێژ دادڕی بکەن، ئەمەش بەخاتری خوێنەر نییە ئەوەندەی بەخاتری تەمبەڵی خۆیانە. زمان وەك زیندەوەرێکی زیندوو توانای ژیانی بەردەوامی هەیەو هەر لەڕێگەی زمانیشەوە مردنو نەمری دەق دیاریدەکرێت، واتا دەکرێت بڵێین زمان وەك دادگایەك وایە یان بڕیاری مردن بەسەر دەقدا فەرز دەکات یاخود بڕیاری نەمری، کەدیارە هەردوو بڕیارەکەش لەدەستی

نوسەری داهێنەردایە، دروستتر بڵێین خودی دادگاکە خودی نوسەرە، واتا ئەو دەتوانێ لەڕێگەی زمانەوە نەمری بە دەقەکەی ببەخشێت.

(شاری مۆسیقارە سپییەکان) دوا رۆمان یان دوا شاکاری (بەختیار عەلی)ە ئەو دەقەیە کەهەموو مەوداکانی زمانی کوردی تێپەڕاندووەو زۆر قسەی نەستەقی خەڵکانێکی بەدرۆخستۆتەوە کەلەبەر تەمبەڵیو قەڵەم کولی خۆیان دەیانوت زمانی کوردی توانای ئەوەی نییە دەقی نەمرو گەورەی پێبنوسرێت. ئەم رۆمانە شەڕی جوانیو نەمری دەکات شەڕێك بۆ گێڕانەوەی حورمەتو جوانیو ناسکی بەر لەهەر شت بۆ ئینسان پاشان بۆ ئەو دنیایەی ئینسانی تێدا دەژی. شەڕی ئەم رۆمانە ماف دانەوەیە بەهەر ماف خوراوێك، ئەم رۆمانە لەیەك کاتدا لەسەر سێ تەوەر یاخود سێ بابەتی گرنگو هەستیاری ناومێژووی ئێمە قسە دەکاتو لەدەرگای هەر یەکێك لەم بوارانەوە دەچێتە ناخی کەسێتی ئینسانی کوردەوە. بواری یەکەمیان زمانە کەلەم رۆمانەدا هەم لەمۆرکە گوند نشینەکەی خاڵیکراوەتەوەو هەم لەو زمانە تەکنۆلۆجییە شارنشینەش دوورخراوەتەوە کە(بەختیار) لەشیعرەکانیدا بەکاریدێنێت، چونکە دەبێت ئەوە بزانین زمانی بەختیار لەشیعردا زۆر وشكو رەقەو تەواو ئالودەیە بەتەکنۆلۆجیاو زمانی شارو سەردەمی پیشەسازی بوون، زمان لەم رۆمانەدا دەگاتە ئەو پەڕی

شیعرییەتو سادەو پاراوی، کەوشە دوای وشە چێژی خوێندنەوە لەخوێنەری رۆمانەکەدا دروستدەکاتو لێناگەڕێت تەنگە نەفەس بیتو دەست لەخوێندنەوە هەڵگریت. ئەو زمانەی بەختیار لەشاری مۆسیقارە سپییەکاندا بەکاری بردووە هەمان ئەو زمانەیە کەئێمە پێی دەدوێین، بەڵام جیاوازی نێوان ئێمە وەك خوێنەرێکی بەختیارو خودی بەختیاردا ئەوەیە کە ئەو شێوازی نوێی لەدەربڕینو بەکاربردنی ئەو زمانەدا دۆزیوەتەوەو وایکردووە توانای کشانی هەبێتو وشەو رستەو پەرەگرافو لاپەڕەی درێژی پێبنوسێتو خوێنەریش بێزار نەکات. ئەوەشی لەنوسینی هەر دەقێکی ئەدەبیدا گرنگە ئەمەیە کەخاوەنی دەقەکە بتوانێ شێوازێکی نوێی دەربڕین بدۆزێتەوەو زمان بێنێتە سەما، ئەوساش هەم دەقەکە نەمری بەدەست دێنێ، هەم نوسەرەکەیشی پاسپۆرتی هەموو سەردەمەکان وەردەگرێتو مێژوو ناچارە بیگرێتە ئامێز. زمانی کارەکتەرو کەسێتییەکانی بەختیار، کەهیچ نییە جگەلە لەزمانی خودی بەختیار، زمانێکی تەواو شیعریو پڕ لەڕەوانبێژیو فەنتازیایە، کەسێتییەکانی بەختیار کەسێتی ناو کۆمەڵگەنو بێ هیچ پێشەکیو پرۆڤەیەك دەبنە پاڵەوانی رۆمانەکەو جۆرێك لەنەمری بەدەست دێنن.

تەوەر یان بابەتی دووەم کەلەم رۆمانەدا قسەی لەسەر کراوە مێژووە، مێژوو بەهەموو قورساییو کاریگەرییەکانییەوە لەسەر

سایکۆلۆژیاو جەستەی ئینسانی کورد بەتایبەتی‌و ئینسانی عێراقی بەگشتی، ئەم رۆمانە لەهاتنە سەردەسەڵاتی بەعسیەکانەوە واتا ساڵی(١٩٦٣)وە کە بەکودەتایەك بۆ ماوەی چەند مانگێك دەسەڵاتیان وەرگرت‌و دواتر لێیان وەرگیرایەوە دیسانەوە لەساڵ(١٩٦٨)داهاتنەوە تاڕوخانی حکومەتەکەیان‌و سەدامی دیکتاتۆریانەوە پیایدێت‌و هەموو ئەو گۆشەو کون‌و کەلەبەرانە بەسەر دەکاتەوە کەهیچ مێژوونوسێك نەیتوانیوە پەی پێبەرێت. وەفیق سامەڕایی لەژێر ناوی(نەقیب سامیری بابلی)دا دەردەکەوێت‌و وەك جەللادێکی پەشیمانبووەوەی بەعس‌و کەسێك کەهەستی بەوە کردبێت ئەوەی ئەوان کردویانە تاوانە، دێت‌و لەکردەوەکانی، لەئینسان کوژییەکانی پەشیمان دەبێتەوەو ناوی قوربانییەکانی ئاشکرا دەکات‌و ئامادەیە دادگایی کرێت، ئەوێك نەخشەی گۆڕی بەکۆمەڵ‌و رەشەکوژییەکانی کوردی پێیەو ئێمەش وەك کاراکتەری سیاسی کورد ناتوانین دادگایی بکەین‌و قوربانییەکان دادگای بۆ دادەمەزرێنن.

بەعسییەکان بەکودەتایەکی خوێناوی هاتن‌و لەسەر تاسەری عێراقدا دەیان قەسابخانەیان دروستکردو وڵاتیان کردە گۆمی خوێن. کاتێك (جەلادەتی کۆترو سەرهەنگ قاسم) بەیاوەری مامۆستاکەیان (ئیسحاقی لێوزێڕین) لەزێکەوە دەپەڕنەوەو دەکەونە بۆسەی سەربازە عێراقییەکانەوەو دەستگیر دەکرێن

یەك لەئەفسەرەکان لەبەردەمیاندا پیسایی دەکات، ئەودەم جەلادەت دەڵێ من تێگەیشتم ئەمە یەکەمجارو دوایین جارنییە بەعسییەکان (گو) بەهونەرو جوانیدا بکەن. مێژوو لەم رۆمانەدا ئەو مێژووە وشك‌و رەقە نییە کەلەپۆلەکانی خوێندن‌و کۆلیژەکاندا دەمانخوێندو دەیخوێنین، ئەو مێژووەش نییە کەپیاوێکی دەربار دەینوسێت‌و تەنیا بەشان‌و باڵی دەسەڵاتدا هەڵیداوە. ئەم مێژووە لەهەناوی ئەدەبەوە هەڵدەقوڵێت‌و ئەدەبی راستەقینەش دەست وەرناداتە شتەکانەوەو لێدەگەڕێ خۆیان بدوێن. وەك چۆن لەم رۆمانەدا مێژوو خۆی دەدوێ، قوربانییەکان خۆیان باس لەخۆیان دەکەن‌و جەلاد خۆی بەشوێن قوربانییەکانیدا وێڵە دادگاییبکەن، جەللاد لێرەدا نایەوێ خۆی بداتە دەست دادگایی دەسەڵاتەکان‌و کەسێکی وەك (مەهداوی) دادگایی بکات، جەللادەکەی بەختیار هەستی گوناهەی تێدا رسکاوەو دەیەوێت پاکبێتەوە، بەپێچەوانەی هەموو جەللادانی دنیاوە، بەختیار لێرەدا وێنەیەکی سایکۆلۆژیانەی جەللادمان دەداتێ، وێنەی بێزتووشی هەر ئینسانێکی گوناهبار، هەر ئینسانێك کەدەستی چوبێتە خوێنی هەر زیندەوەرێك.

تەوەرێکی تری قسەکردنی بەختیار لەم رۆمانەدا وەستانە لەسەر خاڵێك یان دیاردەیەکی زۆرهەستیارو کوشندەی کۆمەڵگەی کوردیکی‌و کۆ ویژدانی نەتەوەی کورد، ئەو خاڵەش

نەبوونی یادەوەری بەکۆمەڵ یاخود یادەوەری لەسەر ئاستی تاك، ئینسانی ئێمە یادەوەری نییەو زۆر رقی لەهێشتنەوەی شتەکانە لەزاکیرەیدا، بەجۆرێك رقی لەرابردووی خۆیەتی کەوێنەیەکی پاك‌و بێگەردی خۆی وەکو قوربانی‌و دوژمنەکەی وەکو جەللاد لانامێنێتەوە. لێرەشەوە ئینسانی ئێمە ئەوەندەی رقی لەرابردوویەتی ئەوەندە زیاتر رقی لەداهاتووشییەتی، تەنیا بۆئەو چرکەیە دەژی کەتیایدا هەناسە ئەدات. بەختیار لێرەدا زۆر زیرەکانە کاری لەسەر ئەو حاڵەتە ترسناکە کردووەو رەنگە دوور نەڕۆین گەر بڵێین کاری بەختیار لەم رۆمانەدا تەنیا قسەکردنە لەسەر ئەو رۆحی یادەوەری کوژەی کەبەدرێژایی مێژوو کورد بەرهەمیدێنێ‌و شۆڕش‌و حزبەکانیشی بەرپرسی سەرەکی ئەو حاڵەتەن.

لەسەر ئاستی تەکنیکی بەختیار بەدوو شێوە کاریکردووە لەلایەك هاتووە (تەنزیر)ات دەکات، یاخود قسە لەسەر هونەر بەگشتی‌و دواتر هونەری شێوەکاری‌و مۆزیك‌و شیعر دەکات کەهەموو قسەکردنەکانی لەپێناوی ئەدەب یاهونەرێکدایە کەبچێتە خزمەتی جوانییەوەو لەهەموو ئەو هونەرو ئەدەبانە دوور بێت کەتەنیا هەواو هەوەسێکی کاتی یاخود خزمەتی دەرباری دەسەڵاتێك دەیخولقێنێ. بەدرێژای ئەم رۆمانە ئێمە دەکەوین بەسەر ئەو وەسفە جوانانەی رۆماننوس لەسەر هەر یەکێك لەو ژانرانەی هونەرو ئەدەب دەیکات‌و دەست نیشانی

دەکات کەکامەیان حورمەت گرتنە لەجوانی. ئەمەش هەر لەسەرەتاوە و لەئامۆژگارییەکانی (ئیسحاقی لێو زێڕین) بۆ (جەلادەتی کۆترو سەرهەنگ قاسم) دەردەکەوێت، تادەگاتە سەر قسەکانی (موسای بابەك)و دواتر (مستەفای شەونم)و پاشان (شاروخی شارۆخ) کارەکتەرێك کەبەدرێژایی رۆمانەکە چەند جارێکی کورت دەردەکەوێت‌و یەکێکیشە لەپایە سەرەکییەکانی رۆمانەکە. شێوەی دووەمی تەکنیکی بەختیار لەم رۆمانەدا کارکردنە بەفەنتازیاو دروستکردنی ئەفسانەو داو شلکردن بۆ هەوداکانی خەیاڵ کە دواتر جوانترین چنین دەبینین لەکۆی رۆمانەکەدا، شارێك لەناوچەکانی فوراتی ناوەڕاست لەئاوێنە دروستکراوە، شارێکە پڕ لەئاپۆراو هیچ سانسۆرێکی لەسەر نییە، کۆڵانەکانی دەچنەوە سەریەك‌و هەرچی ئینسانی قاچاخ‌و لەڕژێم هەڵاتووە لەوێن، شارێکە تەنیا لەتخوبەکانی خەیاڵدا هەیەو لەسەر ئەرزی واقع وجودێکی نییە، ئۆردوگایەك لەناوچە سنوورییەکانی عێراق‌و ئێران شەوێك با دەیبا بەئاسمانداو ئیتر نابینرێتەوە، ئەسپی سپی و کچی باڵداری لەشێوەی پەری‌و فریشتەدا، مۆسیقارێك بەخۆیی‌و فلوتێکەوە جەللادترین پیاوی بەعس دەکاتە فریشتەو بەشوێن پاکبوونەوەدا دەگەڕێت، مستەفای شەونم کەتەنیا ئەم دەیبینێ‌و کەسیتر هەستی پێناکات‌و دواتر ئوقیانوسی هاوارەکان کەتونێڵێکەو لەمسەر بۆئەو سەری زەوی

درێژبۆتەوەو جگەلەمان جوانیناسانی تری دنیا کەسیتر رێی تێناکەوێت. ئەمانە هەمووی زادەی خەیاڵی بەختیارن‌و لەناو ڕۆمانەکەشدا تاکەشتێکن کەهەر چەند کارەکتەرێکی ڕۆمانەکە ئاگادارن‌و کەسیتر بەو هەموو شتە سەیرە نازانێت.

لایەنێکی تری جوانکاری لەم ڕۆمانەدا کەگەورەترین هێزی بەخشیوەتە کۆی دەقەکە بوونی ئەو هەموو پاڵەوان‌و کارەکتەرەیە، کەخوێنەر تووشی هەر یەکێکیان دەبێت وادەزانی ئیتر رۆڵەکەی تەواوو کەچی دواتر دەبینێت بەبێ بوونی ئەو کارەکتەرە ڕۆمانەکە ناکامڵە. شاروخی شارۆخ بەدرێژایی ڕۆمانەکە چەند جارێکی زۆرکەم دەردەکەوێت‌و کەچی بەشێکی زۆر لەکۆتایی ڕۆمانەکە بەر ئەو کەوتووە، خانمی شاناز سەلیم لەبەشەکانی کۆتایی ڕۆمانەکدا دەر دەکەوێت‌و ئەویش هەمان شێوە بەشێکی زۆری کۆتایی ڕۆمانەکەی بەر دەکەوێت، مستەفای شەونم کەمترین قسەو دەرکەوتنی لەڕۆمانەکدا هەیەو ئەرکێکی قورسی لەکۆتایی ڕۆمانەکەدا بەرکەوتووە، لەشاری تەپوتۆزە زەردەکان یاخود لەو شارە خەیاڵییەی فوراتی ناوەڕاست ئەسپێکی سپی جەلادەتی کۆترو نەقیب سامیری بابلی دەگەیەنێتەوە ناوچە سنورییەکانی هەرێمی کوردستان‌و ئێران، ئەو ئەسپە رۆیشتنەکەی سەر سوڕهێنەرەو واتێدەگەیت کە ڕۆماننوس تەنیا بۆ چارەسەرکردنی ئەو رووداوە بەکاری هێناوە، بەڵام دواتر کەجەلادەت بۆ قوربانییەکانی سامیری

بابلی دەگەڕێت بۆ مەسەلەی دادگاییکردنەکە دیسانەوە ئەسپە سپییەکە دێتەوەو بەبێ ئەویش ئەو مەسەلەیە مانایەکی نامێنێت. ئیتر بەم شێوەیە ئەو هەموو پاڵەوانە دەبنە رایەڵی جوانترین چنراوێك لەئەدەبیاتی کوردیدا کەتائێستا وێنەی نییە.

ئێمە هاتین و بەهەشتێك بەسەر سەرمانەوە نەبوو

مرۆڤ هەمیشە لەترسێکی بەردەوامدایە لەو دۆزەخەی کەئایینەکان دەڵێن لەو دنیا، واتا دوای مردن بۆ ئینسانی گوناهبارو گوناهکاری دادەخەنو تێیدا کلۆکۆی دادەمرێتەوە، ئەو دۆزەخە هەرکەسێك لەخۆیدا دەسوتێنێ کەپێچەوانەی ئایینەکان رەفتاری کردبێتو پشتی کردبێتە خۆشییەکانی ئەو دنیاو رووی لەئارەزووەکانی ئەم دنیایەکردووە، بەری بۆ حەزە جەستەییە تێرنەبووەکانی خۆی ئاوەڵاکردووەو ئەوەی بیرچۆتەوە وەك چۆن خودایەك هێناویێتییە بوون، هەمان شێوەش ئەو خودایە دەیباتەوە بەرەو نەبوون. ئایینەکان قسەی زۆریان لەسەر جەستەی ئینسان کردووەو قورسایی خۆیان لەسەر جەستەی ئینسان رۆناوە، ئەو دۆزەخو بەهەشتەش

کەبەئینسان بەڵێندراوە هەر لەسەر جەستەی ئینسان وەستاوەتەوەو ئەوەی پشت لەخۆشیو ئارەزووە جەستەییەکانی ئەم دنیا بکاتو خۆی هەڵگرێت بۆ ئەو دنیا فانییەی باسدەکرێت ئەوا دەچێتە بەهەشتو هەرچی دڵو جەستە بیخوازێ لەوێندەر هەیەو، گەر واشینەکردوو هەر بەشوێن ئارەزووە جەستەییەکانی خۆیەوە بوو ئەوا دەچێتە ئەو دۆزەخەی هەمیشە بۆ لەڕێ لادەران نێڵەنێڵ دەسوتێو ئەویش لەخۆیدا دەسوتێنێ. بۆیە دەبێت ئینسان چۆن بەپاکی دێتە ئەم ژیانەوە ئاوهاش بەپاکی لێیدەرچێتو نامەی ئەعمالی بەسپێتی لەگەڵ خۆی بەرێت.

هەمیشە ئینسان لەکاتی ناخۆشیو دەردەسەریدا ژیانی لێدەبێتە دۆزەخو هەتابیری ئینسان توانای رۆیشتنی هەبێت ژیانیشی درێژ دەبێتەوە، ئەوەش تەنیا وەستاوەتە سەر قورسگرتنی ژیانو بایەخدان بەشتەکان، بەڵام لەوەختی خۆشیو شادمانیدا، لەچرکەساتەکانی عەشقدا، لەو وەختانەی کەئیتر ئینسان لەخۆشیدا توانای فڕین بەدەست دێنێو ئەم ئەستێرەیە بەجێدێڵێ، ژیان هێندە کورت دەبێتەوە، زۆرجار هەست بەترپەی لێدانی دڵیو خشپو هوڕی رۆیشتنی دەکەیت بەپەنا گوێتدا، وەك چۆن خەزان گەڵایەك دەوەرێنێو بەئارامی لەبەردەم تۆدا دەیکێشێ بەزەویدا.

(ژیان کورتە) رۆمانێکی تری رۆماننوسی نەرویجی (یۆستاین گاردەر)ەو (ڕێبوار سیوەیلی) وەریگێڕاوە، ئەم رۆمانە بەقەبارە زۆر کورتەو بەناوەرۆکیش زۆر گەورەو دەوڵەمەند، کێشمەکێشی نێوان خوداو ئینسان‌و ئینسانی ئاسایی‌و پیاوانی کەنیسە لەسەدەی شازدەدا دەخاتەڕوو. وەك تەواوی کارەکانی تری گاردەر ناوەرۆکێکی فەلسەفی هەیەو زۆر پرسیار لای خوێنەر دروستدەکات کەدەبوو زۆر زوتر بیکردایەو لەدەمی خوێندنەوەی رۆمانەکەدا دێ بەسەریدا ئەو پرسیارانە بکات. جگەلەوەش لەم رۆمانەدا گرفتە کەینونەییەکانی ئینسان قسەی لەسەر کراوە. گرفتی ترسان لەخوداو دیسان حەزکردن لەلەزەتەکانی دنیاییش. بەکورتی لەم رۆمانەدا گەشتێکی کورت‌و چڕو پڕدەکەیت بەجیهانی فەلسەفەی کلاسیکداو دواتر ئایینی مەسیح لەسەدەی شازدەو پێشتریشدا دراوەتە بەر رەخنەو سەرکۆنەکردن‌و دواتر سیستەمی پیاو سالاری قسەی لەسەر کراوە، بەو جۆرەی کەئایینیش پشتی ئەو سیستەمەی گرتووە. عەشق تەوەری سەرەکی رۆمانەکەیەو دواتر ترسان لەدۆزەخ بەسەر تریپەکانی عەشقدا سەردەکەوێت. (گاردەر) زیرەکانە لەدوو توێی خوێندەنەوەی کتێبی(دانپیانانەکانی) قەشە (ئاگۆستین)ەوە بیرۆکەی ئەم رۆمانە هەڵدەهێنجێ‌و بەفێڵێکی جادوو ئاساش واله خوێنەر دەگەیەنێ کەگوایا ئەمە رۆمان نییەو بەڵکو دەستنووسی نامەیەکی (فلۆریا)یە کەبۆ

قەشە (ئاگۆستین)ی نوسیوە. (فلۆریا) عەشیقەی ئاگۆستینەو دوای ئەوەی لە(قرتاجنە) عاشقی دەبێت‌و مناڵێکی لێی دەبێت، بەئامۆژگاری (مۆنیکا)ی دایکی (ئاگۆستین) واز لە(فلۆریا) دێنێ‌و کەسێك دەکاتە هاوسەری خۆی کەلە بنەماڵەیەکی هاوشێوەی خۆیان خانەدانە. عەشقی نێوان فلۆریاو ئاگۆستین ساڵانێکی زۆر دەخایەنێ، ئەم نامەیە دوای چەند ساڵێك لەنوسین‌و بڵاوبوونەوەی کتێبی(دانپیانانەکان)ی (ئاگۆستین) نوسراوەو لەبەر رۆشنایی دانپیانانەکانی ناوبراودا فلۆریا نامەکەی نوسیوە، لەدەمی نوسینی نامەکەدا ئاگۆستین لەهەموو ئەو چرکەساتانەی عەشق‌و ئاوێزانبوونەی (فلۆریا) پەشیمانەو خۆی بەگوناهبار دەزانێت لەبەرامبەر خودادا کەچەند ساڵێکی ژیانی تەرخانکردووە بۆ خزمەتکردنی حەزە جەستەییەکانی‌و وەك پیاوێکی باوەڕدار نەجوڵاوەتەوە. ئالێرەوە مەیلی پیاوسالاری دەردەکەوێت کەتائەو شوێنەی پێویستی بەفلۆریابووە وەك مەعشوقێك لێپڕوانیوەو کاتێکیش کە پێویستی پێی نەماوەو حەزەکانی خۆی تێرکردووە، فلۆریای وەك مەترسییەك بۆ سەر چوونە فیردەوسی خۆی بینیوەو ئەوەندەی توانیبێتی لەبەردەم خودادا دانی بەوەدا ناوە کەئەو ساتانەی لەگەڵ فلۆریادا بووە نەزان بووەو غەرقی ئارەزووە شەیتانییەکانی خۆی بووە، لەمەتنی رۆمانەکەدا گفتوگۆی دووکەس دەبینین کە بزوێنەری سەرەکی گفتوگۆکە فلۆریایەو

دەیەوێ دوای (دە)ساڵ بەسەر جوانەمەرگ بوونی عەشقی خۆیی‌و ئاگۆستینەوەو دوای ئەوەی کە لەڕێگەی قەشەی قەرتاجنەوە کتێبی دانپیانانەکانی ئاگۆستنیی خوێندۆتەوەو زۆر شتی لەسەر ئاگۆستین بۆ دەرکەوتووە. دەیەوێ لەڕێگەی نامەیەکەوە دادگاییەکی ئینسانییانەی ئاگۆستین بکات کەهیچ نییە جگەلە دادگاییکردنێکی دادپەروەرانەی کڵێساو پیاوانی کڵێسا کەبەناوی خوداو بەپشتی خوداوە هەزاران کەسیان بەمنارەی کەنیسەکانەوە هەڵواسی. ئەوەنییە فلۆریا بۆ ئەوی نوسیوە کە(من باوەڕم بەخودایەك نییە کەقوربانی لەمرۆڤ دەوێ، من ئیمانم بەو خودایە نییە کەژیانی ئافرەتێ بەر باد دەکات بۆ ئەوەی رۆحی پیاوێ رزگار بکا)...لا٤٢

قسەی فلۆریا قسەی ئازادی‌و قوتاربوونە لەکۆت‌و پێوەندەکانی جەهل‌و دانپیانانەکانی ئاگۆستینیش گەڕانەوەن بۆ باوەشی جەهل‌و جیمان لەناو جەهلدا، فلۆریا پێی وایە تێکڕای ئەندامەکانی جەستەی ئینسان خوداییین‌و ئاگۆستینیش وای دەبینێ کەئەندامە زایەندەکانی ئینسان ئەوەندەی شەیتانین ئەوەندە خودایی نین، بۆیە ئەو ساڵانەی عەشق‌و ئاوێزانبوونی لەگەڵ فلۆریا بەدواکەوتنی نەفس‌و بەرەڵاکردنی ئارەزووەکانی دەزانێت. بەڵام فلۆریا پێیوایە مادام ژیان هەیە دەبێ ئینسانیش بۆی بژی(وەرە باوای دابنێین ئەم ژیانە تەنیا شتێکە بۆی دروستبووین) دادگاییکردنەکەی فلۆریا

وادەکەوێتەوە کەپێمان بڵێت ئینسان ئایین‌و پێغەمبەرو خوداکانیشی بۆ جڵەوکردنی سەرکێشییەکانی خۆی داهێناوە بۆیە تائەو جێگایەی پێویست بکات دوای ئارەزووەکان‌و دەکەوێت‌و نەفسی بەرەڵادەکات، لەکوێش تاقەتی چوو بەهەزار هەنجەت لەو کردەوانەی پەشیمان دەبێتەوەو لەبەردەم ئەو خودایەدا کەپێشتر بەهایەکی بۆ دانەناوە دەکەوێتە سەرچۆك. ئەم سیفەتەش زیاتر لەپیاواندا هەیەو فلۆریا بۆ قسەیەکی (تاکیتۆس) گەڕاوەتەوە کەدەڵێت (لەبەڵادا خەمخواردن بەشی ئافرەتانەو یادکردنەوەش شایانی پیاوان) فلۆریا بەدەم گێڕانەوەی ئەو ساڵانەی خۆشەویستییەوە دەناڵێنێ‌و ئاگۆستینیش یادەوەری دەگێڕێتەوە. بەڵام فلۆریا ژیانی ئەو دنیا رەتدەکاتەوەو پێی وایە ئاگۆستین ئەوسا راستگۆبووە لەگەڵ خودی خۆیی‌و فلۆریاشدا، نەك ئێستاو واشیدەبینێ کە(دڵنیاییەك نییە سەبارەت بەوەی ئەبەدییەتێ بۆ رۆحە داڕماوەکانی ئێمە هەبێت) خوێندنەوەی ئەم رۆمانە تەنیا لەبەر شارەزابوون‌و ئاشنابوون بەئەو قۆناغەی مەسیحییەت پێویست نییە لەکۆتایی سەدەکانی ناوەڕاستدا، بەڵکو لەبەر ئەوەش پێویستە کەتەکنیکێکی هونەری لەنوسینیدا بەکارهاتووە خوێنەر بەشوێن خۆیدا پەلکێش دەکات. لەکۆتاییدا شتێك هەیە دەبێت بوترێت وەرگێڕەکانی ئێمە سەر لەخوێنەر تێك دەدەن، (بەهرۆز حەسەن) چوار رۆمانی ئەم نوسەرەی وەرگێڕاوەو

ناوەکەی بە(یۆستاین گاردەر)داناوە، کەچی (ڕێبوار سیوەیلی) کەوەرگێڕی ئەم ڕۆمانەیە بە(یۆستین گۆردەر)دایناوە. تۆبڵێی کامەیان ڕاست بێت چونکە ئەمەش بۆ خوێنەری ئێمە گرنگی خۆی هەیە لەبەر ئەوەی ناکرێت ڕۆماننوسێکی بیانی ئەو هەموو خوێنەرەی لەناو کورددا هەبێتو ناوەکەی بەهەڵە بگاتە ئێمە.

*ئەم ڕۆمانە لەچاپکراوەکانی دەزگای چاپوبڵاوکردنەوەی موکریانییەو (ڕێبوار سیوەیلی) لەدانمارکییەوە وەریگێڕاوە.

*دێڕی ناو کەوانەکان لەڕۆمانەکەوە وەرگیراوە.

*لەژمارە(٤٧١)ی ئەدەبو هونەری کوردستانی نوێ لەڕۆژی ٢٠٠٦/١/٢٦بڵاوبۆتەوە.

بەژنی کەمانچەو تارمایی ژن

لەڕۆمانی کەمانچە ڕەشەکەدا

پێشکەوتنی زانست‌و تەکنۆلۆژیا رەنگە بەجۆرێك لەجۆرەکان کاریگەری لەسەر ئەدەبیات هەبێت، بەتایبەت لەڕووی کەمبوونەوەی خوێنەرو کەمتر خوێندنەوەیەوە، ڕەنگە لەڕابردوویەکی دووردا کتێبێك جا ڕۆمان بێت یان تێکستێکی فەلسەفی وەك شۆڕشێکی کۆمەڵایەتی یاخود سیاسی لەلایەن خەڵکەوە وەرگیرابێت‌و بۆ ماوەیەکی زۆر هەرایەکی گەورەی نابێتەوە، یاخود زۆرجار دوای ماوەیەکی زۆر ڕۆمانێك دێت‌و هەرایەکی سیاسی گەورە دەنێتەوەو مشتومڕێکی زۆر دەخاتە ناو کۆمەڵگەوە. ڕۆمانی(خوانێك بۆ گژو گیای دەریا)ی (حەیدەر حەیدەری) دوای نزیکەی (سی) ساڵ لەنوسین‌و بڵاوبوونەوەی لەوڵاتی میسر هەرایەکی سیاسی گەورەی نایەوەو گرووپە

ئیسلامییەکان فتوای کوشتنی خاوەنەکەیان دەرکرد. بەڵام ڕەنگە لەئەمڕۆدا بەگشتی ئەدەبیات ئەو کاریگەرییە گەورەیەی نەمابێت، هەر بۆیە زۆر کەم ڕۆمانی قەبارە گەورە دەنوسرێن‌و تەواوی ژانرەکانی ئەدەب بەرەو کورتی‌و پوختی دەڕۆن‌و بەسادەیی دەخرێنە بەردەم خوێنەر، ئەمە تەنیا بۆچوونێکەو ناکرێت وەك فتوایەکی ڕەها وەرگیرێت. چونکە لەکاتی نوسینی ئەم بابەتەدا خەریکی خوێندنەوەی ڕۆمانە تازەکەی (بەختیار عەلی)م (شاری مۆسیقارە سپییەکان) کەبەقەبارەی گەورە(٦٢٥)لاپەڕەیە. بەڵام کۆمەڵگەو خوێندەواری ئێمە تازە لەسەرەتای ڕێگەکەدان بۆیە ناکرێت وەك خۆرئاوا قسە لەسەر ئێرەش بکرێت.

لەم ماوەیەدا (ئازاد بەرزنجی) وەرگێڕ ڕۆمانێکی تری ڕۆماننووسی فەرەنسی(ماکسێنس فێرمین)ی بەناوی(کەمانچە ڕەشەکە) وەرگێڕاو دەزگای چاپ‌و پەخشی سەردەمیش چاپیکرد، ئەم ڕۆمانەش هاوشێوەی ڕۆمانی (بەفر) کەهەر هەمان ڕۆماننووس نوسیویەتی‌و هەمان وەرگێریش وەریگێڕاوە، بەهەناسەو پەڕەگراف‌و بەشی بچووك‌و کەمکەم نوسراوە، تەوەری سەرەکی ڕۆمانەکەش مەسەلەی عەشقە. لە(بەفر)دا کار لەسەر (هایکۆ)و سروشتی یابان کراوە، بەڵام لە(کەمانچە ڕەشەکە)دا کار لەسەر مۆسیقاو شاری(ڤینیسیا)ی ئیتالیا کراوە. دەکرێت لێرەوە هەندێك لەم ڕۆمانە بدوێین.

لەڕووی مێژووییەوە ئەم ڕۆمانە باس لەسەردەمی بوون بەئیمپراتۆری(ناپلیۆن پۆناپارت) دەکات لەفەڕەنساو دواتر پەلامارەکانی ئەو بۆ داگیرکردن و کۆنترۆڵکردنی تەواوی ئەوروپا لەکۆتاییەکانی سەدەی هەژدەو سەرەتاکانی سەدەی نۆزدەدا، نوسەری ئەم رۆمانە دێت و یەك گۆشەی زۆر بچووك دەکاتە ڕۆمانێك، لەو جەنجاڵییەی لەشکری ئیمپراتۆرەکانی ئەوروپا دروستیانکردووە، دوو ئینسان دەبینین خۆیان بۆ عەشق و دروستکردن و ژەنینی کەمانچە تەرخانکردووە. (یۆهانز کارلسکی) پاڵەوانی ڕۆمانەکەیە، ئەو لەمناڵییەوە لەسەردەستی چەند مامۆستایەك خەریکی فێربوونی کەمانچەیە کەدایکی ئەو مامۆستایانەی بۆ گرتووەو دەیەوێ کوڕەکەی ببێتە مۆسیقارێکی بەناوبانگ، بەڵام دوای ماوەیەك مامۆستاکان کۆڵی لێدەدەن و دەڵێن ئەم مناڵە فێرکردنی ناوێت و هەر پارچە مۆزیکێك ئێمە وەك مەشق دەیدەینێ ئەو دەتوانێ یەکسەر بیژەنێت. بۆیە (کارلسکی) بەتەنیا بۆخۆی سەرقاڵی کەمانچە دەبێت و لەتەمەنی حەوت ساڵیدا دەبێتە بەناوبانگترین مۆسیقاری فەڕەنساو تەواوی ئەوروپاش، دەیان سەمفۆنیا ئامادە دەکات و هەموو هۆڵەکانی بۆ دەخرێتە سەر پشت. دوای دەساڵ ناوبانگ لەتەمەنی حەڤدە ساڵیدا دایکی کەگەورەترین پاڵپشتییەتی دەمرێت و ئەمیش بەو خەمەوە لەمۆسیقا دەچێتەوە. بەڵام زۆری پێناچێت (ناپلیۆن) جەنگ

هەڵدەگیرسێنێت و ئەمیش یەك لەو لاوانە دەبێت کەبەرەو بەرەکانی جەنگ دەکەوێتەڕێ و وەك سەربازێك خزمەتی فەڕەنسا دەکات، پێشتریش ئەوەمان نوسیوە کەڕۆمان ئەو گۆشانەی مێژوو وێنە دەگرێت کەمێژوونووسان نایبینن، هەڵبەت ئەگەر وادانێین ڕۆماننووس وێنەگرێکی سینەماییە، چونکە ئەم ڕۆمانەش وێنەی ژیانی ئەو دوو کارەکتەرەی مێژووی گرتووە کەدوور لەهەراو هۆریای شەڕو خوێنڕشتنی ئینسان سەرقاڵی عەشق و کەمانچەن، دەیانەوێ ئەوەی دنیا لەجەنگدا لەدەستی دەدات ئەمان بەمۆسیقا قەرەبووی بکەنەوەو بەدەستی بێننەوە. (کارلسکی) دوای ماوەیەك بریندار دەبێت و چەند مانگێکی دەوێت تاچاکدەبێتەوە. لەکاتی بریندارییەکەیدا لەهۆشخۆی دەچێت و دەبینێ کچێکی زۆرجوان و سەرنج ڕاکێش بەئەسپێکەوە دێتەلایی و تادەمەو بەیان گۆرانی بۆدەڵێت و دواتر دەڕوات و کەئەمیش چاودەکاتەوەو لەنەخۆشخانە کەوتووە، ئیتر لەو دەمەوە عەشقی ئەو کچە دەنگخۆشە دەبێت و سەوداسەری دۆزینەوەی دەبێت.

هەر بەچاکبوونەوەشی جارێکیتر ڕەوانەی بەرەکانی جەنگ دەکرێتەوەو لەشکری ناپلیۆنیش بڕیاریداوە بەرەو سەرزەمینی (ئیتالیا) بکەوێتەڕێ و هەرکە (ڤینیسیا)ش داگیردەکەن بڕیار دەدەن چەند سەد سەربازێك لەوێ جێگیرکەن و بەرەو شارەکانیتری ئیتالیا بکەونەڕێ. (کارلسکی) یەك لەو

سەربازانەیە کەلەوێ دەمێنێتەوەو لەماڵی پیاوێکی (ڤینیسیایی) مڕو مۆچ جێگیردەبێت‌و دواتر دەردەکەوێ کەئەو پیاوەش کارەکتەرێکی ڕۆمانەکەیەو زۆر عەشقی مۆسیقاو کەمانچەیە. ئەم دوای ئەوەی واز لەژەنینی کەمانچە دەهێنێت، خولیای نوسینی ئۆپێرا دەیدا لەسەری‌و لەکاتی سەربازی‌و دوای برینداركردنی‌و لەڤینیسیاش هەر خەریکی نوسینی ئۆپێراکەی دەبێت.

بەچوونە ژوورەوەی بۆ ناوبیناکە کابرای مڕومۆچ دەبینێ‌و کارتەکەی پێشاندەدات‌و دەڵێ من سەربازی فەڕەنسیم‌و بۆماوەیەك لێرە دەمێنمەوە، کابرا بەنابەدڵی وەك ئەوەی وەڵامی دوژمنێکی خوێنڕێژ بداتەوە پێشوازی لێدەکات. (کارلسکی) دوای چەند ڕۆژێك بەدیواری ژوورەکانەوە (کەمانچەیەکی ڕەش) دەبینێ‌و سەرنجی ڕادەکێشێ. لەکابرا دەپرسێ ئەو کەمانچەیە چیدەکات لێرە.؟ کابراش دەڵێ من کەمانچە سازم.! (کارلسکی) خۆی ئاشکرا ناکات کەئەم کەمانچە ژەنە، بەڵام دەروازەیەکی باشی دەست دەکەوێت بۆچوونە ناو ژیانی ئەم پیاوەو ئاشنابوونێکی راستگۆیانە لەگەڵیدا. ئەو پیاوە ناوی (ئیراسمۆسە)و لەو بینایەدا کارگەیەکی دروستکردنی کەمانچەی هەیە، کەپێشتر ماڵباتی (ستراديڤاری) دایان مەزراندووەو ئەم شاگردبووە.. (کارلسکی) لەوێ دەمێنێتەوەو ئاشنایەتی‌و هاوڕێیەتییەکی قوڵ لەگەڵ (ئیراسمۆس)دا

دروستدەکات‌و ڕۆژانە یاری شەترەنج‌و خواردنەوەی شەرابی گراپاو باسکردن لەمۆسیقا سەرقاڵیان دەکات، (ئیراسمۆس) سێ شت ژیانی داگیرکردووە دروستکردنی کەمانچەو یاری شەترەنج‌و دڵۆپاندنی (شەرابی گراپا). ڕۆژێك ئیراسمۆس سەرقاڵی دروستکردنی کەمانچە دەبێت کارلسکیش قسەی لەگەڵ دەکات لەگەرمەی گفتوگۆدا یۆهانز دەڵێت من بەناچاری بوومەتە سەرباز ئەگینا من پێشتر مۆسیقار بووم... تادەگاتە ئەوەی (یۆهانز کارلسکی) خۆی ئاشکرادەکات کەئەمیش کەمانچەژەن، ئیتر کابرا سەربوردەی خۆی بۆ دەگێڕێتەوە، کەدەبێتە مەتنی سەرەکی ڕۆمانەکە. لەمناڵییەوە عەشقی کەمانچە دەبێت، عەشقی دروستکردنی کەمانچە نەك ژەنینی، بۆیە ئەو حەزەی خۆی بەباوکی دەڵێت‌و باوکیشی لە(کارگەی کەمانچەی ستراديڤاری) وەك شاگرد دایدەمەزرێنێ، دوای ساڵانێك کارکردن (فرانچیسکۆ) کوڕی (ئانتۆنیۆ ستراديڤاری) دەمرێت‌و کارگەکە بۆ (ئیراسمۆس) جێدەمێنێ، کارگەی کەمانچە دروستکردنەکە لەشاری (کریمۆنا)یە وەك ئیرایسمۆس باسی دەکات ئەو شارە زێدی لەدایکبوونی کەمانچەیە لەسەرەتای سەدەی شازدەهەمدا.

ناوبانگی کەمانچەی کارگەکەی(ستراديڤاری) بەتەواوی ئەوروپادا بڵاودەبێتەوەو پادشاکانی ئەوروپا حەزدەکەن کەمانچەی دەستکردی ئەمان لەناو تیپی سەمفۆنی

پاشایەتییەکەیاندا هەبێت‌و زۆربەیان داوایەدەکەن، تاڕۆژێك فیرنیزی (کۆنتی ڤینیسیا) دێت‌و داوای کەمانچەیەك دەکات کە بەنیازە وەك دیاری چەژنی لەدایکبوون پیشکەشی کچە بچکۆلەکەی بکات کەناوی (کارلا فێرنیزی)یە. (ئیراسمۆس) بەدڵ‌و بەگیان سەرقاڵ دەبێت‌و لەوادەی دیاریکراوی خۆیدا باشترین‌و جوانترین‌و دەنگ زولاڵترین (کەمانچەی ڕەش) بۆ کۆنت دروستدەکات‌و کاتێك بۆی دەبات پێیدەڵێت من بوارم نییە گەر دەتوانی خۆت کەمانچەکە بدەرە دەست کچەکەم کەسبەی جەژنی لەداکبوونییەتی. (ئیراسمۆس) دوای ڕۆیشتنێکی زۆر دەگاتە لای (کارلا فێرنیزی)کچەکەی کۆنت‌و لەناو ئاپۆرایەکی زۆری خەڵکدا لەژورێکی بچوکی نهۆمی سەرەوەی تەلارێکی قەشەنگدا (کارلا فیرنیزی) دەدۆزێتەوە، بەئارامی دانیشتووەو دەیەوێ خۆی بۆ چڕینی ئۆپێرا ئامادەکات. (ئیراسمۆس) خۆی پێدەناسێنێ‌و هەر زوو عاشقی دەبێ‌و دوای یەکتر ناسینێکی کورت بۆسبەی دیسان دەچێتەوە بۆلای‌و دەبینێ هەندێك پیاویتری بەدەورەوەیەو لەئەنجامی موناقەشەیەکی کورتدا (ئیراسمۆس) رادەسپێردرێ بۆ دروستکردنی کەمانچەیەکی تری رەش.

ئەمجارەیان (ئیراسمۆس) دەیەوێ کەمانچەیەك دروستکات هەرگیز کەس نەتوانێ دروستیکاتەوە، عەشقی کچەو عەشقی کەمانچە ئاوێتە دەبن‌و دەبنە هەوێنی جوانترین‌و دەنگ

زولاڵترین کەمانچەی دنیا، ئەوەندە خۆی ماندوو دەکات لەدواجاردا کەمانچەیەکی سەرسوڕهێنەر دێتە بەرهەم، کاتێك بەرەو فلۆرەنساو تەلارەکەی کچی کۆنت دەکەوێتەڕێ دەبینێ لافاو هەستاوەو کچە بەهۆی نەخۆشییەکەوە لەسەرە مەرگدایەو ئیتر نایبینێتەوە، لەو وەختەوە (ئیراسمۆس) بەعەشقی ئەوەوە دەتلێتەوەو تارمایی کچەکە هەمیشە لەگەڵیدایەو دوای گێڕانەوەکەش ئیتر مەرگ دەیباتەوە. دواتر (کارلسکی)ش تێدەگات کەئەو تارماییەی ئەم لەکاتی برینداریەکەیدا دیوێتی هەمان تارمایی بووەو دوای ئەوەی ئیتالیا جێدەهێڵێ‌و دەگەڕێتەوە پاریس، دوای سی‌و یەك ساڵیش لەنوسینی ئۆپێراکەی دەبێتەوەو دواتر کەهەست دەکات دەنگێکی ئەفسوناوی وەك دەنگی (کارلا فیرنیزی) نییە بیچڕێت دەیخاتە ئاگرەکەوەو دەسوتێ‌و بەمجۆرە ئەو ئۆپێرایە هەر لەدایك نابێت‌و (یۆهانز کارلسکی) بلیمەتیش بەرلەوەی وەك بلیمەتێك بناسرێت مەرگ دەیباتەوە.

ئەم رۆمانە زۆر سادەو ساکارەو ئێستا لەئەوروپادا ئەمجۆرە رۆمانانە لەدایك دەبن‌و بەپەڕەگراف‌و رستەو وشەی زۆر چڕو پڕو کورت‌و پوخت رووداو گەلێکی گەوەرەو درێژ لەڕووی مێژووییەوە دەردەبڕن. دەکرێ لێرەدا بپرسین تۆبڵێی ئەم جۆرە ڕۆمانانە لەڕۆماننوسانی کورد قبوڵبکریت‌و وەك رۆمانی مەزنی

هاوشێوەی ئەم رۆمانانەی (ماکسێنس فێرمین) سنورەکانی زمانو جوگرافیا ببەزێنێت.

*لەژمارە(١٠٥)ی گۆڤاری رامان لەفێبرایەری ٢٠٠٦بڵاوبۆتەوە.

شەقامی هەنگی گەورە

بەدایكو باوكت بڵێ چیرۆكەكەت بۆ بگێڕنەوە

ئەلیکساندەر پۆشکین لەڕۆمانی (کیژی کاپیتان)دا لەڕێگەی تابلۆیەکی هەڵواسراو بەلادیواری ماڵێکەوە یەك ڕووداوی گەورە دەگێڕێتەوە، ئەوەندە زیندوانە دەیگێڕێتەوە بەجۆرێك لەهەندێك شوێندا دەبێتە شەڕە شمشێر هەستەکەیت پێویستە سەرت بەملاو لادا بگێڕی تاشمشێرێك ملت نەپەڕێنێ. نزیکەی سەدەو نیوێك دواتر (یۆستاین گاردەر) دێتو بەهەمان تەکنیکو لەڕێگەی نامەی باوکێکەوە بۆ مناڵەکەی تانۆپۆی ڕۆمانێك دەچنێت بەناوی(کچەی پرتەقاڵ) سەرەتا دەکرێت یەك شت ڕوونکەینەوە ئەویش لایەنی زمانەوانی ناوی ڕۆمانەکە واتا (کچەی پرتەقاڵ) کەبەبۆچوونی من دەبوو (کچی پرتەقاڵ) یاخود (کچی پرتەقاڵەکە) بووایە، چونکە لەزمانی کوردیدا

هەمیشه سیفەت پاشگری (ی)ی بۆ دائەنرێت وەك کابرای کوردە، کوڕی ئاغا، کچی مەلا، یاخود کچەکەی مەلا، لێرەدا گەربڵێی کچەی مەلا مانای ئەوەیە کچەکە خۆی مەلایە نەك باوکی مەلابێت، بەڵام کەدەڵێی کوڕی ئاغا مەبەست لەوەیە باوکی کوڕەکە ئاغایە نەك خۆی. بۆیە کەدەڵێین کچەی پرتە قاڵ واتا کچەکە زادەی پرتەقاڵە، بەڵام کەوتمان کچی پرتەقاڵەکە ئاماژەیە بۆ ئەوەی کەئەو کچە حەزی لەدرەختی پرتەقاڵ یاخود لەخودی پرتەقاڵە شیرنەکەیە. من ئەوە دەڵێم دەشزانم کە(بەهرۆز حەسەن)ی وەرگێڕیش ئەوەندە بێ ئاگانییە ئەوەی بەسەردا تێپەڕیبێت بەڵام هەق نییە ئەو ناونیشانانە بەو جۆرە تێپەڕن بەسەر خوێنەردا دووساڵێك لەمەوبەریش (ساڵح محەمەد ئەمین) ڕۆمانی (ذاکرە جسد) (ئەحلام موستەغانمی) جەزائیری وەرگێڕاو ناونیشانەکەی کردە (بیری لەش) کەڕاستییەکەی (یادەوەری جەستەیە) چونکە هەم مۆسیقی ترە هەم ماناکەی فراوانتر دەبێتو زیندوتریشە. دواتر (بیر)بەسەربەخۆی هەموومان دەزانین مانای بیری ئاو. بەهەرحاڵ ئەوە تەنیا بۆ ڕوونکردنەوەبوو، ڕەنگە هەمان شێوە مامۆستا (ساڵح محەمەد ئەمین)یش هەنجەتی خۆی هەبێت بۆ دانانی ئەو ناوە بەو جۆرە.

ئەم ڕۆمانەش یەکێکی ترە لەو ڕۆمانە باشانەی یۆستاین گاردەر، کەخوێنەری کوردی پێ ئاشنا دەبێت، بیرۆکەی سەرەکی ڕۆمانەکە بریتییە لەچیرۆکی هاتنە دنیای مناڵێك، ئەو

منداڵە لەئێستای نوسینی ڕۆمانەکەدا تەمەنی نزیکەی پازدە ساڵە، (جۆرج) ئەو منداڵەیە ڕۆمانەکەی لەسەر بنیاتنراوەو خودی جۆرجیش کلیلی ڕۆمانەکەی لایەو گێڕەرەوەیشە. گێڕانەوە لەم ڕۆمانەدا لەسەر یەك تەوەری پێکهاتوو لەدیالۆژو مەنەلۆژ ڕۆنراوە.

یەکێك لەگرفتە سایکۆلۆژیو کۆمەڵایەتییەکانی کە ئەم کۆمەڵگەیەی ئێمەی پێئالودەبووە، پرسی پەیوەندی باوکو دایكو منداڵە، واتا هەر لەسەرەتای زمان پژانی منداڵەوە دایكو باوك ئەوە لەمنداڵەکەیان دەگەیەنن کەبۆی نییە هەندێك پرسیار بکاتو بەدوای وەڵامدا بگەڕێتو بییەوێت زیاتر لەوە بزانێت کەئەوان ڕۆژانەو بەدرێژایی تەمەنی جاهەر چەندێك بێت دەیدەنیٚو پێیدەڵێن. منالی ئەم کۆمەڵگەیەی ئێمە تاتەمەنی هەژدە بۆ بیست سالی نەدەتوانیٚ لەحەوشەی ماڵ دورکەوێتەوە، نەدەتوانیٚ لەکەوشەنی گوندو شارۆچکەو شارەکەی خۆی دوورکەوێتەوە. بەتایبەت لەبارودۆخێکی وەك ئەم چەند ساڵەی وڵاتی خۆمان کەتێپەڕیو هێشتا هەر بەردەوامە. لێرەیشەوە منال لەزۆر شت بێبەشدەبێتو بێئاگا لەدنیا ژیانی دەگوزەرێنیٚ لەهەموویشی کارەساتتر بوونەوەرێکی زۆر شەرمنو سەرکز دەردەچێت. ئەمانەش هەمووی کۆمەڵگەی کوردییان توشی کەنەفتی کردووەو لەجوغزێکی زۆر تە سکدا قەتیسیکردووە.

ئەم ڕۆمانە لەسەرەتاوە دێت ئەیەوێ ئەوە بەمنال بڵێت کەپێویستە لەسەری ئەوە بزانێت کەدایكو باوکی چۆن ژیانیان پێکەوە ناوەو چۆن ئەمیان هێناوەتە بوون، دیارە دەبێت ئەوەیش باوکانو دایکان بەمنالی بڵێنو لەلای ئاشکرایکەن. (یازدە ساڵ لەمەو بەر باوکم مرد من ئەو کات چوار ساڵ بووم) جۆرج ئاوادەست بەگێڕانەوەی چیرۆکەکەی دەکات، دواتر نەنکی سەردانیان دەکاتو بەجۆرج دەڵێت نامەیەکم پێیە لەباوکتەوە بۆت هاتووە، بەڵام خۆ باوکی جۆرج لەمێژەو یازدە ساڵ دەبێت مردووە، ئالێرەوە خوێنەر تێدەگات کە نوسەری ڕۆمانەکە وەك ماسیگرێکی کارامە چەشەیەکی وای بەقولاپەکەیەوە کردووە کە هەر لەگەڵ فڕێدانی بۆ ناو ئاوەکە واتا سەر پەڕەی یەکەم، خوێنەر پێوە دەبێتو ناچارە دوای ڕاکێشانی داوی قولاپەکە کەوێت تالەکۆتاییدا دەگاتە ئەوەی کەدەبێتە نێچیرێکی باشی نوسەرو تاماوەیەکی زۆر لەژێر کاریگەری ڕۆمانەکەدا دەمێنێتەوەو وایلێدەکات بەخۆی بڵێت ئەریٚ بەڕاست بۆ تائەم تەمەنە پرسیارێکی لەو شێوەیەم لەباوكو دایکم نەکردووە.

جۆرج لەسەرەتاوە بەڵێنی ئەوەدەدات کە سەرنجەکانی خۆییو نامەکەی باوکی تێکەڵ بکات کەدواجار ئەمەش دەبێتە مەتنی سەرەکی ڕۆمانەکە، لەگەڵ خوێندنەوەی چەند لاپەڕەیەکی ڕۆمانەکەدا جۆرج گێڕانەوە لەباوکی وەردەگرێتو

خۆی دەبێتەوە بەگێڕەرەوە ئیتر بەمجۆرە تاکۆتایی ڕۆمانەکە ئەم دەستاو دەستکردنی گێڕانەوەیە بەردەوام دەبێتو سەرکەوتنی تەکنیکی ڕۆمانەکەش بۆ ئەم مەسەلەیە دەگەڕێتەوە. یەکەم لاپەڕەی نامەکە بەجۆرج دەڵێ باش دانیشتویت، ئەم دێڕە جۆرج دەحەپەسێنێ وەك ئەوەی لەو ساتەدا باوکی لەگەڵیدابێتو پێی بڵێت باش دانیشە. چونکە باوکی ئەوەی پێدەڵێ کەدەیەوێ چیرۆکێکی سەرنج ڕاکێشی بۆ بگێڕێتەوە، چیرۆکێك کە پێشتر نەیبیستبێتو بەبیستنی ڕازی گەورەی دروستبوونی خۆی واتا جۆرجی بۆ ئاشکراکات. ئەو ڕازەی کەهەرگیز ڕۆژێك لەڕۆژان بەبیریدا نەهاتووە بەشوێنیدا بگەڕێتو ئاشکرای بکات.

یەکەم بینین یاخود نیگا گۆڕینەوەی (یان ئۆلاو) لەگەڵ (ڤێرۆنیکا) لەناو (ترام)شەمەندەفەرە کارەباییکەوە دەست پێدەکات کەیان ئۆلاو لەدوا نیوەڕۆیەکدا دەچێتە ترامەکەوەو یەکسەر چاوی دەچێتە سەر کچێك یەك زەرفی کاغەزی پڕ لەپرتەقاڵی لەباوەشدایە. لێرەوە یان ئۆلاو سەرەتایەکی تر لەژیانی دەست پێدەکاتو ڤێرۆنیکاش کۆتاییەك لەقۆناغێکی ژیانی، چونکە دواتر دەردەکەوێت کە ڤێرۆنیکا یانئۆلاوی ناسیوەتەوەو بەمناڵی دراوسێ بوونو تەمەنی مناڵییان پێکەوە بەسەربردووە، بەڵام یان ئۆلاو ئاگای لەمە نییەو عاشقی دەبێتو دەیەوێت بەهەر بیانویەکەوە بێت بکەوێتە قسەلەگەڵیدا

تا دەگاتە ئەوەی ترامەکە بەرزو نزمییەك دەکاتو زەرفی پرتەقاڵ لەدەستی ڤێرۆنیکا دەترازێو یان ئۆلاو هەوڵی گرتنەوەی دەدات بەڵام بەهۆی هەوڵەکەی ئەمەوە پرتەقاڵ بەناو ترامەکەدا بڵاودەبێتەوەو کەمێکی بەڤێرۆنیکا دەمێنێو بە یان ئۆلاو دەڵێت (بێ ئەقڵ). لەم چرکەیەوە عەشقی ئەم دووە بۆیەکتر تاو دەسێنێو تا بۆ جاری دووەمو سێهەم لەناو کڵێساو قاوە خانەیەکدا یەکتر دەبینن‌و بەتەواوی عاشق بوونیان بۆ یەکتر ئاشکرا دەکەن. بەهۆی ئەوەی کەناوی نازانێو زەرفی پرتەقاڵەکەش سەرنجی ڕاکێشاوە یان ئۆلاو ناوی دەنێ (کچەی پرتەقاڵ)

لێرەدا یانئۆلاو ئەوە بۆ جۆرج دەگێڕێتەوە کەچۆن لەیەکەم نیگاو زەردەخەنە گۆڕینەوەوە دنیای لەلاگۆڕیوەو چۆن شتەکانی بینیوە. (زۆر لەدڵەوە خەندەیەکی بۆ کردم. جۆرج، چ خەندەیەك بوو؟ هەر ئەو خەندەیە دەیتوانی هەموو جیهان بتوێنێتەوە، ئەگەر هەموو جیهان ئەو خەندەیەی بدیبایە، ئەوا هێندە بەهێز دەبوون کەبتوانن هەموو شەڕەکانی دونیا بوەستێنن، هێندە گوڕی دەدانێ کەبتوانن کۆتایی بەهەموو ناکۆکییەکانی سەر ئەم زەویە بهێنن، یان هەر هیچ نەبێت بۆ ماوەیەکی دوورو درێژ تەقەیان دەوەستاند....لا (٤٩) (ئەحمەدی شاملۆ)ی گەورە شاعیری فارس دەڵێ هەموو هەوڵی ئینسان لەنوسیندا جاهەر نوسینێك بێت گێڕانەوەی گوزارشتی

خۆشەویستییە بۆ ئینسان، ئەو دەڵێ ئینسان ئەو گوزراشتەی دۆڕاندووە بۆیە هەمیشە لەشەڕو شۆڕو ئاڵۆزیدا دەژی‌و ژیان بەسەختی دەگوزەرێنێ. ئەو خەندەیەی کچەی پرتەقاڵ بۆ یان ئۆلای کردووە ئەوەندە کاریگەربووە پێیوابووە جیهان ئەو خەندەیە یاخود خەندەیەکی لەو شێوەیەی نەبینیوە بۆیە هەمیشە لەشەڕێکی بەردەوامدایە بۆ بڕانەوەی یەکتری، چونکە هەر خەندەو پێکەنینێك لەدڵەوە بێت بەر لەهەر شەڕو شۆڕێك دەگرێت‌و جیهان وا لێدەکات بۆماوەیەکی زۆرتر بمێنێتەوەو دوور لەشەڕ بژی‌و تەقە بوەستێنێ.

مرۆڤ لە هەر کوێیەکی دنیادا بژی لەناو کات‌و شوێندایەو بێ کات‌و شوێن مرۆڤ بوونی نییە، چونکە هیچ بوونەوەرێکی تر وەك ئینسان بیر لەکات‌و شوێن ناکاتەوە، هەموو شەڕو شۆڕەکانی مرۆڤیش تەواو پەیوەندی بەکات‌و شوێنەوە هەیەو هەمیشەش پرسیاری یەکەمی ئینسان لەدوای خۆناسینی ئەوەبووە کەمن لەکوێ‌و لەچ سەردەم‌و کاتێکدا دەژیم.؟ ئەمەش بۆلای (رێنییە دیکارت)و کۆجیتۆکەیمان دەگێڕێتەوە کاتێك پێی وایە ئینسان بیر دەکاتەوە بۆیە هەیە(من بیردەکەوە کەواتە هەم)چونکە کاتوشوێن ئەو دووشتەبوون کەهەمیشە ئینسان بیری لێکردۆتەوەو بەپێی ئەو دووە بەرنامەی ژیانی رۆژانەی دادەرێژێ. بەڵام هەمیشەش ئینسان هەوڵیداوە رابردوو ئایندەشی لەبیرکات‌و بۆ ئەو چرکەساتە بژی کەتێیدایە، واتا

لەئەمڕۆدا دەژی‌و دوێنێ‌و سبەی فەرامۆشدەکات، ئەمەش زیاتر پەیوەندی بەچێژ وەرگرتنەوە هەیە لەژیان‌و بوون، مرۆڤ کەبیر لەڕابردووی دەکاتەوە ئازار دەچێژێ جا ئەو رابردووە خۆش بووبێت یاخود ناخۆش، ئایندەش هێشتا نەهاتووە تا لەزەتی لێوەرگرێت، بۆیە دەیەوێ بەهەرشێوەیەك بێت چێژ لە ئێستای وەرگرێت‌و بۆی بژی، وەك گاردەریش پەنای بۆ دێڕە شیعرێکی (پیت هاین) بردووە کاتێك دەڵێ (ئەو کەسەی لەئێستادا نەژی، قەت ناژی ئەی تۆ چی دەکەیت؟)لا...(٧٧) ئەمەش بەو مانایەیە ئەوەی بییەوێ لەززەت لەژیان وەرگرێت دەبێت بۆ ئێستای بژی‌و خۆی بەڕابردوو ئایندەشەوە نەبەستێتەوە.

عەشق وەك هەستێکی ئینسانی هەمیشە لەئێستاو ئایندەدایەو کارێکی بەڕابردوونییە، چونکە عەشق بۆخۆی پڕۆژەیەکە لەئایندەدا لەسەرپێی خۆی دەوەستێت‌و هەر عاشق‌و مەعشوقێکیش بەشوێن رابردووی یەکتردا بڕۆن ناکامی دەچننەوەو دەلاقەیەك دەکەوێتە نێوانیانەوە. چونکە گەڕان بەشوێن رابردووی یەکتریدا گەڕانە بۆ بەڵگەی خاوێنی‌و راستگۆیی یەکتری لەڕابردوویەکدا کەهێشتا ئەو دووە یەکتریان نەناسیوەو نەبوونەتە موڵکی یەکتری لەلایەنی رۆحییەوە. بەڵام عاشقی راستگۆ بۆ بەڵگە ناگەڕێت‌و گەربۆیشی بگەڕێت دەستی

ناکەوێت. لەبەرئەوەی ئەو لەبنەماوە لەگەڵ عەشقەکەی راستگۆیەو بەڵگەش نرخێکی نییە لەلای. بۆیە کاتێك یان ئۆلاو بەکچەی پرتەقاڵ دەڵێت ئەو کەسەی ناو تویێتا سپییەکە کێ بوو، وەڵامی کچە ئەوەیە کەتۆ چیت داوە لەڕابردووی من. چونکە ئەو پێیوایە عاشقەکان هەمیشە دەبێت پرسیاری ئەوەبکەن کەدەکرێت ئایندەیەکمان هەبێت پێکەوە تیایدا بژین؟ ئەمە پرسیاری جەوهەری عەشق بووە لەهەموو سەردەمێکدا، ئەمەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە ئینسان لەئێستادا عاشق دەبێتو کەسێك دەهێنێتە ژیانییەوە نەك لەڕابردوودا (هیچمان ناتوانین رابردووی ئەویترمان بکەینە موڵکی خۆمان، پرسیارەکە لەوەدایە ئایا پاشە ڕۆژێکمان پێکەوە هەیە یان نا؟ لا....(١٣٦)

گرفتێك کەهەمیشە ئینسان گیرۆدەیەتیو لێینابێتەوەو دەردەداری کردووە گرفتی پەلەکردنە لەژیاندا، پەلەکردن لەهەر کاروبارێکدا بەجۆرێك ئینسان شپرزە دەکات زۆر شت لەدەست دەدات، ئەمەش لەوەوە هاتووە ئینسان دەیەوێت هەرچی پرۆژەو بەرنامەیەکی هەیەتی جێبەجێیکات، بۆیە بەردەوام کۆمەڵێك بەرنامەو پرۆژەی زۆر لەدوای ئینسانەوە بەتەواو نەکراوی جێدەمێنن، چونکە ئینسان هەرچی بکات فریای هەموو خولیاو ئاواتو ئارەزووەکانی ناکەوێتو تەمەن هێندەی بەبەرەوە نییە. هەموو ئەمانەیشی لەوەوە هاتووە هەردەم مرۆڤ بیر لەوە دەکاتەوە کەڕۆژێك دێت مەرگ دەیباتەوەو ئەم دنیایە

جێدەهێڵێت کەڕۆژانێك تێیدا ژیاوە، خەمی جێهێشتنی دنیاو ژیان هەمیشە وەك تارماییەك بەشوێن ئینسانەوەیەو زۆرجار لەسیمای ئینساندا ئەو ترسە بەدیدەکرێت، کەلە مەرگ و بەجێهێشتنی دنیا هەیەتی. ترسی سەرەکی پاڵەوانەکەی گاردەریش مەرگەو بەجۆرجی کوڕی دەڵێت (جۆرج من دەترسم... لەوە دەترسم لەم جیهانە بکرێمە دەرەوە. لەچەند ئێوارەیەکی وەك ئەم ئێوارەیە دەترسم کەڕێگەم پێنادرێت بیان بینم... لا...(١٧٥)

ژیانی ئینسان لەیەك چرکەو بەیەك کردار دەست پێدەکات، لەیەك چرکەدا ئەو شتەی پێی دەڵێن توخماتی ئینسان بەهۆی جووتبوونی ژنو پیاوەوە، لەمناڵدانی ژندا یەکدەگرێتو دواتر بەکرداری پیتاندن دەبێتە ئەوەی کەدواترو لەکاتی تەواو بوونی نۆ مانگو نۆ رۆژو نۆ کاتژمێرەکەداو هەندێکجار کەمتریش پێی دەڵێن ئینسان. ئەم سەرەتا سادەو ساکارو لەهەمان کاتدا زۆر ئاڵۆزە زانست سەلماندویێتیو نکۆڵی لێکردنی مەلەکردنە لەقوڕولیتەدا. لێرەوە لەوە تێدەگەین کەژیانی ئینسان بەڕێگەی سوتفە(ڕێکەوت) دەست پێدەکاتو ئەوەش دەزانین هەر بەڕێکەوت کۆتایی دێت، چونکە تەنیا هەر بەدەردی خودایی نامرینو هەندێك بەهۆی رووداوی ئۆتۆمبێلو زۆرێك بەهۆی شەڕە گەورەکانەوەو زۆرێکیش بەهۆی نەخۆشییە ترسناكو

سەراپاگیرەکانەوەو ئیتر بەمجۆرە ڕێژەیەکی زۆر کەمی مرۆڤ بەتایبەت لەئێستادا بەمردنی خودایی دەمرێت.

راستە پرۆتۆکۆڵ یاخود ڕێکەوتنێك هەیە لەنێوان ئینساندا واتا نێرو مێ یاخود ژنو پیاودا بۆئەوەی ژیان دروستکەنو دواتر مناڵ بخەنەوە کەئەمە سونەتی ژیانە وەك دەڵێن. بەڵام ئەو مناڵەی کەبڕیارە دروسببێتو دواتر بۆ نمونە ناوی دەنرێ (ئادۆلف هێتلەر)و ئەویش دەبێتە گەورەترین خوێنڕێژ لەدنیادا بۆی هەیە بچووکترین بەربەستو ڕێگر ببێتە هۆی نەهاتنە دنیای، جائیتر لەڕێگەی مەنعکردنی دایكو باوکییەوە بوایە یاخود هەڵەیەکی زۆربچوکی دکتۆر یا مامانێکەوە بێت یاوەك هەزاران سپێرمیتر توانای یەکگرتنی نەبێت لەگەڵ توخماتی ژنەکەدا، جگەلەوەش بۆی هەیە بەهۆی زۆریو کەمی ڕێژەی ئەستڕۆجینو ئەندرۆجینەوە کەپێم وایە زۆریو کەمی یەکێکیان دەبێتە هۆی ئەوەی کەمناڵەکە کچ بێت نەك کوڕ، بۆیە لەم حاڵەتەدا دەکرا هێتلەر کچ بوایە نەك کوڕ ئەوساش مرۆڤایەتی لەو بەڵا گەورەیەی توشی بوون رزگاریان دەبوو. گاردەر لەم رۆمانەداو لەسەر زاری یان ئۆلاوی پاڵەوانەوە ئەو مەسەلەیەی زۆر بەوردی لێکداوەتەوەو پێموایە قسەی سەرەکیو بڕبڕەی پشتی رۆمانەکەش هەر ئەم مەسەلەیەبێت. ئەوەتا بەجۆرج دەڵێت (من وای بۆ دەچم هەتاوەکو وردەکاری لەم چیرۆکانەدا زۆرترێك بێت، زیاترو زۆرتر بەپەرۆشەوە گوێی بۆ شلبکرێت،

چونکە گەر تەنها شتەکان کەمێ جیاوازتر بونایە لەوەی کەڕویداوە، تۆ قەت لەدایك نەدەبوویت! گرەو دەکەم بەهەزاران شتی بچکۆلە هەیە کەدەکرا ببێتە هۆی ئەوەی شتێك بەشێوەیەکی جیاوازتر روبیدایە، هێندە جیاواز کەتۆ بەهیچ جۆرێك شەنسی ئەوەت نەدەبوو کەلەدایك ببیت..... کۆتایی رۆمانەکە.

ئەم رۆماننوسە بەبەردەوامی لەکارەکانیدا پەنا بۆ زانستو تیۆرە زانستییەکان دەباتو وەك زانایەك زۆر مەسەلەی زانستی لەتوێی رۆمانەکانیدا بۆ خوێنەر یەکالأدەکاتەوە. رەنگە ئەمەش لایەنێکی سەرکەوتووی کارەکەی بێت، چونکە دەبێت ئەوەبزانین کە دەبێت رۆماننوس پاشخانێکی ررۆشنبیریو ئەزموونی زۆری هەبێت لەژیاندا بۆئەوەی لەکارەکەیدا سەرکەوتوو بێت. ئەوەی ماوە بگوترێ جوانییەکی تری ئەم رۆمانە لەوەدایە کە هەموو ئەو گێڕانەوەیە واتا چیرۆکەکە لەکاتژمێرێك یاخود کەمێك زیاتردا دەگێڕدرێتەوەو کەمترین کارەکتەریشی بەکارهێناوە. جۆرج کەماوەی یازدە ساڵە باوکی مردووەو نامەیەکی لەباوکییەوە بۆ هاتووە کەلەتەمەنی سێ ساڵی ئەمدا نوسراوە، لەماوەی کاتژمێرو تۆزێك زیاتردا لەژوورەکەی خۆیدا ئەو نامەیە دەخوێنێتەوەو دواتر لەگەڵ تێبینیو سەرنجەکانی خۆیدا دەیکاتە ئەم رۆمانەی ناوی (کچەی پرتەقاڵ)ەو ئێستا ئێمە دەیخوێنینەوە. بەبێ

سەرنجەکانی جۆرج نامەکە وەك نامەیەکی رۆمانسی دەخوێنرێتەوە، بەڵام جۆرج وادەکات وەك رۆمانێکی زۆر گەورە ببینرێ، ئەمەش دەسەڵاتی (پۆستاین گاردەر) دەردەخات لەنوسینی رۆماندا بەو تەکنیکە بەرزە. سوپاس بۆ (بەهرۆز حەسەن) کە ئەو نوسەرە مەزنەو ئەو رۆمانە جوانانەی خستوینەتە بەردەستو لەو هەموو رەنجە جوانەی مرۆڤایەتی لەپێناوی جوانیدا بێبەشی نەکردوین.

*لەژمارە(٤٩١)ی ئەدەبو هونەری کوردستانی نوێدا لەڕۆژی پێنج شەممە ٢٠٠٦/٦/٢٢ بڵاوبۆتەوە.

ڕۆمانی نۆسەدو هەشتاو چوارو

ئاماژەکانی روخانی کۆمۆنیزم

لەنیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەوە فەیلەسوفانی وەك (كارڵ ماركس و فریدریك ئەنگڵس) جووتە شاگردی (هیگڵ) كەوتنە بانگەشە بۆ بیری كۆمۆنیستی و هاتنی وەك قۆناغێكی حەتمی ژیانی كۆمەڵگەی مرۆڤایەتی و لێرەیشەوە بەكردەوەو بەنوسین و كەوتنە كاركردن بۆ گەڵاڵەكردنی بیری كۆمۆنیستی كەدواتر بەماركسییەت ناسراو، بەرگری لەچینی كرێكارانی دینا دەكردو دنیای بەیەك نیشتمانی بەشەرییەت دەزانی، دژی هەر نەتەوەگەرییەك و خاك پەرستی و ئایینیش بوو لەیەك كاتدا. بزووتنەوەی كۆمۆنیستی دنیایەكی باشتر بۆ كرێكاران و حكومەتی دیكتاتۆری پڕۆلیتاریای كردە ئامانی تێكۆشانی

خۆیی و دەیوست كرێكارانی هەموو دنیا لەژێر چەتری كۆمۆنیستیدا كۆكاتەوە بۆ رووخاندنی حكومەتە بۆرژوازییەكان و تەفروتوناكردنی قۆناغی سەرمایەداری و توڕدانی بۆ زبڵدانی مێژوو.

لەمێژبوو ئیمپراتۆرو پادشاو قەراڵەكانی دنیا تەنیا پشتیان بەچینی خانەدان و پارەداری وڵاتەكانیان دەبەست و كرێكارو نەداری وڵاتەكانیان دەكردە قەڵغان و سوپەر بۆ پاراستنی كورسی دەسەڵاتیان و زۆرجاریش دەیانكردنە كۆیلەو وەك كاڵا لەبازاڕەكانیاندا دەیان فرۆشتن و مامەڵەیان پێوەدەكردن. هەر ئەمەش تەمەنی دەسەڵاتی ئەوانی هەندێكجار بۆ سەد ساڵ و زیاتریش درێژدەكردەوە، چونكە رووخان و دروستبونی هەر حكومەت و شانشینێك لەسەر شانی كرێكاران و خەڵكی رەشۆكی وڵاتەكان دروستدەبێت. ئەمەش لەوەوە دێت كەخەڵكی هەژارو نەدارو چینی كرێكار تەنیا پشت بەخودا دەبەستیٚ و لەبەر ئەوەش كەبواری خوێندەوارییان نادرێتی و زۆر دابڕاون لەدنیاو عەقڵیان بەمسەلەكان ناشكیٚ و دەبنە نێچیریی بەردوامی دیكتاتۆرو پاشاو خەڵكانی وەك ستالین و مۆسۆلینی و هیتلەرو دوور نەڕۆین سەدامی لەمەڕ خۆشمان و كورسی دەسەڵاتەكانیانی پیٚ دەپارێزن و پێیشی دەڕازێننەوە، ستالین بەناوی پاراستنی بەرژەوەندی كرێكرانی دنیاوە زیاتر لەپێنج ملیۆن ئینسانی كوشت، هێتلەر لەپێناوی خەڵكی

ئەڵمانیادا زیاتر لەسی ملۆن کەسی کردە قوربانی، ئیتر بۆ ئەوانەی تریش هەرواو (سەدام)یش بەناوی پاراستنی نیشتمانی عەرەبو ئومەی ئیسلامەوە نزیکەی چوار ملیۆن مرۆڤی عێراقو ئێرانو دواتر وڵاتی کوەیتی کوشتو، زیاتر لەسێ سەد هەزار کوردیشی کۆمەڵکوژکرد.

لێرەوە بزووتنەوە مارکسییەکان نەك خودی فەلسەفەکەی مارکس، کەزیاتر (فەلسەفەیەکی ئینسانییە) کاریان بۆ کۆکردنەوی کرێکاران کرد، تا کۆتایی بەنیزامی سەرمایەداریو تەمەنی پادشاو دیکتاتۆرەکان بێنن، بەتایبەت قەراڵی روسیا، کەئەوەبوو لەئۆکتۆبەری ساڵی(١٩١٧)داو لەپەراوێزی جەنگی جیهانی یەکەمداو بۆڕاگرتنی شەڕەکە ئەو بزووتنەوە کرێکارییەی روسیا بەکودێتایەك کۆتایی بەدەسەڵاتی قەراڵی روسیا هێنا کەخۆی لەخێزانی (رۆمانۆڤ)دا دەبینییەوەو (ڤلادیمێر لینین) وەك فەیلەسوفو رێبەری کودێتاکەو دواتر بزووتنەوەی کۆمۆنیستی لەسەرتاسەری دنیادا دەرکەوت. لینین شەڕەکەی راگرتو قەراڵەکانی روسیا کەپێشتر وتمان خێزانی (رۆمانۆڤ)بوون لێکەوتنو وەك خێزانی شاهانەی عێراق لەساڵی (١٩٥٨)لەئەنجامی شۆڕشی گەلاوێژدا چۆن هەموویان گوللە بارانکران خێزانی رۆمانۆڤیش هەروا. لینین بەهۆی برینداربییەوە کەهەر لەو ساڵانەدا پێکرابوو تەمەنی زۆرنەبوو ئەوەبوو لەساڵی(١٩٢٣)دا مەرگ بردییەوە. ئالێرەوە

بزووتنەوەی کۆمۆنیستی کەتازە بناغەی دەسەڵاتی دادەکوتا تووشی نەهامەتی بوو سەرەتای مەرگی وەدیار کەوت. ئیتر لێرەوە (جۆزیف ستالین) دەرکەوتو بووە جێگرەوەی لینین.

ستالین نەك هەر نەیتوانی بنەماکانی فەلسەفەی کۆمۆنیستی جێگیرکاتو بەرەو پێشەوەی بەرێت بەڵکو هەر زوو بەربووە گیانی خەڵكو بنەمای حوکمێکی دیکتاتۆری تۆتالیتاری مەترسیداری داناو جێگیریکرد، دواتر چاودێری بەسەر ژیانی خەڵکەوەو داناو لەتەواوی بەهرەکانی ژیان بێبەشی کردنو هەموو ئەو نەتەوانەی ناو یەکێتی سۆڤێتیشی بەزەبری ئاگرو ئاسنو بەدەستێکی پۆڵایین سەرکوت کرد کە کوردیش پشکێکی لەو کۆشتارە پێبڕا.

گەر تا سەردەمی لینینو تازە هاتنە سەرحوکمی بزووتنەوەی کۆمۆنیست لەوڵاتی روسیا کەدواتر بووە یەکێتی سۆڤێت یاخود(شورەوی)نوسەرانو بەتایبەت رۆماننوسان بەشانو باڵای کۆمۆنیستو مارکسو ئەنگڵسو لینینیاندا هەڵدابێ لەوەودوا تەواوی رۆمانو شیعرو نوسینەکان یەك پارچە بوونە نەفرەتو رەخنە لەبیری مارکسیەتو فەلسەفەو رێبەرەکانیشی. تەنانەت یەکێك لەڕۆماننوسەکانی سۆڤێت بەناوی (ئەلکساندەر سۆڵجستین) بەهۆی رەخنەی لەوڵاتەکەیو حکومەتە کۆمۆنیستەکەی خەڵاتی نۆبڵیشی پێدرا، بەڵام لێنەگەڕان خەڵاتەکەی وەرگرێت، جگەلەوەش سەدان نوسەری تریان

بەتۆمەتی رەخنە لەکۆمۆنیست خستە زیندانەو زۆریتریان ئاوارەی وڵاتانی ئەوروپاو ئەمریکابوون.

(جۆرج ئۆرویڵ ١٩٠٣-١٩٥٠)کەخۆی ئینگلیزەو لەهیندستان لەدایك بووەو دواتر لەبەریتانیا ژیاوەو ناوی ئەسڵی(ئریك بلێر) یەکێك لەو رۆماننووسانەیە کەتەواوی کارەکانی خۆی تەرخانکردووە بۆ رەخنەگرتن لەشۆڕش و دەسەڵات بەگشتی و دەسەڵاتی کۆمۆنیستی بەتایبەتی، ئەو لەرۆمانی (مەزرای ئاژەڵان)دا وێنەیەکی زۆر دزێوی تەواوی شۆڕشەکانی دنیامان دەخاتە بەرچاو کەسەرەتا چۆن خەڵك بەناوی چینی چەوساوەو بەشخوراوان و بەرگری کردن لەوان، دێن و دەسەڵاتێك دەڕوخێنن و دەسەڵاتی خۆیان دەخەنە شوێنی و دواتر ئەوانیش وەك پێشتر دەبنە چەوسێنەرو زوڵم لەرەشە خەڵکەکە دەکەن. ئەوەیە دواجار لەمەزرای ئاژەڵاندا دەبینین چۆن ئینسانەکان و بەرازەکان تێکەڵ دەبن و زەحمەتە بیان ناسیتەوەو بزانی کامیان بەرازەو کامیشیان ئینسان. لەو رۆمانەدا دوو بەراز هەن(تۆپە بەفرینەو ناپلیۆن) یەکیان زۆر زیرەکەو یەکیشیان زۆر دڕندەو دڵ رەق، زیرەکەکە خەرکی دامەزراندنی پرۆژەی نوێیەو دڕندەکەش خەریکی قایمکردنی دەسەڵات و کوشتوکوشتار، زیرەکەکە (لینین)ەو دڕندەکەیش (ستالین) ئەوەی دوایی دەیبین دڕندەکە سەردەکەوێت. واتا ستالین گرەوەکە دەباتەوە. لەم رۆمانەوە رقی ئۆرویڵ

لەکۆمۆنیزم و ستالین دەر دەکەوێت کەدواتر لەرۆمانی(١٩٨٤)دا زیارت کاری لەسەر کردووە.

یەکێکی تر لەرۆمانەکانی (ئۆرویڵ) (١٩٨٤) ئەو رۆمانە کەهەر لەناوەکەیەوە سەرنج راکێشەو هیچ ناونیشانێکی تری نییە جگەلە(١٩٨٤) واتا ئەو ساڵە یاخود ئەو مێژووە بۆتە ناونیشانی رۆمانێك، لەکاتێکدا دەبێت ئەوە بزانین ئەم رۆمانە لەساڵی (١٩٨٤)دا نەنوسراوە تا خوێنەر واتێبگات بۆیە ناونراوە (١٩٨٤) چونکە لەوساڵەدا نوسراوە. ئەم رۆمانە لەساڵی (١٩٤٧) نوسراوەو لەسەرتای پەنجاکانی سەدەی رابردوودا بڵاوبۆتەو کەپێموایە ئۆریوڵ خۆی بڵاوبونەوەی رۆمانەکەی نەبینیوە، چونکە لەساڵی(١٩٤٩)دا ناوبراو مردووە. رۆمانەکە بۆخۆی پێشبینییەکە بۆ روخانی کۆمۆنیست لەساڵی (١٩٨٤)دا بۆیەش ئەوناوەی دراوەتێ، لەمیانەی قسەکردن لەسەر یەکێك لەرژێمە کۆمۆنیستەکانی ئەوروپاوە کەئەو بەریتانیای هەڵبژاردووە لەناوەڕۆکی حوکمکردنی تۆتالیتارییانەی کۆمۆنیست دەدوێت کەچۆن خۆی دەخزێنێتە هەموو شوێنێکەوەو لەزاکیرەی ئینساندا جێگەی خۆی دەکاتەوەو کۆنترۆڵ دەخاتە سەر هەموو جموجۆڵێکی ئینسان، تادەگاتە سەر پەیوەندییە رۆمانسی و خۆشەویستییەکانیشی وەك دەبینین لەرۆمانی (١٩٨٤) دووکەس یەکتریان خۆشدەوێت و هەمیشەش بەترسەوە لەگەڵ یەکتر دەدوێن و

یەکتر بینینەکانیشان سێبەری ترسی لەسەرە ئەو دوو کەسەش(وینستۆن‌و جولیا)ن. هەردووکیان ئەندامی حزبی کۆمۆنیستن کەجڵەوی دەسەڵاتی بەدەستەوەیە. لێرەدا دەبێت سەرنجی ئەوەبدەین کە شوێنی ڕووداوەکان لەم ڕۆمانەدا شاری لەندەنە، بەڵام ئەمە تەنیا میتافۆرە، چونکە کۆمۆنیست لەبەریتانیادا نەگەیشتۆتە دەسەڵات، بەتایبەت لەسالآنی سی‌و چلی سەدەی بیستدا بگرە هەر جەماوەریشیان لەو وڵاتەدا ئەوەندە نەبووە دەسەڵاتی هەرێمێکیش وەربگرن.

وینستۆن قەڵەمی بەدەستەوە گرت‌و تەمەنی خۆی نوسی ئێستا ساڵی (١٩٨٤)و مانگی نیسانە من تەمەنم لەسییەکان تێپەڕیوە، ئەمە دەبێتە ناوی ڕۆمانەکەو واش دەردەکەوێت ڕۆماننوس وایدانابێت کۆمۆنیست هەر سی ساڵی تر دەتوانێ بەپێوە بوەستێ، لەدوای بڵاوبونەوەی ڕۆمانەکەیشەوە کۆمۆنیست نزیکەی چل ساڵ درێژەی بەتەمەنی خۆیداو تەواوبوو. تەواوی ڕووداوەکان لەدەوری وینستۆن‌و دواتر جولیا دەخولێنەوەو لێرەیشەوە ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە کۆمۆنیست لەحوکمکردندا چۆن چاودێری‌و کۆنترۆڵ دەخاتە سەر تاك بەتاکی کۆمەڵگەو وەك برغویەك لە مەکینەیەکی گەورەدا بەویستی خۆی هەڵیان دەسوڕێنێت. ماڵ‌و شوێنی کارکردنی وینستۆن بەئامێری دەنگ بەرو دەنگگر کەپێی دەڵێ(تەلسکرین) کۆنترۆڵکراوە گەر بەخەیاڵیش بیر

لەڕەخنەگرتن لەدەسەڵات یاخود وەك دەڵێ لەپیاوە سمێل ڕەش‌و زلەکە بگری ئاشکرا دەبێت(پیاوەکە ستالینە کە وینستۆن دەڵێ لەتەواوی شوێنەکاندا بەگەورەیی وێنەیەکی هەڵواسراوەو پێت دەڵێ چاوم لێتە). وەزارەتەکان لەم ڕۆمانەدا یاخود لەحکومەتی ئەم ڕۆمانەدا ناوی تەنز ئامێزیان هەیە (وەزارەتی ئەوین‌و وەزارەتی ڕاستی)و ئیتریش، یاخود خوارنەوەکان (جنی سەرکەوتن، یان جگەرەی سەرکەوتن). هەموو شتێك بەشێوازێکی گاڵتەجاڕییانە خراوەتەڕوو. لەشوێنێکدا دەڵێ (پۆلیسی خەیاڵ) ئەمەش ئاماژەیە بۆ دڕندەیی دەزگای هەواڵگیری ڕوسیای کۆمۆنیست (کەی جی بی)(kjb) کە خۆی خزاندبووە هەموو کون‌و قوژبنێکی ژیانی تاك لەکۆمەڵگە ئەوروپییەکاندا بەتایبەت ئەوانەی هاوپەیمان‌و داردەستی شورەوی بوون. بۆ ئاگاداربوونی زیاتر لەڕەفتاری کەی جی بی دەکرێ ڕۆمانەکانی (جەنگیز ئایتماتۆف) بخوێنیتەوە.

ئەم پۆلیسی خەیاڵە تەنیا بۆ بڵاوکردنەوەی ترسەو بۆئەوەیە کەس زاتی ڕەخنەگرتن نەکات، تەنانەت لەدڵی خۆیشیدا یاخود بەخەیاڵیش، لەو دامەزراوە دەوڵەتییە کۆمۆنیستییەی وینستۆن کاری تیدادەکات کورەیەکی گەورە هەیە هەردەم دەگڕێ‌و ئەو کاغەزانە دەسوتێنی کە بەکەڵك نایەن یاخود سودێکیان نەماوە بۆ حزب یان نهێنی حزبی تێدایەو کاتی فەوتانی هاتووە.

زۆرجار دەبێت ئینسان ورد بگەڕێ تاگەر کاغەزێکی دۆزییەوە لە هۆڵو ڕاڕەوەکانی دامەزراوەکەدا کۆیکاتەوەو گورج بیخاتە ئاگرەکەوە. ئەمانەش هەمووی بۆ تۆتالیتارییەتی ئەو سیستمە کۆمۆنیستییە دەگەڕێنەوە. جۆلیا ئاماژە بەبوونی ڕێکخراوێکی کچان دەکات کەڕێگە لەو کچانە دەگرێت لەخوار شازدە ساڵەوەنو حەزی سێکسییان هەیە. هەڵسانو دانیشتنو یەکتر بینینەکانی وینستۆنو جولیا کەدواتر دەبنە خۆشەویستی یەکتر، حزب سنورەکانی دیاریدەکاتو هەردەم تارمایی حزب بەسەر کەشو هەوای ڕۆمانسی ئەو دوو عاشقەوە دیارەو ناتوانن خۆیانی لێقوتار کەن. سیستمی کۆمۆنیستی بۆ لەسەر پێوەستانو بەردەوامیدان بەدەسەڵاتی تاکەکان دەخاتە ژێر کۆنترۆڵەوە بەپێچەوانەی تەواوی سیستمەکانی تر، کەلەسەرەوەی کۆمەڵگەوە دەست پێدەکەن. بەخاتری ئەوەی لەبنەوە کۆمەڵگە لەخەوشو خاڵ پاککەنەوەو لەڕەگەوە پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان هەڵوەشێننەوەو سیستمێکی کۆمەڵایەتی بەویستی خۆیان دامەزرێنن، کەوردو درشتی پەیوەندییە ئینسانییەکان بخاتە ژێر چاودێرییەوەو هەموو کەس تارمایی دەسەڵات ببیننو نەتوانن کارێک بکەن پێچەوانەی پرنسیپەکانی حزب. هەربۆیە پەیوەندی وینستۆنو جولیا لەسایەی ئەو سیستمەدا ئاکامێکی نابێت، لێرەوە کەسایەتی وینستۆنو جولیا نوێنەرایەتی تەواوی خەڵکی ژێر

دەسەڵاتی ئەو سیستمەدەکەنو لەئازارو ژانەکانی ئەوانەوە هەست بەئازارو ژانی ئەو کۆمەڵگەیە دەکەی کەجڵەوی حکومەتەکەی بەدەست حزبی کۆمۆنیستو دەزگایەکی هەواڵگیری وەك کەی جی بی یەوە بێت.

دەسەڵاتی شورەوەی یاخود حکومەتە کۆمۆنیستەکەی لینین بناغەکەی داناو دواتر ستالین خستییە سەرپێو بەزۆری هێزو لەبەر ئەنجامی جەنگی دووەمی جیهان فراوانتری کردو زۆرینەی ئەوروپای گرتەوەو لەگەڵ زۆرینەی وڵاتانی ئەمریکای لاتینو چینی کۆمۆنیستو زۆرێك لەوڵاتانی ئاسیاشدا پەیوەندییەکی باشی دامەزراندو بەدرێژایی نزیکەی نیو سەدە جەنگێکی ساردی لەگەڵ ئەمریکا یاخود بلۆکی سەرمایەداری بەتەواوی بەڕێوەبردو دەیانجار دنیا دەچووە لێواری شەڕێکی ترسناکو دواتر خاودەبۆوە. لەساڵی(١٩٨٩) واتا پێنج ساڵ دوای ئەو مێژووەی ئۆروێل بۆ ڕۆمانەکەی داناو کردوێتییە پێشبینی بۆ رووخانی کۆمۆنیزم، (دیواری بەلین) رووخا کە لەدوای رووخانی هێتلەرو بەشکردنی میراتی جەنگ لەنێوان ئەمریکاو بەریتانیا لەلایەك وەك بلۆکی سەرمایەداریو سۆڤێتیش لەلایەك وەك بلۆکی کۆمۆنیستیو ئەو دیوارە لەناوەڕاستی ئەڵمانیادا دروستکراو ئەو وڵاتەی کرد بەدوو کەرتەوە، دوو حکومەت هەبوو یەکیان سەر بەسۆڤێت واتا

بلۆکی کۆمۆنیستی و ئەویتریشیان سەر بە بلۆکی سەرمایەداری واتا ئەمریکاو بەریتانیابوو.

دیواری بەرلین خەڵکی هەردوو ئەڵمانیا روخاندیان، بەمەش کۆتاییان بەسەردەمانێکی تاریک هێناو پەیوەندییەکی ئینسانیان لەنێوان نەوە تازەکانی ئەڵمانیادا دروستکردەوە کەچەندین ساڵبوو کۆمۆنیستی و سەرمایەداری بەو دیوارە ئەو پەیوەندیانەی نەهێشتبوو. روخانی ئەم دیوارە سەرەتایەکی سەر سوڕهێنەر بوو بۆ روخانی بلۆکی کۆمۆنیستی و دۆڕاندنی جەنگی ساردو ئاوابوونی خۆری کۆمۆنیزم بەیەکجاری. چونکە دواتر لەساڵی نەوەت و یەکدا بەتەواوی یەکێتی سۆڤێت و چیکۆ سلۆڤاکیاو یۆگۆسلافیاش لەبەریەك هەڵوەشانەوەو کۆمۆنیزم جێگەی بۆ فرە دەوڵەتی و سەربەخۆیی نەتەوەکان و سەرمایەداری و دیموکراتی چۆڵکردو بەهاری تەمەنی بووە پازو ئاوابوو. ئیتر لێرەوە ئەم رۆمانەی ئۆروێڵ جارێکیتر رەواجی پەیدا کردەوەو وەك ئەدەبیاتی دژە کۆمۆنیستی لێی روانراو خاوەنەکەیش بووەناوێکی درەوشاوەتری دنیای رۆمان و خەڵك لەتەواوی جیهاندا دووبارە گەڕانەوە سەرخوێندنەوەی کارەکانی پێشووتری کەسەرەتا وتمان مەزرای ئاژەڵان یەکێك لە رۆمانەکانییەتی.

تاوان و سزا بەکوردی

دواجار بەزمانی کوردی رۆمانی (تاوان‌و سزا)ی (فیۆدۆر دۆستۆیڤسکی) گەورە رۆماننوسی روسم خوێندەوە، ئەم رۆمانە تائێستاش یەکێکە لەرۆمانە گەورەکانی دنیاو نوسەرەکەیشی گەورە نوسەرێکی دنیایە. لەوەتەی بوومەتە خوێنەرێکی جدی‌و ویڵ بەشوێن رۆمانی باشدا ناوی ئەم رۆمانەم ژنەوتوەو بۆی گەڕاوم، تەنانەت لەڕۆژگارێکدا یەك دێڕ عەرەبیشم نەزانیوە هەر ویستومە هەرنەبێ بیبینم، هەر چەند دان بەوەشدا دەنێم ئێستاش رەنگە بەتەواوی لەوەرگێڕانە عەرەبییەکەی ئەم رۆمانە نەگەم، بۆیە لێرەوە سوپاسی (رەوف بێگەرد) دەکەم کەمن‌و سەدان خوێنەری تریشی بەم رۆمانە ئاشناکرد، رەنگە لێرەدا نەکرێ باس لەجوانی وەرگێڕانەکە

بکرێ، تەنیا هێندە هەیە کە بەدرێژایی رۆمانەکە من وەك خوێنەرێك دوو وشە یاخود وشەیەك‌و ئیدیۆمێك سەرنجیان راکێشام، یەکەمیان ئەو ئیدیۆمە کوردییەی دەڵێ(جار بەجەهەنەم) کەلای بێگەرد بۆتە (جیر بەجەهەنەم) ئیتر نازانم هەڵەی چاپە یان بێگەرد ئەوەی بەڕاستتر زانیوە، چونکە (جیریش هەر دەبێ‌و پێموایە لەقیرەوە هاتووە)دووەمیش وشەی (چەوەنەر) کراوەتە(چەنەوەر) هەڵبەت ئەمەیان زیاتر لەهەڵەی چاپ دەچێت، دیسان ئەمەش لەناو خەڵکدا بەهەردوو شێوەکە دەوترێ هەم چەنەوەر هەم چەوەنەر بەهەرحاڵ بۆ هەردوو حاڵەتەکە من بێگومانم لەزمان پاراوی‌و سەلیقەی وەرگێڕان‌و کوردی زانی بێگەرد. ئەمە تەنیا سەرنجی خوێنەرێکی رۆمانەکەیەو هیچی تر.

رۆمانی تاوان‌و سزا ترسێکی لادروستکردم، ترس لەوەی دەبێت چەند رۆمانی تری واگەورەو سەنگین هەبێت لەدنیاداو ئێمەی کورد لێی بێبەشبین، ترس لەوەی ئێمەی کورد دوای زیاتر لەسەدو چل ساڵ رۆمانێك دەخوێنینەوە، کەدەبوو زۆر زووتر بمان خوێندایەتەوە، ئەمەش لەلایەك دەردی داگیرکاری‌و لەلایەکیتریش بێ دەربەستی‌و تەمبەڵی خۆمانە، لەدوای شۆڕشی گەلاوێژی ساڵی (١٩٥٨) وە کۆمەڵێك خوێندکاری کورد بۆ وەرگرتنی بڕوانامەی دکتۆرا رویانکردە وڵاتی روسیا، یاخود یەکێتی سۆڤێت، دوای چەند ساڵێك هەموویان

بڕوانامەکەیان وەرگرت، وەلێ هیچیان بەدەستی پڕەوە نەهاتنەوەو نەیانتوانی لانیکەم ڕۆمانەکانی (لیو تۆڵستۆی‌و فیۆدۆر دۆستۆیڤسکی) بکەنە کوردی کە(تاوان‌و سزا) یەکێکیانە، چونکە من بڕوام وایە کە وەرگێڕان دەبێت لەزمانە ڕەسەنەکەوە وەربگێڕدرێت، نەك لەزمانی دووەمەوە، کەلەئێستادا زیاتر بەرهەمی وەرگێڕانەکانی ئێمە لەزمانی دووەمەوەیە، ئەمەش دیارە بۆ هەژاری ئەدەب‌و ڕۆشنبیری ئێمە دەگەڕێتەوە. جگەلەوەش شەرمەزارییە ئەدەبی نەتەوەیەك کارەکانی یاخود ڕۆمانەکانی (دۆستۆیۆڤسکی‌و لیو تۆلۆستۆی‌و جیمس جویس)و زۆری تریش تێدانەبێت.

ئەوەندەی سەرنجدابێ گەورەیی‌و گرنگی ئەم ڕۆمانە لەوەدایە کە زۆر سادەیەو هاوکات کاری لەسەر لایەنی سایکۆلۆژی ئینسان کردووە، پێش ئەم ڕۆمانە ڕۆمانێکی تر نییە بەو جۆرە بارودۆخی دەروونی ئینسان شیکاتەوەو هەڵیسەنگێنێ، سەرباری ئەوەش باس لەقۆناغێکی گرنگ‌و هەستیاری کۆمەڵگەی روس دەکات، ئەو قۆناغەی کەلە روسیادا ئیدۆلۆژیای مارکسیستی‌و هەژار دۆستی وردە وردە سەر هەڵدەدات. (راسکۆڵنیکۆف) پاڵەوانی ڕۆمانەکەیە، تەواوی ڕۆمانەکە لەدەوری ئەو کارەکتەرە سەرەکییە دەخولێتەوەو تا کۆتایی ڕۆمانەکەی بەدەگمەن بەشێك یاخود پاژێك هەیە ناوی راسکۆڵنیکۆڤ تێدا نەبێت‌و ڕۆڵی لەڕووداوەکاندا نەبێت، یەك

ڕووداوی سەرەکی‌و چەند روداوێکی تری لاوەکی لەم ڕۆمانەدا هەن، بەڵام دیسان ڕووداوە لاوەکییەکانیش خراونەتە خزمەتی ڕووداوە سەرەکییەکەوە. راسکۆڵنیکۆف لەیەکێ لەشارەکانی روسیاوە بەمەبەستی خوێندن لەزانکۆ ڕوودەکاتە شاری (پترس بۆرگ) کەئەو دەمە پایتەختی حکومەتی قەراڵی روسیابووەو شارێکی پڕ ئاپۆراو گەورە بووە. بەلام لەوێ جگەلەوەی بێ پارە دەبێ‌و حەزی کارو کاسبیش تێیدا دەمرێ واز لەخوێندن دەهێنێ، هەر بۆ دەستخستنی پارەش توشی تاوان دەبێ، تاوانەکەی راسکۆڵنیکۆف لەشەوێکدا ڕوودەدات‌و تێیدا پیرەژنێك‌و خوشکێکی پرەژنەکە دەکوژێت بەناوی (لێزاڤیتا) ئەو تاوانەی ناوبراو بۆ دەستخستنی پارەیە تاهەم خوێندنی پێ تەواو کات‌و هەم یارمەتی دایکی‌و (دۆنیا)ی خوشکی پێبدات کەلەشارێکی ترن، بەڵام سەرئەنجام راسکۆڵنیکۆف لەو تاوانەو لەماڵی پیرەژن ئەوەندە شپرزە دەبێت تەنیا جانتایەکی بچوکی دەستدەکەوێت دواتر دەردەکەوێت ئەویش هیچی تێدانییەو بڕیاردەدات بیخاتە ژێر بەردێکەو بەکورتی ئەم پاڵەوانە دوو ژن دەکوژێت بۆ پارە واتا بەمەبەستی دزینی سەروەتەکەیان، کەچی یەك ڕۆبڵ لەسەروەتی پیرەژنەکە هەڵناگرێ، هەڵبەت ئەو پیرەژنە خاوەن ئاپارتمانەو راسکۆڵنیکۆف کرێچی ئەوەو دواتر لەڕەوتی ڕۆمانەکەدا دەردەکەوێت کەزۆر پارەپیس‌و ڕەزیلەو راسکۆڵنیکۆف پێیوایە

کۆشتنی پیرەژنەکەو ئەسپێیەك وەکو یەك وایە چونکە ئەو پیرەژنە ئەسپێ بوو نەك بەشەر.

لەڕوانگەیەکی سایکۆلۆژییەوە کەسێك دەبێتە بکوژ، کە پێش هەرشتێك یاخود پێش کوشتنی هەر کەسێك دەبێت سایکۆلۆژییەتی خۆی کوشتبێت، واتا خۆی لەهەموو بەهاو موراڵێکی مرۆیی پاککردبێتەوە، چونکە کوشتنی کەسێك مانای کوشتنی خۆت. تۆ سوور دەزانی کوشتنی ئەو مرۆڤەی بەنیازی بیکوژی، ژیانیش لەتۆ حەرام دەکات، ئەو خوێنەی لەو دەڕژی دێتە گیانی تۆوەو دەبێتە تارمایی و لێت نابێتەوە. سەندنەوەی ژیان لەئینسانێك تەنیا لەدەستی هێزێکی بان سروشتی و بان دەسەڵاتی ئینسان دایە کەلای زۆرینەی بەشەرییەت ئەو کەسە خالقێکەو قودرەتی لەناوبردنی هەر مەخلوقێکی هەیە، بۆیە بەبۆچوونی فەیلەسوفێك کەئێستا ناوەکەیم لەیاد نییە کوشتنی ئینسانێك واتا کوشتنی خودا، تۆ لەکوشتنی ئیسنانەکەدا ئەو مافە بەخۆت دەدەیت کە گیان لەکەسێك بسەنیتەوە، کەمافی خودایە تۆ بۆت نییە ئەو کارە بکەیت، تۆ دەتوانی هەر کەرەسەو ئامێرێك بشکێنی کەخۆت واتا ئینسان دروستیکردووە، بەڵام بۆت نییە ئیسنان بکوژی، کەکوشتیشت، کەدەستت چووە خوێنی خەڵك ئیتر یان وەك راسکۆلنیکۆف بەدەم ئازاری ویژدانەوە دەتلێیتەوەو دواتر خۆت دەدەی

بەدەستەوە، یان وەك هێتلەرو سەدامو زۆر بەشەریتر دەبیتە خوێن رێژێکی بێ وێنە.

وەك وتمان تەوەری سەرەکی و ئامانجی سەرەکی لەڕۆمانی (تاوان و سزا)دا دەرخستنی باری سایکۆلۆژی خەڵکی تاوانبارە، بەتایبەت تاوانی کوشتنی مرۆڤ، لەم رۆمانەدا ئەوە خراوەتەڕوو کەئینسان دوای ئەنجامدانی تاوانێك چی لێدێت و چۆن ژیانی لێدەگوزەرێ، بەڵام ئەمەش بۆ ئینسانی بەویژدان کە (دۆستۆیۆڤسکی) بەجۆرێك کاری تێداکردووە، خوێنەر دەخاتە حاڵەتێکی زۆر شڵۆقەوە، والە ئینسان دەکات کەبڵێ هیچ تاوانبارێك نییە دوای کوشتنی کەسێك بەدرێژایی ژیانی ئارامی و دڵنیایی بەخۆوە ببینێ و خاوەنی سایکۆلۆژییەتێکی شێواو نەبێت، هەست بەئازارێکی ویژدانی قوڵ نەکات. ئەمەش دیارە یەکەم بۆ شارەزایی رۆماننوس لەسایکۆلۆژییەتی مرۆڤداو، دووەم بۆ خودی کەسێتی ئەو دەگەڕێتەوە کەقومارچی و مەشروب خۆرێکی مودمین بووە. بەپێی گێڕانەوەی رۆمانەکە رووداوەکە دوای هەفتەیەك ئاشکرا دەبێت، واتا دەتوانین بڵێین زەمەنی رۆمانەکە زۆر ناخایەنێت، هەر دوای تاوانی کوشتنەکەش راسکۆڵنیکۆف هەستێك بەپەشیمانی دایدەگرێت و ناشییەوێ خۆی بداتە دەست پۆلیس، چونکە وەك خۆی دەڵێ هێشتا ژیان خۆشەو نایەوێ بچێتە زیندان، بەڵام دواتر بکوژ دەیەوێ کەسێکی دەست کەوێ

ببێتە هاوبەشی ئەو خەمو ئازارەی دوای کوشتنی ئەو دوو ژنە تووشی بووە، تالەو ڕێگەیەوە ئەوشارە جێبێڵێ و ئیتر بۆهەتاهەتایە ئەو تاوانە دیزە بەدەرخۆنە بکرێت، بەڵام دیسانەوە ئەم بیرەش فەرامۆش دەکات. ئەمەش سیفەتێکی دیاری راسکۆڵنیکۆفە کە لەتەواوی رۆمانەکەدا بەدیاردەکەوێت، هەمیشە راڕاو دوودڵ و دەمدەمییە، لەسەر هیچ کارێك نامێنێ و تاسەر شوێن هیچ بیرێك ناکەوێت و لەگەڵ هیچ هاوڕێیەکیشیدا تەنانەت (رازومیخین)یش ناتوانێ هەڵکات، کەیەکێکە لەکارەکتەرەکان و هاوڕێ دڵسۆزەکانی راسکۆڵنیکۆف و لەکۆتایی رۆمانەکەشدا دەبێتە زاوای، واتا هاوسەری دۆنیای خوشکی. ماوەیەکیش دوای تاوانەکە کەدایك و خوشکیشی دەگەنە لای، لەگەڵ ئەوانیش هەڵناکات و جێیان دێڵێ و بەڕازومیيخین دەڵێ ئاگات لێیان بێت.

بێ موبالاتی راسکۆڵنیکۆف لەبەرامبەر ژیان و دواتر دایك و خوشکیدا، زەنگی هاتنی سەردەمێکی مەترسیدارە لەژیانی ئینساندا، کەئیتر لەو سەردەمە نوێیەدا شتێك نامێنێ بەناوی سۆزو رەحم و بەزەیی لەنێوان ئینساندا، تەنانەت لەنێوان ئەو ئینسانانەشدا کە سیلەی روحم و خوێن پێکیەوە بەستوون، وەك دایك و باوك و خوشك و براو پەیوەندی ئەوانە پێکەوە. ئەوەبوو بینیمان و بەردەوامیش دەیبینین کە لەسەر زەمینی دۆستۆیۆڤسکی و تەواوی دنیاشدا ئەو مەسەلانە کاڵبوونەتەوەو

بەرەو پوکانەوە دەچن. قسەی دۆستۆیۆڤسکی لەم رۆمانەو تەواوی رۆمانەکانی تریشیدا قسەیەکە لەسەر تەنیابوونی ئینسان لەلایەنی رۆحییەوە، ئەو پێیوایە ئینسان هەر چەند خۆی فریوبدات و هەوڵی تێکەڵاوبوونی خەڵکی دەوروبەری بدات هێشتا هەر رۆحی تەنیایەو وەك ئەوەوایە لەدەشتێکی کاکی بەکاکیدا جێمابێت و هاواری نەگاتە کەس. بۆیە لەم رۆمانەدا پاڵەوانەکەی بەوشێوەیە پێشانی خوێنەر دەدات. بەر لەدۆستۆیۆڤسکی هیچ رۆماننوسێکی تر جورئەتی ئەوەی نەبووە لایەنی سایکۆلۆژی ئینسان بەو شێوەیە بخاتە چوارچێوەی رۆمانێکەوە. چونکە لەلایەك دەرخستنی ئەم دۆخەی ئینسان لێدانە لەدین وەك نەمانی سۆزو روحم و خۆشەویستی لەنێوان دایك و کوڕو خوشك و براو دواتر لێدانە لە سیستمی سەرمایەداری و ئافاتەکانی، بەوەی ئینسان دەگەیەنێتە قۆناغێك کەباوەڕی بەهیچ بەهایەك نامێنێ. بەڵام ناکرێ ئەوەش فەرامۆش بکەین کە پاڵەوانەکەی دۆستۆیۆڤسکی لەگەڵ ئەوەی کەپیاو کوژەو تاوانی ئەنجامداوە، کەچی هێشتا لایەنی ئینسانی بەسەردا زاڵە بەوەی کەپارەی گیرفانی خۆی دەدات بەخەڵکی هەژارو بەرگری لەژیانی هەژاران دەکات، وەك دۆستایەتییەکەی لەگەڵ سۆنیای لەشفرۆش و یارمەتی دانی لەناشتنی تەرمی باوکیداو دواتر هەوڵدان بۆئەوەی بیکاتە هاوبەشی ژیانی.

لەم ڕۆمانەدا ململانێی نێوان هەژارو دەوڵەمەند بەزەقی بەرجەستەکراوەو، ئەوە دەردەخات کە هەمیشە دەوڵەمەند لایەنی موراڵی دۆڕاندووەو هەژاریش ئەو لایەنەی بردۆتەوە، (لۆژین) دەوڵەمەندێکەو خۆی بەکەسێکی نزیك لەدەسەڵات دەزانێت‌و دەیەوێ بەهۆی دەوڵەمەندییەکەی‌و ئەو دەسەڵاتەی کەهەیەتی خوشکی ڕاسکۆڵنیکۆف (دۆنیا) بکاتە هاوسەری‌و هەمیشەش باسی ئەوە دەکات کە بەهۆی هەژارییەکەیەوە ئەوی قبوڵە، دواتر کە دەزانێ سۆنیای لەشفرۆش دۆستی ڕاسکۆڵنیکۆفە دیسان هەوڵدەدات وەك کچێکی لەشفرۆش بەدناویکات‌و بەهۆی هەژارییەکەیەوە لەبەر چاوی دایك‌و خوشکی ڕاسکۆڵنیکۆف سوکیکات، بەڵام وەك دەبینین دواتر هەموو هەژارەکان یەکدەگرن‌و لۆژین دەخەنە پەراوێزەوەو لەڕۆمانەکە دەیکەنە دەرەوە، کەلێرەدا ڕۆمانەکە واتا ژیان، ئەمەش دەگەڕێتە بۆ قوڵبوونەوەی ململانێ چینایەتییەکان لەو سەردەمەی ڕوسیادا، کەنیوسەدە دواتر دەگاتە ترۆپك‌و بەهۆی شۆڕشی پرۆلیتاریاوە قەراڵەکانی ڕوسیا دەڕوخێن. لەلایەکی ترەوە وشیاری هەژاران لەم ڕۆمانەدا بەرجەستەکراوە سۆنیای لەشفرۆش هەست بەپۆخڵی خۆیدەکات، بەڵام بەناچاری‌و بۆ بەخێوکردنی باوکی‌و منالّی باوەژنەکەی ئەو کارەدەکات. یان دۆنیاو دایکی هەست بەوەدەکەن کەلۆژین بۆیە ئەمانی وەك هەژارێك قبوڵە تا دواتر ئیستغلالیان کات‌و هەرچی بەسەر

هێنان قبوڵیکەن بەخاتری ئەوەی کە لۆژین دەوڵەمەندەو ئەمانیش هەژار. بەڵام لێرەدا هەژارەکان ناچنە ژێر باری دەوڵەمەندان‌و دژایەتیان دەکەن، لەلایەك وەك دەوڵەمەند لەلایەکیش وەك کەسانێکی سەر بەدەسەڵاتی قەیسەر.

بەهەرحاڵ ئەم ڕۆمانە خوێندنەوەو لێکۆڵینەوەی زۆر هەڵدەگری‌و سەدەو نیوێك زیاترە فکری سەدان سایکۆلۆژیست‌و خەڵکی خوێندەوارو ئەکادیمیستی بەلای خۆیدا ڕاکێشاوەو بۆ داهاتووش هەر وادەبێت، چونکە ئەم ڕۆمانە بەر لەهەر دکتۆرێکی سایکلۆژی‌و دەروونناسێکیتر باسی لەحاڵەتی سایکۆلۆژی ئینسان کردووەو بەتایبەت سایکۆلۆژییەتی خەڵکی تاوانبار، وەك لەسەرەتاوە وتمان بەر لەم ڕۆمانە نە لەڕۆمانی تردا نە وەك لێکۆڵینەوەو بابەتی سەربەخۆ مەسەلەی سایکۆلۆژییەتی ئینسان قسەی لەسەر نەکراوەو ئەسڵەن بایەخیشی پێنەدراوە. ئەم کارەی من تەنیا هەندێك قسەیەو مەرجیش نییە ئەو سەرنجانەی دەرمبڕیوە وەك ئەوە بێت کە خوێنەرێکیتر هەیەتی، لەبەر ئەوەی دەق خاوەنی خوێندنەوەی فرە ڕەهەندەو هەر خوێنەرێك‌و لەگۆشەنیگایەکەوە بۆی دەڕوانێت.

دەکرێ وەرگێڕانی ئەم ڕۆمانە کەگەورە شاکارێکی جیهانییە بکرێتە سەرەتایەك بۆ وەرگێڕانی تەواوی شاکارەکانی دنیا بەتایبەت لەبواری ڕۆماندا، ئەمەش لەوێوە دەڵێین کە عەیبەیە

بۆ ئەدەبیاتی کوردی تائێستا رۆمانێیکی وەك تاوانو سزاو شەڕو ئاشتیو برایانی کارامازۆفو ئانا کارنیناو زۆریتریشی تێدانەبێت.

ئاڵتینای سلێمانۆڤاو یەکەمین مامۆستا

ئێمەی کورد قەرزاری پیاوێکین، وەک چۆن خۆمان فەرامۆشکردووە ئەوپیاوەو تەواوی مێژوویەکی دوورو نزیکمان فەرامۆشکردووە، پیاوێك سەراپای تەمەنی بۆ ئێمەو فێربوونی ئێمە تەرخانکرد، پیاوێك ئامادەبوو سوکایەتی منداڵو گەورەی ئەم شارە قبوڵکات بۆ ئامانجێکی پیرۆز، ئامانجێك کەئێمە تائەمڕۆش هەستی پێناکەین کەچی ئەو هەشتا ساڵ بەرلەئەمڕۆ هەستی پێکرد، ئێمە یادەوەریمان نییەو ئەویش دوورترین بەرزایی دەبینیو دەیویست ئێمەشو خۆیشی بەسەرا هەڵگەڕێنێ. ئەوپیاوە توێکڵە شوتیو تەماتە رزیویان تێدەگرتو ئەویش بەوشەی کوردی پەتی وەڵامی دەدانەوە، ئەو پیاوە دەیوست ئێمە فێربین یەکترمان خۆشبووێت.! کەچی رقمان لێی دەبۆوەو بەرد بارانمان دەکرد، ئەو پیاوە فێری

خۆشەویستی دەکردینو ئێمەش تاهێزمان تێدابوو بەسەروو چاویدا دەڕشاینەوە. ئەو پیاوە (نەجمەدینی مەلا) بوو، خاوەنی کەشتی نووح. نوح کەزانی دنیا لەلافاوەکەدا غەرق دەبێتو کەس رزگاری نابێت، کەشتییەکی دروستکردوو ئەوەندەی بۆی کرا نێرو مێی هەموو بوونەوەرێکی خستە ناوکەشتییەکەوەو بەرەو بەرزاییەکانی چیایی جوودی هەڵکشاو دواتر خۆیشیو زۆر بوونەوەری تری رزگار کرد. نەجمەدینی مەلاش کەشتی نوحی دامەزراندو دەیوست هەمووومان لەلافاوی جەهل رزگارکات، بەڵام ئێمە ئێستاش نەچوویتە ژێر باری ئەو بڕوایەی کەخوێندن رزگارمان دەکات. تاکۆتایی ساڵانی پەنجای سەدەی بیست لەشاری سلێمانی شەش هەزارو پێنج سەد کەسی فێری نوسینو خویندەواری کردووە، هەر ئەمەشە ئەوی وەك مامۆستای گەل ناساندووە.

بەدرێژایی سەردەمەکان ژنان زوڵملێکراوترین مەخلوقێك بوون کەس پشتی نەگرتوونو خۆشیان نەبوونەتە پاڵپشتی یەکتری، ئەمە بۆهەر کۆمەڵگەو سەردەمێك وابووەو گەر لێرەو لەوێ جیاوازییەك هەبووبێ مانای ئەوە نەبووە کەژنان تەواو بارودۆخیان گۆڕانی بەسەردا هاتووە. هەر لەوکاتەوەی کەمرۆڤ هەستی بەمافخوراوی خۆیکردووەو هەوڵی گۆڕینی بارودۆخی خۆییو کۆمەڵگەکەیداوەو ئامادەکاری بۆ شۆڕش هەڵگیرساندن کردووە، بەشێکی زۆری خەمەکانی لەبێ مافی ژناندا

کۆکردۆتەوەو مافدانی بەژن کردۆتە دروشمێکی سەرەکی شۆڕشەکەی، دوورو نزیکیش شۆڕشەکان مافیان بۆ ژنان دەستەبەرکردووەو زۆرجاریش ئەو شۆڕشانە لەوەختی سەرکەوتنیاندا لەبەڵێنەکانیان پەشیمان بوونەتەوە.

تاپێش هەڵکشانی میدیاو دەزگاکانی تری راگەیاندن تاکە دەروازە بۆ پەردەلادان لەسەر خەموو مەینەتییەکانی ژن ئەدەبو کاری ئەدەبی بووەو لەم ناوەشدا ئەوەندەی پیاوان لەمەڕ ژنیان نووسیوە کەمتر ژنان خۆیان هەستاون بەو کارەو لەئەمڕۆشدا ژنان توانیویانە ئەو بارە نالەبارە بگۆڕنو بێنە مەیدانی نوسینو هونەرەوەو خۆیان بدوێنو باس لەئازارو مەینەتییەکانی خۆیان بکەنو ئازارەکانیان بێننەقسە.

جەنگیز ئایتماتۆف لەڕۆمانی (یەکەمین مامۆستا)دا دەبێتە مێژوونووسو مێژووی گرنگترین قۆناغی قیرغیزستانمان بۆدەگێڕێتەوە، بەڵام تەنیا وەك مێژوویەکی وشكو بارگاوی بەلایەنگیری نا، بەڵکو وەك شاکارێکی ئەدەبی باڵاو پڕ لەوێنەی ئەفسوناوی. یەکەمین مامۆستا مێژووی یەکەمین وەرچەرخانی کۆمەڵگەی قیرغیزییە لەفیودالییەوە بۆسەرمایەداریو دواتر بۆسۆسیالیستی، لێرەدا بۆیەکەمجار خوێندنگە دەکرێتەوە، بۆیەکەمجار کچ دەچێتە پۆلی خوێندنەوە، بۆیەکەمجاریش گوند ملکەچی بڕیارەکانی شاردەبێت.

کۆمەڵگەکانی مرۆڤایەتی هەموویان لەیەك دەچنو تەنیا کاتو شوێن دەبێتە تاکە جیاوازی رووداو گۆڕانکارییەکان، ئەو قۆناغە تاڵو شیرینو خۆشو ناخۆشو چارەنووسسازانەی کۆمەڵگەیەك پێیدا تێدەپەڕێت بۆکۆمەڵگەیەکی تریش وایە، زۆرجار کارەکتەری رۆمانێك کەسێکت بیر دەخاتەوە کەلەکۆمەڵگەکەی خۆشت هەبووەو رەنگە ئەو کەسە نزیکیشت بووبێ، پێت سەیرە بۆچی ئەمەی لای خۆمان نەبۆتە پاڵەوانی رووداوێكو ئەوەی ئەوانیش بووەتە پاڵەوانو چووەتە مێژووە، یاخود دەڵێی دەبوو ئەو رۆمانە کوردی بووایە نەك بەو زمانەی پێی نوسراوە.

زۆرجار کەسایەتییە مێژووییەکان بەپاسپۆرتی ئەدەبەوە بەرەو مەرزەکانی مێژوو رۆیشتوون، زۆریش هەبون کەئەدەبیات بایەخی پێنەداونو ئیتر ونبوونو مێژووش فەرامۆشی کردوون، وەك لای خۆمان سەدان پاڵەوانی نەتەوەییمان بیرچوونەوەو ناویشیان لەیادەوەریماندا کاڵبوونەوەو تەواو، (مەهدی حسێنزادە)ی پاڵەوانی رۆمانی دوورە وڵاتی عەین قاسمۆف کتمومت لەوپێشمەرگانەی خۆمان دەچێت کەلە سەنگەرەکانی خەباتدا قارەمانانە شەهید بوون، بەڵام مەهدی بووە رەمزی نەتەوەیەك بەهۆی رۆمانێکەوەو ئەوانەی ئێمەیش لەیادەوەریدا کاڵبوونەوە. ئەوەشە تاقە جیاوازی گەورەی ئێمەو ئەوان،

نەتەوە بەوشتە بچوکانە گەورە دەبێت‌و دەبێتە نەتەوە کەئێمە بەو گەورەییە نایانبینین.

(دوێشن) کارەکتەری سەرەکی ڕۆمانی یەکەمین مامۆستایە، بەڵام کلیلی روداوو تەواوی ڕۆمانەکە بەدەستی (ئاڵتینای سلێمانۆڤا)وەیە. ئاڵتیانی پرۆفیسۆرێکەو خەڵکی گوندی (ئایۆڵە) منالّی لەئایۆڵ بەسەر بردووەو لەسەرەتای تەمەنیدا بەهۆی ڕووداوێکەوە ئەوێی جێهێشتووەو رووی لەمۆسکۆ کردووە، ئەم ڕۆمانەش هەوڵی گێڕانەوەی ئەو روداوەمان بۆدەدات‌و دواتر لەدەرگای کۆمەڵێك قۆناغی مێژوویی دەدات. کۆمەڵگەی قیرغیزی کۆمەڵگەیەکی فیودالّیّ و پاشکەوتوو بووەو بەبەرپابوونی شۆڕشی ئۆکتۆبەری روسیا ئەویش بەهرەمەند دەبێت‌و بۆیەکەمجار بڕیار دەدرێت خوێندنگەی لێبکرێتەوە، دوێشن تاقە پیاوێکە کەلەگوندی ئایۆڵدا سەوادی هەبێت‌و خوێندەوارییەکی کەمی هەبێت، بۆیە کردنەوەی خوێندنگە بەدوێشن دەسپێرن، دوێشن ڕۆژێك بەگونددا دەگەڕێ‌و داوا لەخەڵکی گوندەکە دەکات منالّەکانیان بنێرنە بەرخوێندن. دوای چەند ڕۆژێك خوێندنگە دەکرێتەوەو کۆمەڵێك کچ‌و کوڕی گوند دەبنە خوێندکار، (ئاڵتینای سلێمانۆڤا) یەکێك لەو کچە خوێندکارانە دەبێت. کارکردنی ئایتماتۆڤ لەم ڕۆمانەدا لەسەر دووشتە یەکیان مەسەلەی ئافرەت‌و ئەویتریان دەسکەوتەکانی شۆڕشی ئۆکتۆبەرو لینینە.

خەڵکی گوند دژایەتی دوێشن دەکەن‌و هاوکاری ناکەن بۆ کردنەوەی خوێندنگەکەو بەرەوپێشچوونی، وەك چۆن ئێمە هاوکاری نەجمەدینی مەلامان نەکرد بۆ کردنەوەی کەشتی نوح‌و خوێندنگەکانی لەسالانی پێشووتردا. ڕۆمانەکە پێکهاتووە لەنامەیەك کەئاڵتینای بۆدۆستە شێوەکارەکەی دەنێری لەگوندی ئایۆڵ کەزێدی سلێمانۆڤاو زێدی شێوەکارەکەیشە. ئاڵتینای سلێمانۆڤا داوەتی کردنەوەی پێشانگەیەکی شێوەکاری‌و خوێندنگەیەکی گەورە کراوە لەگوندی ئایۆڵ، کەپێشتر چەند جارێك هەوڵیان لەگەڵداوە چەند شەوێك لەلایان بمێنێتەوە، ئەوان شانازی بەئاڵتینایەوە دەکەن بەڵام ئاڵتینای دڵی لەویّ هەڵکەندراوەو ناتوتانیّ شەوی تێدا ڕۆژکاتەوە. (پۆشکین) لەڕۆمانی (کیژی سەرۆك)دا لەڕێگەی تابلۆیەك کەبەدیوارێکدا هەڵواسراوە مێژووی قۆناغێکی خوێناوی رووسیای قەیسەریمان بۆ دەگێڕێتەوە، ئەم ڕۆمانەش مێژووی قۆناغێکی قیرغیزستانی کردۆتە شاکارێك بۆئێمەو لەڕێگەی نامەیەکەوە ڕووداوەکان باسدەکات.

سالانێکی زۆر بەسەر کردنەوەی یەکەمین خوێندنگەو دەستبەکاربوونی یەکەمین مامۆستادا تێپەڕیوە ئەو کچەی یەکەمجار مامۆستاکەی بینی‌و حەزیکرد ببێتە خوێندکاری ئێستا بەهۆی ئەو مامۆستایەوە کەبووە گاڵتەجاڕی گوند، ئەم بۆتە پرۆفیسۆرو داوەتکراوە بۆ گوندەکەیان.. ئاڵتینای

پڕۆفیسۆر لەو بڕوایەدا نییە کە(دوێشن) ئەو مامۆستاو باوکەی ئەمی پێگەیاند لەژیاندا مابێتو لەم گوندە شوێنەوارێکی مابێت. خەڵکی گوندو خودی ئەو شێوەکارەیش کەداوەتی سڵێمانۆڤایانکردووە لەئاڵتیانی کۆبوونەتەوەو باسی پێشکەوتنی گوندەکەیانی بۆدەکەن، ئاڵتینای بەنیازەو بەڵێنیداوە شەو لەلایان بمێنێتەوە، بەڵام لەناکاو پیاوێکی پیر لەپێش دەرگا دەردەکەوێتو پۆستێکی پێیەو دوای ئەوەی لێیوەردەگرن ئەو لەچاو وندەبێت.! ئاڵتینای بەبینینی ئەو چاوی پڕ دەبێت لەئاوو بێدەنگی دایدەگرێت، ئەوان نازانن دوێشن کێیەو چیکردووە، ئاڵتینای ئەو چرکەیە هەموو مێژوویی ژیانی خۆی دێتەبەر چاوو بڕیاری گەڕانەوە دەدات بۆمۆسکۆ.!

دوای مشتومڕێکی زۆری خەڵکی گوندو ئاڵتینای، ئاڵتینای دەگەڕێتەوە بۆمۆسکۆو دوای چەند رۆژێك نامەیەك بۆدۆستەکەی دەنێریو ئیتر لێرەوە رۆمانەکە دەست پێدەکات، دوێشن منالان فێری خوێندن دەکاتو کەس هاوکاری ناکاو بەگاڵتەجاڕیشی دەزانن، ئاڵتینای یەکێکە لەو کچە خوێنکارانەی کەدوێشن هەست بەزیرەکیو بلیمەتی دەکات، ئاڵتینای لای پورێکی پەروەردە بووەو ئەو سەرپەرشتی بەخێوکردنی دەکات، مامۆستاو خوێندکار بەردەوام دەبن تاڕۆژێك پوری ئاڵتینای بڕیاری بەشوودانی ئاڵتینای دەدات،

ئەو سەردەمە خوێندن بۆ ئافرەت یاساغبووەو تەنیا دەبوو شووبکەن، ئاڵتینای حەزی لەحوێندنەو پوریشی بڕیاری خۆیداوەو لەپیاوێکی دڕندەی خاوەن ژنی مارەکردووە، رۆژێك پیاوەکان خۆیان دەکەن بەخوێندنگەکەی دوێشن داو هەر ئەوەندەی دوێشن ناڕەزایی دەردەبڕێ ئیتر ئەوان هەموو گیانی دەشکێننو ئاڵتینای لەگەڵ خۆیان دەبەنو لەگوندێکی تر بەزۆر دەیکەن بەژن.

لێرەدا دۆخی ژن لەکۆمەڵگەی قیرغیزی ئەو سەردەمەدا خراوەتە روو، ژن داماوو بێکەس وەك کالآیەك بەدەستی پیاوانەوە هەڵسووڕاوەو بەکارهاتووە، ئاڵتینای لەگەڵ ژنی یەکەمی ئەو پیاوەدا دوو رۆژێك بەسەر دەباو دواتر دوێشن بەخۆییو دووپۆلیسی شورەوییەوە دەگاتە سەریانو کابرای سورەی مێردی ئاڵتینای بەزەبری تفەنگ پێشخۆیان دەدەنو هەم ژنەکەی پێشووی رزگاری دەبێت هەم ئاڵتینای، ئیتر لێرەوە بەخت یاوەری ئاڵتینای دەبێتو بەرەو مۆسکۆ دەکەونەڕێو کابراش تەواوی ژیانی لەگرتووخانەکاندا بەسەر دەباتو ناوی لەناواندا نامێنێ. ئەو رووداوە بۆ ئاڵتینای دەبێتە سەرەتایەکی گەشو ئیتر جارێکی تر ناگەڕێتەوە بۆ گوندی ئایۆڵ، تائەو رۆژەی رووداوی رۆمانەکەی تێدا دەست پێدەکات. ئاڵتینای لەمۆسکۆ پلەکانی خوێندن بەسەر کەوتوویی دەبڕێتو لەکۆتاییدا دەبێتە پڕۆفیسۆر، دوێشنیش دەچێتەوە گوندو

خۆی بەخوێندنگەکەیەوە خەریك دەکات، ئەو دوو کارەکتەرە سەرەکییەی رۆمانەکە تائەو چرکەیە بێئاگان لەیەکترو یەکتر نابیننەوە. ئاڵتینای چەند جارێك هەوڵی بینینی مامۆستاکەی دەدات بەڵام بێسوود دەبێت، هەموو ئەو هەوڵو تێکۆشانەی مامۆستاکەی لەو نامەیەدا خستۆتە روو کەبۆ دۆستەکەی ناردووەو بریتییە لەم رۆمانە.

ئەم رۆمانە هەرچەند بەقەبارە بچووکە بەڵام بەناوەڕۆكو تەکنیکی رۆمان شاکارێکە بۆخۆی، ئەوەمان پێدەڵێت کەنەتەوەی بچوکیش رۆماننوسی گەورەی تێدا هەڵدەکەوێتو مێژووی نەتەوەکەی سەرچاوەی سەرەکی ئیلهامییەتی بۆنووسینی رۆمان، ئەوەمان پێدەڵێت کەئێمەش پێویستسیمان بە پیاوێکی وەك ئایتماتۆفە تابێتو مێژووی دوورو نزیکمان بکاتە سەرچاوەی ئیلهامی خۆی.

***تێبینی ئەم رۆمانە لەچاپکراوەکانی دەزگای چاپو پەخشی سەردەمە فایەق سەعید وەری گێڕاوە**

کۆڕاڵی مردن... لەسەمفۆنیای مردووەکاندا.

بەرلەوەی دەست بەخوێندنەوەی ڕۆمانێک بکەم کەپێشتر کاری ئەو ڕۆماننوسەم نەخوێندبێتەوە، بەومانایەی ڕۆمانێکیتری ئەو ڕۆماننوسەم نەخوێندبێتەوە، ترسێک دامدەگرێت، ترسی ئەوەی کەڕۆمانەکە ئەوەنەهێنێت چەند کاژێرێکی بۆتەرخانکەمو کاتم لێبگرێت. ئاخرهەموو ڕۆمانە نەمرو زیندووەکانی دنیا بەرەنجامی هزری بەشەرینو حیکایەتی ڕەنجو ئازاروو کوێرەوەری بەشەرمان بۆدەگێڕنەوە بۆیەنەمرنو هەربەنەمریش دەمێننەوە.

هەربۆیە منیش ئەوترسەم لادروستدەبێت کەئەو ڕۆمانە تاکە ڕستەیەکم لاجێنەهێڵێت.! ئاخر من لەکێوی پێنجەمی پاوڵۆکۆئیلۆوە فێربوومو تێگەیشتم کەمرۆڤ بۆئەوەدێتە دنیاوە

تاناپاکی لەچارەنوسی خۆیبکات (١). هەمووئەو ڕۆمانە نەمرانەی بوونەتە میراتی مرۆڤایەتیو دەکرێ جێگەی شانازی بن بۆخۆیان خاوەن ڕستەی لەوجۆرەی کۆئیلۆن، سێرڤانتس لەدۆنکیشۆتدا(٢) فێرمان دەکاتو ڕاماندەچڵەکێنێت کاتێک دەڵێت: پاڵەوان مەرجنییە هەرسەرکەوتن بەدەستبێنێت، ئەوەتا دۆنکیشۆتەکەی من هەمیشە دووچاری نوشوستو دۆڕاندەبێتەوە.

تۆبڵێی ڕۆمانی سەمفۆنیای مردووەکانی عەبباسی مەعروفی چیمان پێبڵێو چیمان فێرکات .؟ تۆبڵێی ئەو ڕستەیەی ئەم ڕۆمانە دەیەوێت پێمان بڵێت چیبێت، لەڕۆمانی سەمفۆنیای مردووەکاندا: گوێمان لەگێڕانەوەیەک دەبێت لەشێوەی سەمفۆنیاو کۆڕاڵدا، گێڕانەوەیەکی دەستەجەمعیو پڕترسو قیژەوهاوار. هاوارێک لەوپەڕی نائومێدییەوە، هاوارێک کەئینسان تاسەرئێسقان سڕو ڕەشبین دەکات، ئاخرلەڕۆمانێکدا مرۆڤێکی زیندووت دەست ناکەوێت گوێ لەحیکایەتەکانی بگریتو ئەوەی قسەت بۆدەکاتو پەلکێشی ناو ڕووداوو دەهلیزەکانی ڕۆمانەکەت دەکات تێکڕامردوونو تۆش لەگەڵ خوێندنەوەی ڕۆمانەکەدا نیوە مردو دەبیتو ناچاری شوێن ئەوسەمفۆنیای مردنە کەوی تائەودەمەی تەواوی گێڕەرەوەو کارەکتەرەکان دەمرنو تەنیا گوریسێکی خۆخنکاندن بەسەر ڕووی ئاوی حەوزەکەوە دەبینی.

سەمفۆنیای مردووەکان گێڕانەوەیەکی لەسەرخۆو تیکچڕژاوی بەسەرهاتی ژیانی خێزانێکە لەناوچەی ئەردەبێڵی وڵاتی ئێران، کەدواتر پەلوپۆبۆ زۆر بابەتی هەستیارو گرنگی ئەوسەردەمە دەهاوێ وەك جەنگی دووەمی جیهانیو داگیرکردنی بەشێکی ئێران لەلایەن لەشکری سووری یەکێتی سۆڤییەتی جارانەوە. ئەم خێزانە خێزانێکی دەوڵەمەندن بەڵام خاوەن بیرکردنەوەیەکی کۆنزەرڤاتیڤنو ڕوانینیان بۆدنیا تەنیا لەگۆشەنیگای سەروەتو سامانەوەیە. ڕۆماننوس لەهەوڵێکی زۆردایە بۆناساندنی ناسنامەی خۆی ئەویش بەوەی زوو زوو بیرماندەخاتەوە کەشوێن لەڕۆمانەکەدا تەنیا سەرزەمینی ئەردەبێڵە بەتایبەتیو ئێرانە بەگشتی، کەدیارە ئەمەش یەکێکە لەئەرکەگرنگەکانی ڕۆمان، ڕۆمان لای گابریێڵ گارسیا مارکیز تەنیا بۆناساندنی ناسنامەیە بەجیهانی دەرەوەی خۆت ئەودەڵێ: هەوڵی سەرەکی من لەتەواوی ڕۆمانەکانمدا ناساندنی ماکۆندۆیە بەجیهان کەسەرزەمینی لەدایك بوونو زێدی خۆمە.

تەکنیکی ڕۆمانەکە تەکنیکێکی نوێیەو زۆرئاڵۆزو تێکچڕژاوە، تەواوی گێڕانەوەکە فلاشباکەو زەمەنێکی زۆر بەسەر ڕووداوەکاندا تێپەڕیوەوهەرجارەو دەنگێك لەدەنگانەی لەمێژە مردووە بۆئێمە دەدوێتو بەسەرهاتەکەمان لەزاری خۆیەوە بۆدەگێڕێتەوە. لەتەواوی ڕۆمانەکەدا چوارکەس بۆئێمە دەدوێن، واتا چوارگێڕەرەوە هەیە لەم ڕۆمانەداو هەریەکەو

سەرێکی ئەو خورییەی لایە کەفەرشی ڕۆمانەکەی لێدەچنرێ. بەکۆی هەرچوار گێڕەرەوەکە تانو پۆی ڕووداوەکان دەچننو ئیتر ئێمە گوێ بیستی سەمفۆنیایەك دەبین کەعەبباسی مەعروفی ناویناوە سەمفۆنیای مردووەکان.

سەمفۆنیای مردووەکان: ململانییەکی پڕ لەسەرکێشیو گیانبازی دوونەوەیە، لەسەردەمێکدا کەکونجێکی ئارام لەسەرزەویدا نییە بۆپشوو حەوانەوەی بەشەر ئەویش سەردەمی جەنگی دووەمی جیهانییە، کەپریشکی ئەوجەنگە تەواوی جیهانی گرتۆتەوەو ئێرانیش ئەوشوێنەیە کەڕاستەوخۆ دەبێتە تەوەرێکی شەڕ لەناوچەکەدا، کەلەم ڕۆمانەدا زۆرو کەم ئاماژە بەکاریگەرییەکانی ئەو شەڕە کراوە، ئالەو دەمەدا کەتێزەکانی فرۆیدو فەلسەفەی ئیگزیستالیزم و وڵاتی شورەوی قەڵای مارکسیزم لاوانی دنیای هێنابووە جۆشوخرۆشو کەڵکەڵەی یاخیبوونو لادان لەعورفە کۆمەڵایەتییەکان لەسەریدابوون. نەوەی نوێو نەوەی کۆن لەململانێدابوون، نەوەی نوێ لەم ڕۆمانەدا پڕلەژیانو هیواو گۆڕانی خێراو شارستانین، نەوەکەی تریش پڕلەمردنو نائومێدیو پاشکەوتووی، کەدوایی و لەکۆتایی ڕۆمانەکەدا نووسەر مەرگی نەوەکان ڕادەگەیەنێ و نەوەی نوێش وەك دۆنکیشۆت دووچاری نوشتی دەبێتەوە، نووسەر وەڵامی پرسیارەکان بۆئێمە

جێدەهێڵێت کەبەلای باختینەوە ترسناکترین شت بەلای مرۆڤەوە نەبوونی وەڵامە.

سەنتەری دەستپێکردنی ڕۆمانەکە دوکانی چەرەسفرۆشی ئۆرخانییە، کەپیاوێکی دەوڵەمەندەو لەدەمی گێڕانەوەی ڕووداوەکاندا لەژیاندا نەماوەو میراتەکەی بۆدووکوڕەکەی جێماوە (ئۆرهانو ئایدین) ئایدین کوڕە گەورەیەو نوێنەرایەتی نەوەی نوێ دەکاتو تێکەڵاوی دنیای ئەدەبیات دەبێتو دەبێتە شاعیر، ئۆرهانیش نوێنەرایەتی نەوەی کۆن دەکاتو بچوککراوەی باوکییەتیو وەك ئەویش جگەلە پارە بیرلەشتێکی تر ناکاتەوەو ئەمەش وایلێدەکات کەئۆرخانی باوکیان دڵی بەئۆرهان خۆشبێتو ئایدین کە سمبوڵی دنیایەکی نوێیە فەرامۆشکات.

ئایدین دەبێتە شاعیرو لای مامۆستا ناسری دڵخوێن کەجوانترین دەرکەوتووی ناوڕۆمانەکەیە لەڕووی جەوهەرەوە، وانەفێردەبێت تائەودەمەی ئایدین دەبێتە شاعیرێکی ناودارو رۆژانە شیعرەکانی لەڕۆژنامەکاندا بڵاودەکرێنەوە. شیعر بۆئەم دەبێتە خۆراكو دەیەوێ لەوێوە دنیا بگۆڕێ، یۆتۆپیای شیعر لای ئایدین دەبێتە هەوێنی گۆڕینی ئەودنیایەی باوکیو براکەی کردۆتە کۆیلەی پارە، بەپێچەوانەشەوە شیعر لای باوکی نەگبەتییەو باوکی پۆلیس بۆئایدین دەنێرێو بەبیانوی کۆمۆنیستو تێکدەر تالەشیعر دووری خاتەوەو بیکاتە

بنیادەمێك بەخواستی خۆی واتاباوکی. باوکی وایدەبینێ شیعر دنیایان بەسەردا دەڕوخێنێو سەرەوەتەکەیان فەنا دەکات.

ئەودەمانە مارکسیەت هێشتا ئەوفریادڕەسەیە بۆباشترکردنی دنیاو ڕزگارکردنی بەشەرییەت، مارکسییەت لەڕێگەی ئامۆژگارییەکانی ناسری دڵخوێنو ئایدینی شاعیرو قوتابییەوە خۆی نمایشدەکات. نمایشێك دەبێتە جوانترین دیوی ڕۆمانەکە، تەنیاتروسکەیەك لەکارەکتەرەکاندا کەهیوایان بەدنیاو ژیان هەبێت ئەوکارەکتەرانەن کەفکرەیەکی چەپیان هەیەو بەچاوێکی کراوەترەوە لەمەسەلەکان دەڕوانن.

لەسەرەتاکانی سەدەی بیستدا کافکا لەڕێگەی ڕۆمانی مەسخەوە فۆبیاکانی جیهانی سەرمایەداریو سەدەی تەکنۆلۆژیای ڕاگەیاندو لەڕێگەی گریگۆری سامسای پاڵەوانی ڕۆمانی مەسخەوە، ئەوەی بەگوێدادایین کەئیتر لەم جیهانەدا تەکنۆلۆژیا مرۆڤ توشی بەدگۆڕان دەکاتو لەتەواوی سیماکانی مرۆڤایەتی تەجریدی دەکات.

لەسەمفۆنیای مردوەکانیشدا یوسف ڕەمزی ئەو جیهانەیە، یوسف وەك دنیای سەرمایەداری لەڕێگەی لاساییکردنەوەی چەتر بازەکانی ڕووسەوە وەك گریگۆری سامسای کافکا تووشی بەدگۆڕان دەبێت. تاکەجیاوازی گریگۆری سامساو یوسف ئەوەیە یوسف خۆی ناشارێتەوە، بەڵکو دەیشارنەوەو یوسف پەلوپۆی شکاوە نەك سیماو جەستەی گۆڕابێت..

لەم ڕۆمانەدا گێڕانەوە ڕێتمێکی خێرای هەیەو سەربەڕێبازی ڕیالیزمی ئەفسوناوییەو لەگەڵ تەوژمی هۆشدا دەتبات.

وردەکاری سایکۆلۆژییەتی کارەکتەرەکانت لەڕێگەی هەڵسووکەوتەکانیەوە دەداتێ کەهەندێکیان زۆرعەفەوینو هەندێکیشیان زۆربەبەرنامەو پیلانن..

لەپشت هەر ڕستەوپەڕەگرافو گێڕانەوەی کەسەکانەوە دنیایەك چڕەدووکەڵی نائومێدیو مژێکی پڕتراژیدی هەیە، خوێنەر واهەست دەکات بەجەستەی ڕووتو پێی پەتی بەبیابانێکی گەرمو بەسەر وردە شووشەدا ڕادەکات. هەمووشتەکان لەم ڕۆمانەدا بۆنی مەرگی لێدێت، نائومێدیو هەناسەتەنگی مرۆڤ لەم ڕۆمانەدا بەسیمای خوێنەرەوە هەست پێدەکرێت. تەنانەت هەمووئەوشتانەی کەلەم ڕۆمانەدا دەردەکەون دووکانو، ئۆتۆمبێلو، دەرگاو پەنجەرەو ماڵو...... هتد، بۆنی مەرگی لێدێت. تاکەشتێك کەبۆنی ژیانی لێبێتو دەکرێ کلاوڕۆژنەیەك بێت بۆژیان ئەویش سورمەلیناو خێزانەکەیەتی کەبەڕەچەڵەك ئەرمەنینو هەر لەسەرەتای ڕۆمانەکەدا هەستەکەیت باسی کچێك دەکرێت کاتێك ئۆرهانو ئۆرخانی باوکیان بەئایدین دەڵێن: ئەوە ئەرمەنییەو ئێمە موسوڵمان ئەوکچە لەسەری خۆت دەرکە... لێرەدا دیسان ڕۆمان نووس دەیەوێ پێمان بڵێت عەشقو ئەوین سنوورو تخوبی نێوان نەتەوەو دیانەت دەبەزێنێ وەك ئاو لەڕۆیشتنو بڕینی

بەربەستەکاندا سڵ لەهیچ ناکاتەوە.! سورمەلینا لەفەسڵەکانی دواییداو دوای دەرکردنی ئایدینو گیرسانەوەی لەکارگەی دارتاشی ماڵی سورمەلینا دێتەناو ڕووداوەکانەوەو ئەویش دەبێتە ڕاویو لایەنێکی ڕووداوەکان ڕۆشن دەکاتەوە، ئەولایەنەی کەقسەی ژیانی تێدایەو، سورمەلینا لەڕێگەی قسە پڕئومێدەکانییەوەو لەو ژێرزەمینە شێداروو کپەی کارگەکەی باوکییەوە کەلەکڵێسەکەدایە مانیفێستی ژیانێکی تر بۆئایدین ڕادەگەیەنێتو ژیان دەکاتەوە بەری ئایدین، کەدەمێکە داڕووخاوەو توشی نامۆییو خەمۆکی بووە.

سورمەلینا جارێکی تر ترس لەناخی ئایدیندا دەکوژێو دەیکاتەوە بەمرۆڤێکی خاوەن ئیرادەو متمانە بەخودی خۆی، لەم ڕۆمانەدا تاکە ژنێك یان کچێك وەك مرۆڤ سەیربکرێت سورمەلینایە کەهەر ئەویش خاوەن جوانترینو پڕهیواترین قسەکانی ژیانە.!

جگە لەکارەکتەرە سەرەکییەکانی کەهەرجارەو یەکێکیان ڕووداوەکان دەگێڕنەوە، گێڕەرەوەیەکیش جارناجار دێتەناو ڕۆمانەکەوەو دەمانباتە سەر ڕووداوەکان کەنازانی کێیە، کەئەمەش خاڵێکی جوانو جێگەسەرنجی خوێنەرەلەکاتی خوێندنەوەدا.

کۆتاییەکان هەمیشە ترس هاوەرن، بەتایبەت لەڕۆمانی نوێدا کەسەمفۆنیای مردووەکانیش دەچێتە خانەی ڕۆمانی نوێوە.

کۆتایی هەمووگێڕانەوەکان‌و کۆتایی ڕۆمانەکە بەگشتی ڕاگەیاندنی مەرگە، هەرجارەوکەسێکی ناوڕۆمانەکە لەدەمی گێڕانەوەدا دەمرێت.

هەموو ئەومردنانەش زەمەنێکی زۆر تێپەڕیوە بەسەر مردنیان، تادواجار دەگەیتە ئەوشوێنەی کە ئەوگوریسەی ئایدین خۆی پێخنکاندووەو بەسەر ڕووی ئاوەکەوە جوڵە جوڵیەتی‌و تەنیا دەنگێکی هێمن دەمێنێ کۆتایی بەڕۆمانەکەو ژیانی هەمووکارەکتەرەکان دەهێنێت‌ودەبێتە ئەوکۆڕاڵی مردنە لای ئێمە فۆبیایەك دروست دەکات کەمایەی لێڕامان‌و بێدەنگییەکی درێژخایەنە...!

١

١. کێوی پێنجەم پاوڵۆکۆئیلۆ وەرگێڕانی: یاسین عومەر

٢. دۆنکیشۆتی سێرڤانتێس وەرگێڕانی: حەکیم کاکەوەیس

٣. مەسخ کافکا

٤. گفتوگۆیەکی مارکیز

کاتێک ڕۆمانێک دەکوژرێ

بەهۆی زۆری‌و بۆری ڕۆژنامەو گۆڤارو دەزگای چاپ‌و بڵاوکردنەوەوە، نوسەرو وەرگێڕیش زۆروو بۆربوون. هەر هێندە دەزانی شاکاری گەورە نوسەران‌و ڕۆماننوسان دەکرێنە کوردی‌و کتێبخانەکانیان لێپڕ دەکرێ. بەبێ گوێدانە پێشینەی کاکی وەرگێڕ، چونکە وەرگێڕان وەك نوسین نییە تەنیا هەر بەهرە بێت، بەڵکو شارەزایی‌و ئاگاداری تەواوی دەوێت لەهەردوو زمانی دایك‌و ئەو زمانەش کە بەنیازی بابەتەکەی لێوە وەرگێڕیت، دواتر دەبێ خودی ئەو نووسەرەش بەتەواوی بناسی‌و ئاگاداری وردودرشتی ژیانی خۆی‌و کارەکانی بیت. پاشان دەبێت ئەوەش روونبێتەوە ئەمە عەشقە بۆ وەرگێڕان یاخود پارە پەیداکردنە.؟ چونکە ساڵی پار کتێبێك لەیەك کاتدا

لەهەردوو (دەزگای چاپ‌و پەخشی سەردەم‌و خانەی وەرگێڕان)یش بلاوبۆوەو یەك وەرگێڕیش وەریگێڕابوو. ئەم دەزگایانە هەریەکەیان چەند نوسەرێکی خاوەن قەڵەمی لەخۆی کۆکردۆتەوەو ناوی لێناون پسپۆڕو مانگانەیەکی زۆریشیان پێئەدات‌و ئیتر ئەوانیش بەباش‌و خراپ کتێب ڕەفزو پەسەند ئەکەن‌و کاتێکیش دەزانیٚ یەك کتێبی قەبارە گەورەیان بەسەردا تێپەڕدەبیٚ، کەدەبینن وەرگێڕانەکەی خراپە، زمانەکەی باش نییە، زۆر شتیتریش. سەرباری ئەوەش چەند کەسێکیش وەك هەڵەبڕ دانراون‌و لەملایشەوە کتێب دەبینی نزیکەی حەفسەد لاپەڕەیەو هەڵەبڕی نەکراوە، لاپەڕە هەیە پازدە تابیست هەڵەی تێدایەو ئەوەشی زۆر سەرسوڕهێنەرە کەس خەمی ئەمە ناخوات‌و بەسەر هەمووانـدا تێپەڕدەبیٚ‌و زۆرجار فرۆشییشی زۆردەبێت. بۆیە من ئەمجارە لەسەر یەکێك لەو کتێبانە دێمەدەنگ‌و دەمەوێ قسە لەسەر هەردوو لایەنی زمانەوانی‌و هەڵەی چاپەکەیشی بکەم.

ئەو کتێبەی دەمەوێ قسەی لەسەر بکەم‌و خەفەتێکی زۆری دامیٚ‌و زۆریش ماندووی کردم لەکاتی خوێندنەوەیدا، ڕۆمانی(ناوم سووره)ی ڕۆماننوسی تورك(ئۆرهان پامۆك)ە کەلەلایەن (زریان ڕۆژهەڵاتی)یەوە لەزمانە ئەسڵییەکەوە واتا لەتورکییەوە کراوەتە کوردی‌و، خانەی وەرگێڕانی سەر بەوەزارەتی ڕۆشنبیری لەکۆتایی (٢٠٠٦)دا چاپیکردووە. ئەم

ڕۆمانە یەکێکە لەکارە هەرەباشەکانی ئۆرهان پامۆك‌و ساڵی(١٩٩٨)بڵاوبۆتەوە. پامۆك خۆی لەیەکێك لەچاوپێکەوتنەکانیدا دەڵێ: گەر یەکێك بییەوێ دەست بەخوێندنەوەی ڕۆمانەکانی من بکات دەبێ لە(ناوم سوورە)وە دەست پێبکات واتا یەکەمجار ڕۆمانی (ناوم سوورە) بخوێنێتەوە. پامۆك خۆی ئەم ڕۆمانەی لەهەموو ڕۆمانەکانی زیاتر خۆشدەوێت‌و خەڵاتی نۆبڵەکەیشی هەر بۆ ئەم ڕۆمانە پێدرا، هەر لەبەر هێندەشە ئامۆژگاری خوێنەرە تازەکانی دەکات کە ئەم ڕۆمانەی یەکەمجار بخوێننەوە. ئەمە جگلەوەی کە ڕۆمانەکە باس لەسەر دەمی خەلافەت دەکات لەتورکیاداو مێژوویەکی زۆر دوورمان بۆ نزیك دەکاتەوە. ڕەنگە لێرەدا بواری ئەوەمان نەبێت کە لەڕۆمانەکە بدوێین.

بۆیە لێرەوە دەکرێ لەناوەکەوە دەست پێبکەین کە وەرگێڕ کردوێتییە (ناوی من سوورەیە) لەڕووی زمانەوانییەوەو بەپێی گرامەری کوردی دەبوو بنوسرایە (سوورەم ناوە) ئەمە لەکاتێکدا گەر پاڵەوانی ڕۆمانەکە کابرایەکی سوور فل بوایە، بەڵام خۆ سەرلەبەری ڕۆمانەکە کارەکتەرێکی لەو شێوەیەی تێدانییەو دواتر ناونیشانی ڕۆمانەکە(ناوم سوور) ئەمەش ناوە نەك ئاوەڵناوو یاخود وەسفی کەسێك. لەدرێژەی ڕۆمانەکەشدا تێدەگەین کەئەوە خوێنە بەخۆی دەڵێ (ناوم سوورە) نەك کەسێك، لەوێدا خوێن باسی خۆی دەکات‌و مەبەستی لەڕەنگی

سوورە نەك ئاماژە بێت بۆ قژی سوور یان پێستی سووری کەسێك. بەڵام وەرگێڕ کردوێتیە (ناوی من سوورەیە) نازانم مەبەستی لەمە چییەو بۆچی وای لێکردووە.؟ سەرەتای خوێندنەوەکەم تەنیا یەك ناو بەلامەوە کێشەبوو ئەو ناوەش(وێنەکێشخانە)بوو کەلەبەرامبەر ستۆدیۆ یاخود گەلەری یان شوێنێك کەکاری وێنە کێشانی تێدادەکرێ دانراوە، ئەمەش لەسەر ئیقاعی چایخانەو چاپخانەو سەروپێخانەو کەبابخانەو زۆر خانەی تریش دانراوە. بەڵام ئەو (خانە)یە بۆ هەموویبێ بۆ (وێنەکێش) نابێ‌و دەکرا هەر (ستۆدیۆ) یاخود (مەرسەم) یان گەلەری دانرایاتەوە زۆر باشتربوو، لەو وشە زبرە کەیەکەم جارە لەنوسینی کوردیا دەرکەوێت. بۆیە من تا لاپەڕە(١٠٠) بەسەر هەموو هەڵەو پەڵەکاندا بازمداو ئیتر لەوێوە لەحەوسەڵەمدا نەماو بڕیارمدا هێل بەژێر هەر هەڵەیەکدا بێنم‌و دواتر ئەم نوسینەی لەسەر بنوسم. ئەمەش وەك خۆشەویستییەك بۆ ڕۆمانەکەو خودی زریان ڕۆژهەڵاتی وەرگێڕیش.

لەلاپەڕە (١٠٢)داو لەدێڕی پیش کۆتاییدا ئەم ڕستەیە نوسراوە(ئەمە باسی تیپێکی سەربازی دەکات شەڕدا دەکات) ڕەنگە ڕستەکە بەم شیوەیە بێت(ئەمە باسی تیپێکی سەربازی دەکات لەکاتی شەڕدا) بەڵام ئایا دەکرێ خوێنەر لەکاتی خوێندنەوەدا تەرکیزی خۆی بپچڕێنێ‌و خەریکی ڕاستکردنەوەو ساغکردنەوەی ڕستەکان بێت.؟ هەڵبەت نەخێر.

لەلاپەڕەی(١١٠)دا لەڕستەیەکی تردا دەنوسیٚ(کوڕ لەترسی ئەم خەیانەتەی کەبەرامبەر باوکی کردوویەتی زاوری دەتۆقیٚو لەم عەشقە قەدەخەکراوەی خۆی) ڕەنگە ڕستەکە بەم شێوەیە بێت(کورە لەترسی ئەم ناپاکییەی بەرامبەر باوکی کردوێتی زراوی دەچیٚو لەو عەشقە یاساغکراوەی خۆی شەرم دەیگریٚ) سەرەتا دەبیٚ ئەوە بزانین کە(زراوە) نەك (زاور) زراو دەچیٚ یا دەڕژیٚ نەك (دەتوقیٚ) وەك وەرگێڕ نوسیوێتی. دواتر خیانەتە نەك (خەیانەت) قەدەغەیە نەك (قەدەخە) وەك کاکی وەرگێڕ نوسیوێتی. ڕەنگە لەهەندێك ناوچەو هەندێك زاری کوردیدا (خ وغ) شوێن گۆڕکێیان پێبکریٚ، بەڵام لەنوسیندا کەمتر بواری ئەوە هەیە یا هەر نییە. لەلاپەڕە(١٢٣)دا ئەم ڕستەیە هەیە(بەخێڵی بردنەوەو خانووگمانیکردن لەکێشانی وێنەی ژنەکەی لەگەڵ مێردەکەی)کورد هەر بەخیلی یاخود ئیرەیی و حەسوودی بەکارهێناوە کە بەخیلی زیاتر بۆبوونی شتێك بەکاردێت کەلەبەرامبەرەکەتدا هەبیٚ لەتۆدا نەبیٚ، ئێمە ناچینە ئەو وردەکارییانەوە کەڕەنگە هەرسێکیان بۆیەك مانا بەکاربێن بەڵام ئەوەندەی دەزانین هەر(بەغیلیبردن)بووە نەك (بەخێڵیبردنەوە)و خانەگومان بووە نەك(خانووگمانیکرد) کەبرای وەرگێڕ بەکاری بردووە.

لەلاپەڕە(١٢٩)شدا لەدێڕی کۆتاییدا ئەم دەربڕینە هەیە(ئەو وێنەیە ئەوەمان پێنیشاندەدات کەئەگەر بیٚ کەموو کوڕییەکان

لەژیانو وێنەکێشان جودابینەوە، ئەواکاتی بەسەر دەچیٚو دەمریٚ.) من لەکاکی وەرگێڕ دەپرسم گەر ڕستە یاخود دێڕێکی وای لەنوسینێکدا بێتە بەرچاو چی بەنوسەرەکەی دەڵیٚ.؟ جگەلەوەش لەلاپەڕەکانی پێشووتردا لەچەند شوێنێکدا لەبری(جەستە)لاشەی بەکارهێناوە کەمن پێموایە جەستە دروستترە، چونکە لاشە وەختێك بەکاردێت کەمرۆڤ مردبێت، بەزیندویی هەر جەستە بەکاردێت. لەلاپەڕە(١٦٤) نوسراوە (یەك سەر دەکەومە پەڵمەی گریان) لەبری ئەوەی بنوسیٚ (یەکسەر دەدەمە پڕمەی گریان) لەبەرامبەر هەمان لاپەڕەش نوسراوە(لەنێو چووکە چووکی پەلەوەرەکاندا) سەرەتا (جووکە جووک)ە نەك (چووکە چووك) کەوەرگێڕ دایناوە، دواتر (باڵندە) نەك (پەلەوەر)ی چونکە زیاتر باڵندە جووکە جووك دەکات کەدیارە باڵندە چۆلەکەو تەیرو ئەوانە دەگرێتەوە کەدەتوانن بەباڵەکانیان بفڕن. مریشك باڵندەیە بەڵام ناتوانیٚ سوود لەباڵی وەرگریٚ بۆفڕین، بۆیە پێی دەڵێن پەلەوەر، ئەوەش دەزانین مریشك گارەگار دەکات نەك جووکە جووك، کەکاکی وەرگێڕ نوسیوێتی چووکە چووك. ڕەنگە هەبێت گاڵتەی بەم وردەکارییەی من بێت لەو مەسەلە زۆر سادەو ساکارانەدا بەڵام ناکریٚ کەسێك جیاوازی نێوان باڵندەو پەلەوەر نەزانیٚو جووکە جووکی لێببێتە چووکە چووكو ڕۆمانێك وەرگێڕیٚ کەخەڵاتی نۆبڵی دراوەتیٚ.

لەلاپەڕە(١٩١)دا ئەم رستەیە هەیە(لەجێگایەکی زۆر دوورەوە سەگێك دەیواڕاند) کەدەکرا بنوسرایە (حەپەی سەگێك لەشوێنێکی زۆر دوورەوە دەهات) ئێمە دەزانین چەند دەربڕینێك هەیە بۆ ناوی ئەو دەنگەی لەسەگەوە دەردەچێت، وەك(وەڕین، قروسکە، حەپەحەپ) ئیتر نازانم وەرگێڕ(دەیواڕاند)ی لەکوێوە هێناوە.؟ لەلاپەڕە(٢٠٢)دا ئیدیۆمێکی بەکارهێناوە بەڵام چۆن بەکارهێنانێك(هەردوو جاشی کەرێکن) وەرگێڕ پێمان ناڵێی ئەو کەرە ماکەرە یاخود نێرەکەر.؟ ئاخر خۆ ئیدیۆم لەخۆڕا دروستنەکراوە، ئیدیۆمەکە ئاوایە(هەردووکیان جاشی ماکەرێکن) ئێمە دەزانین ماکەر واتا مێیەی ئەو ئاژەڵەی ناوی کەرە، بۆیە لەکاتی بەکار هێناندا جیا دەکرێتەوە، ماکەرو نێرەکەر، لێرەدا وەرگێڕ کەوتۆتە ئەو هەڵەیەوە کە(بەجاشکەکە واتا بەچکەی کەرەکە دەڵێن جاشەکەر)ئەمەش لەوە هاتووە کە بەچکەکە هێشتا پشتی نەگرتووەو ناتوانێ وەك دایکەکەی باری قورس هەڵگرێ‌و باش بڕوات بەڕێوە. لەلاپەڕە(٢٢٣)دا لەدێڕی یەکەمدا نوسراوە(خەریکی خستنە ناو دۆڵابی ئەو جەلانە بووم وا دوێنێ شتبوم.) باشە ئەمە قیرخیزیە، ئەرمەنییەن چەرکەسییە.؟ ئەمە چ دەربڕینێکە.؟ خەڵکی کوردیزان رستەی لەم شێوەیە دروستدەکات.؟ لەلاپەڕە(٢٣١)یشدا نوسراوە (لەبێخی گوێیدا وتم) ئەمە رەنگە لەبری چرپاندم بەگوێیدا

دانرابێ. لەلاپەڕە(٢٣٥)یشدا نوسراوە(بەفڕە رۆیشتە خوارەوە) ئەمە ئەگەر مەبەستی بەفڕکان چووە خوارەوە بێت هەڵەیەو گەر مەبەستی بەپەلە چووەو خوارەوەش بێت هەروەتر. یەکسەر چووە خوارەوە. رەنگە دەربڕینی تریش هەبێت. لەلاپەڕەی(٢٧٤) رستەیەکی دروستکردووە((وەکوو کچە عازەڵەیەك دەلەرزیو گوتی) باشە کچە عازەبە هەیە ئیتر (عازەڵە)چییە.؟

ئەوەی لەمێژوو فێربووینو دەزانین ئەوەیە کەتورکەکان سەرەتا بەهۆی یەکگرتنی هەر دوو هۆزی(ئاق قۆنیلۆو قەرە قۆنیلۆ)وە توانیان دەست بەسەر ناوچەکانی ئاسیادا بگرنو ئەوەبوو دواتر لەساڵی(١٤٥١) بەسەرکردایەتی (سوڵتان محەمەد فاتح) توانیان شاری ئەستەنبوڵ(قوستنتینییە)ی ئەو کات لەبێزەنتەکان وەرگرنەوەو خەلافەتی عوسمانی یاخود ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی دامەزرێننو تاساڵی(١٩٢٣) دەسەڵاتیان هەبێ‌و نێوەی ئەوروپای رۆژهەڵاتیشیان لەگەڵ تەواوی ناوچەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەتایبەت وڵاتە ئیسلامییەکانیان بەدەستەوە بێت. ئەوەی دەمەوێ بیڵێم ناوی هەردوو هۆزی(ئاق قۆنیلۆو قەرە قۆنیلۆیە) کەمانای(مەڕی رەشو مەڕی سپی) کەکاکی وەرگێڕ کردوێتییە (بزنە رەشو بزنە سپی) هەڵبەت لەتورکیدا قۆنیلۆ مانای مەڕ نەك بزنە، دیارە قەرە رەشەو ئاقیش سپی.

لەلاپەڕە(٤٧١)دا (گوستیلەکانی دەستەکانیان) لەبری ئەوەی بنوسێ (ئەنگوستیلەکانی پەنجەکانیان) چونکە دەزانین گوستیلە نییە، ئەنگوستیلەیە، چونکە ئەنگوست مانای پەنجەو ئەو شتەش پێیدەڵێن (مستیلە)لەکاتی یەکگرتندا دەبێتە (ئەنگوستیلە) دواتر ئەوشتە دەکرێتە (پەنجە نەك دەست کەکاکی وەرگێڕ دایناوە. چونکە بازن دەکرێتە دەستو ئەنوستیلە بۆپەنجەو پاوانەش بۆ قاچ یاخود پوزە. لەلاپەڕە(٥١١)شدا (سوڵتان سەلیم یاوز)ی کردۆتە (سوڵتان یاوز سەلیم.) ئەم سوڵتانەی عوسمانییەکان یەکێك بووە لەخوێنڕێژترین سوڵتانەکانی عوسمانی، هەر ئەویش لەساڵی(١٥١٤) سەفەوییەکانی لەشەڕی چاڵدێران بەزاند. (یاوز) مانای خوێن ڕێژو لەدوای ئەم شەڕەیشەوە ئەو نازناوەیان داوەتە سوڵتان سەلیم. کاکی وەرگێڕیش بێئاگا ئەو نازناوەی پێش ناوەکە خستووە. لەلاپەڕە(٥٥٢)دا نوسیوێتی(ئاردەکەی ئەڵەك کردبێ و ئەڵەکەکەی هەڵواسیبێ) سەرەتا دەبێت بزانین هێڵەکە نەك(ئەڵەك) دواتر ئارد دەبێژرێتەوە نەك هێڵەك کرێ. واتا ئاردەکەی بێژایەوە، یاخود لەهێڵەکیدا.

لەزمانی کوردیو لەئاخافتنی خەڵکی کوردیشدا بەخوێندەوارو عەوامییەوە وادەوترێ(ئەترسم ئەم بەزمەش بەسەر ئێمەدا بشکێتەوە، یاخود رەنگە فلانە کەسیشس بگلێتە ئەو رووداوەو زۆر گوزارشتو دەربڕینی تریش) بەلام کاکی

وەرگێڕ هاتووە رستەیەکی لەم شێوەیەی چۆن وەرگێڕاوەو کورداندویەتی. لەلاپەڕە(٦٢٥)دا نوسیوێتی(چونکە نیوەی رووداوەکە دەتلێتەوە بەسەر ئێمەی شێوەکاردا) ئەمە لەبری ئەوەی بنوسێ(چونکە نیوەی رووداوەکە بەسەر ئێەی شێوەکار یاخود وێنەکێشدا دەشکێتەوە) تلانەوە بۆ حاڵەتی نەخۆشیو ئێشو ئازارەو وەك دەڵێن فلانە کەس تامرد بەدەم ئازارەوە تلایەوە. دیسانەوە لەلاپەڕە(٦٦١)دا دەربڕینێکی تری نوسیوە(ئۆرهانە بەعەقڵەکەی کوڕم) واتا ئۆرهانی کوڕی لەشەوکەت ئاقڵترە. ئەم دەربڕینە لەبری (ئۆرهانە ئاقڵەکەی کوڕم) بەکارهاتووە یاخود دانراوە، لەزمانی کوردیدا ئاقڵو بێ ئەقڵ هەیە، واتا کەسێك ئەقڵی بەمەسەلەیەك دەشکێ دەڵێن ئاقڵەو کەسێکیش ئەقڵی پێی ناشکێ دەڵێن بێ ئەقڵە. ئیتر بەئەقڵ ماناکە دەگۆڕیتو شوێنی وشەکەش دەگۆڕێت، (بەئەقڵم ئەم رۆمانە زۆرجوانە) کەدیسان لەئاخافتندا دەگۆڕێو بەم جۆرە دەدەبڕدرێ واتا گۆ دەکرێ(باقڵم) بەدرێژایی رۆمانەکە چەند دەربڕینێکی تری هەڵەش بەکارهاتووە کەناکرێ هەموویان ریزکەینو لێی بدوێین، بەلام ئەوە هەیە کە لەزۆر شوێندا دەڵێ (سەری مەمك) کەئەمە دەربڕینێکی ئەدەبی نییەو عەوامیش بەکاری ناهێنێ چونکە مەمك (گۆ)ی هەیە نەك سەر.

ئەم رۆمانە سەرباری ئەو غەدرەی وەرگێڕەکە بەهۆی شارەزایی کەمی لەزمانی کوردیدا لێی کردووەو لای خۆیەوە

خانەی وەرگێڕانیش غەدرێکی زۆری لێکردووە بەوەی کەهەڵەبڕی نەکردووەو هەموو لاپەڕەیەك چەند هەڵەیەکی زۆری تێدایەو ئەمەش خوێنەر لەکاتی خوێندنەوەدا رادەگرێ، بەوەی کە ئەبێ هەڵەکان راستکاتەوە. جگەلەوەش وەك لایەنی تایپو کارکردنی کۆمپیوتەریش دیسانەوە گورزی داوە لەڕۆمانەکە بەوەی کە لەدوای هەر وشەو رستەیەك کە خاڵبەندی هەیە ئیتر وێرگول یاخود نیشانەی پرسیارو سەرسوڕمان هەیە، لەپێش‌و لەدوای دانانی خاڵبەندی (سپەیس) دانراوە، لەڕاستیدا ئەوەی تۆزێك لەکۆمپیوتەر بزانێ هەڵبەت ئەوەش دەزانێ کەخاڵبەندی پێش سپەیس دادەنرێت، واتا لەدوای فاریزەو نیشانەی پرسیارو سەرسوڕمان‌و نوقتەوە ئینجا سپەیس یاخود بۆشایی دروستدەکەیت‌و دەست بەوشەو رستەی تر دەکەیت. دوای هەموو ئەم هەڵەو پەڵانەی لەم رۆمانەدا هەیە کەچی خوێندنەوەی رۆمانەکە ئەوەندەت چێژ پێدەبەخشێ زەحمەتە تاماوەیەکی زۆر یادەوەریت سیخناخ نەکات.

کۆمەڵێك وتاری ئەدەبی

ئاوڕێك لەسەرەتاكانی ڕۆمانی كوردی

تائێستاش شارەزایانی بواری ئەدەب بەگشتیو ڕۆمان(Romanیا Novel) بەتایبەتی لەسەر پێناسەیەکی ورد بۆ ڕۆمان کۆك نین، بەڵام بەگشتی هەندێك پێوەر هەیە کەڕۆمان لەچیرۆكو چیرۆکی درێژ جوودا دەکاتەوە، لای هەندێك دەبێت ڕۆمان زەمەنێکی زۆر بگرێتە خۆیو ژمارەی کەسێتییەکانی زۆرتربنو ڕووداو گەلێك لەخۆی بگرێت، نەك وەك چیرۆکی کورتو درێژ زەمەن تیایدا زۆر کورت بێتو یەك کەسێتی یاخود چەند کەسێتییەکی تێدابێتو ڕووداویش زۆرکەم بێت. بەڵام ئەم پێناسانە زۆر کۆکنین لەگەڵ ڕۆماندا چونکە ڕۆمانی (خامۆشی دەریا)ی (ڤێرکور) هەم وەك ڕووداو هەم وەك زەمەن

هەم وەك پاڵەوان زۆر لەکورتە چیرۆك دەچێت بەڵام ڕۆمانیشە، ڕۆمانی (نەورەس)ی (ریچارد باخ)و (ژیان کورتە)ی (یۆستاین گاردەر) هەردووکیان کورتنو پاڵەوانیان کەمەو زەمەن تیایاندا زۆر درێژنییە، کەچی دیسانەوە ڕۆماننو ڕۆمانی زۆر گەورەشن. ئالێرەوە تێدەگەین کە ئەوەی ناوی دەنرێ ڕۆمان توانای داهێنەرانەی نوسەرەکەیو جیهانبینی ئەوە نەك کورتیو درێژی چیرۆكو زەمەنو زۆری پاڵەوانو کەسێتیو ڕووداوەکانی. بەهەر حاڵ ڕەخنەگران پێیان وایە دەقی (پامێلا)ی (سامۆیل ریچارد سۆن (١٦٨٩_١٧٦١) بەیەکەمین ڕۆمان دەژمێرێ.

یەکەمین ڕۆمان کەخوێندمەوە پێموایە (براکوژی) (نیکۆس کازانتزاکیس)ی یۆنانی بوو خاوەنی ڕۆمانی (زۆربا)هەر کەناوەکەیم بینی وامزانی باسی شەڕی براکوژی لای خۆمان دەکات یەکسەر سەرنجی ڕاکێشامو هەوڵی خوێندنەوەیمدا، بەڵام دوای خوێندنەوەی هیچ حاڵی نەبووم. ئەو کاتی ساڵی(١٩٩٢)بوو، دواتر ڕۆمانی(کاریتە یا ئەودیوی چیا)ی (یەشار کەمال)ی ڕۆماننوسم دەست کەوت ئەویش هەمان شێوە ماوەیەکی زۆر کاتی گرتمو دوای خوێندنەوەی بەخشیم بەکتێبخانەیەك. دواتر لەم ساڵانەی دواییدا بەهەناسەیەکی جدیترەوە کەوتمەوە خوێندنەوەی هەر دوو ڕۆمانەکە. بەڵام ئەوکات پرسیارێکی سەیرم بەخەیاڵدا هات بۆچی کورد ڕۆمان

یاخود رۆماننوسی نییە.؟ هەر لەو ساڵانەشدا هەر دوو رۆمانی(ژانی گەل‌و پێشمەرگەم) خوێندەوەو ئەوەی کەسەرنجی رادەکێشام زۆرینەی رووداوو کارەکتەرەکانی هەردوو رۆمانەکەی یەشار کەمال‌و کازانتزاکیس‌و شوێنی رووداوەکانیان بوو، لەچاو دوو رۆمانە خۆماڵییەکەی خۆماندا شایانی بەراورد کردن نەبوون.

لێرەوە بەسانایی ئەوەم بۆ دەرکەوت کە رۆمان هەڵقوڵاوی ژینگەی شارو زادەی قۆناغی سەرمایەدارییە، کوردیش نەشاری هەبووە نەچۆتە قۆناغی سەرمارییەوە، توێژێکی شارنشینمان نەبووە بۆیە وەك نەتەوە یاخود کۆمەڵگەکانی تر رۆمانمان نییە.

کورد نەتەوەیەکی بێ دەوڵەت‌و پارچە پارچەو پەڕاگەندەبووە، ئەم بارودۆخەش وایکردووە کە هەر رۆژەو لەشوێنێك بێت‌و نەتوانێ لەیەك شوێن کۆببێتەوەو شار دروستکات، نەبوونی شاریش زیانێکی زۆری لەکورد داوەو نەیهێشتووە ببێتە خاوەنی شارستانییەتێکی زیندوو کاریگەر بەسەر دەوەروبەری خۆیدا. زیانی یەکەمی ئەم بێ شاری‌و شارستانییەتەی کورد بەر ئەدەب‌و هونەرەکەی کەوتووە، هەموو هونەرو ئەدەبی کورد تانیوەی دووەمی سەدەی بیستیش هەر شیعر بووەو هێندەی هەموو نەتەوەکانی ناوچەکە شیعرو شاعیرمان هەیەو ئەوانەیشی کە بەنەمری ماونەتەوەو زۆر کەمن. بەڵام لای خەڵکی دەمارگیرو نەتەوەپەرست واباوە کەکورد هەموو شتێکی

هەیەو هیچی لەنەتەوەکانی تر کەمتر نییە، کەئەمە بەبۆچوونی من ئەوەندەی زیانمان پێدەگەیەنێ ئەوەندە خزمەتمان ناکات، پەنجە خستنە سەر کەموکوڕییەکان مانای بەسوك روانین لەنەتەوە ناگەیەنێ بەڵکو هەوڵێکە بۆ بەرەوپێشبردنی نەتەوە لەڕووی فەرهەنگ‌و رۆشنبیرییەوە، نەبوونی بابەتێکی وەك رۆمان لای کورد بەشێکی کەمی پەیوەندی بەدوژمنانمانەوە هەیەو بەشێکی زۆری پەیوەندی بەخۆمانەوە هەیە کەهەر خۆمان بەشیعرەوە سەرقاڵکردووەو تائێستاش درێژەی ئەو هەوڵە تەممەڵانەیەی ئێمەی کورد دەبینرێ وەك بابەتێکی خۆش دەست لێمان روانیوە لەکاتێکدا شیعر سەخترین ژانری ئەدەبیە.

ئەوەی ئاشکرایەو لای زۆربەمان زانراوە ئەوەیە کەیەکەمین رۆمانی کوردی لەسەر دەستی(عەرەبی شەمۆ)یاخود شامیلۆفەوە لەیەکێتی سۆڤێتی جاران‌و لەسەرەتای بیستەکانی سەدەی رابردوو نوسراوە بەناوی (قەڵای دمدم)ەوە، ئەم رۆمانەی شامیلۆف بەقەبارە گەورەیە، بەڵام وەك ناوەرۆك دەکرێ بڵێین چیرۆکێکی درێژە، چونکە رۆمان تەنیا قەبارەی لاپەڕەکان نییە ئەوەندەی پەیوەستە بەمەتن‌و رووداوو کات‌و شوێنەوە، دەکرێ بڵێین بۆخۆی رۆمان پێکهاتەیەکە لەکات‌و شوێن، لەکاتێکدا چیرۆك ئەو گرفتەی کەمترە چونکە جار هەیە چیرۆك یەك خولەك یاخود یەك رۆژ یان یەك هەفتە دەبێت.........هتد. جگەلەوەش رۆمان لەشاردا دروست

دەبێت‌و شوێنی ڕووداوەکان‌و جوڵەی کەسێتییەکان لەشاردان، بەپێی خاوەن بۆچوونانی ڕۆمانیش خودی ڕۆمان زادەی شارو قۆناغی سەرمایەدارییە. لێرەیشەوە گەر بگەڕێینەوە بۆ قەڵای دمدم دەبینین ڕووداوو شوێن‌و جوڵەی کەسێتییەکان لەگوندو کەژوو کێوەکانن نەك لەشارو کوچەو شەقامە پڕ ئاپۆراکانی.

عەرەبی شەمۆ خوێندەوارێکی باشی سەردەمەکەی خۆیبووەو بەهۆی زانینی زمانی ڕوسییەوە شارەزای نوسینی چیرۆك‌و ڕۆمان بووە بەو هۆیەشەوە لەقەڵای دمدمدا هەوڵیداوە تەکنیك بەکاربێنێ‌و گیانی ڕۆمان بکاتە بەری چیرۆکەکەی بەڵام ئەوەش نەیتوانیوە بەرهەمەکەی بکاتە ڕۆمان، چونکە مەرجی یەکەمی ڕۆمان جوڵەی کەسێتییەکانە لەشارداو دواتر پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی کەسێتییەکانە کەدەبێت پەیوەندی سەردەمی سەرمایەداری بێت نەك فیوداڵی یاخود کشتوکاڵی. ئەمەش ئەوە ناگەیەنێ ناوبراو بێ ئاگابوبێت لەوەی کە شار ڕەگەزی سەرەکی بنیاتنانی ڕۆمانە، بەڵام ئەو مەبەستی بووە خزمەتێکی بەرچاوی کورد بکات وەك زیندو هێشتنەوەی داستانی قەڵای دمدم‌و دروستبوونی ڕۆمان لەناو کورددا. گرفتی گەورەی قەڵای دمدم ئەوەیە کەمێژوو بەموجەڕەدی تەوزیفکراوەتەوەو تەنیا هێندە هەیە کە مۆرکێکی ئەدەبی‌و درامی دراوەتێ‌و ڕووداوەکان بەدوای یەکدا ریزکراون، لەکاتێکدا تەنیا مێژوو وەك بابەتی ڕۆمان بەسنییەو دەبێت خەیاڵ‌و موبالەغەش ڕۆڵی

خۆیان هەبێت وەك چۆن لە ریالیزمی سحریدا موبالەغە ڕۆڵی گەورەی هەیەو لای ساراماگۆ لەڕۆمانی (کوێری)دا یەك شار تووشی کوێری دەبن‌و لای مارکیزیش کەسێتی ریمیدسی جوانکیلە لەڕۆمانی (سەد ساڵ تەنیایی)و لەکاتی هەڵخستنی چەرچەفێکدا بەرەو ئاسمان بەرزدەبێتەوە.

دوا بەدوای هەوڵەکەی عەرەبی شەمۆ (جەمیل صائیب)یش چیرۆکێکی بەناوی (لەخەوما) نوسیوە کە زۆر کەس بەیەکەمین ڕۆمانی کوردی ناودێری دەکەن، چیرۆکەکەی صائیب باسی پیاوێك دەکات کە بۆ کاسبی ڕوودەکاتە شارو لەلایەن پیاوانی شێخ مەحمودی نەمرەوە وەك جاسوسی ئینگلیزو لەلای ئینگلیزەکانیش وەك پیاوی شێخ مەحمود لێی دەڕوانرێ‌و بەکوردتی لەمیانی ئەو چیرۆکەوە باسی کەساسی خەڵکی هەژار دەکات‌و دەیەوێ ڕەخنە لەدەسەڵاتە لۆکاڵییەکەی ئەو دەمی شێخی نەمر بگرێت بەوەی زوڵمی لەخەڵك کردووە. هەر بەدوای ئەواندا (ئەحمەد موختار بەگی جاف)یش وەك شاعیرێك هەوڵی نوسینی ڕۆمانی داوەو چیرۆکێکی بەناوی (مەسەلەی ویژدان) نوسیوە، چیرۆکی مەسەلەی ویژدان لەکەسێك دەدوێ کەدەبێتە شاگردی چەند دوکاندارێکی باوەڕدارو کەچی زۆر بێویژدانانە مامەڵە لەگەڵ ـخەڵك دەکەن‌و ئەمیش وەك شاگردێك ئەوەی پێ قبوڵناکرێت‌و دواجار بێکار دەمێنێتەوە.

بەپێچەوانەی (قەڵای دمدم)ەوە (لەخەوماو مەسەلەی ویژدان) لەشاردا نوسراون‌و رووداوەکان‌و شوێنی جوڵەی کەسێتییەکانیش لەشاردان، بەڵام هەردوو چیرۆکەکە هەناسە کورتن‌و وەك قەڵای دمدم بایەخیان بەوردەکای نەداوەو چەند کەسێتییەك بەشدارن لەکاتێکدا قەڵای دمدم سەدان کەسێتی تێدایەو زۆر وردەکارانە تانوپۆکەی چنراوە. سەرباری ئەوانەش لەهەرسێ چیرۆکەکەدا خەیاڵ‌و فەنتازیا وەك رەگەزێکی سەرەکی چنینی رۆمان فەرامۆشکراون‌و نەیانتوانیوە خزمەتێکی چیرۆکەکەو بابەتەکەیشی بکەن. دواتر ئەم رەوتە خاو دەبێتەوەو لەسەردەمی گۆڤاری (گەلاوێژ)دا(١٩٣٩تا١٩٤٩) چیرۆك دێتە ئەدەبی کوردییەوەو پاش چەند ساڵێك لەسەرەتای ساڵانی پەنجای سەدەی بیستدا (ئیبراهیم ئەحمەد) کەسەرنوسەری گۆڤاری گەلاوێژو چیرۆکنوسێکی بەتواناش بوو رۆمانێك دەنوسێ بەناوی (ژانی گەل) کەدەکرێ وەك رۆمان لێی بڕوانرێ، بەڵام درەنگ بڵاوبونەوەی لەبایەخی کەمدەکاتەوە، چونکە ژانی گەل لەساڵی(١٩٦٨) بڵاودەبێتەوە. ژانی گەل پاڵەوانەکەی پیاوێکە ژنەکەی لەسەرەوەختی مناڵبووندایەو ئەمیش بەنیازی ئەوەی مامانێك بدۆزێتەوەو بیهێنێت ئاگای لەژنەکەی بێت دەڕواتە دەرەوەو دەگیرێ، ئیتر رووداوەکان دەست پێدەکەن‌و پیاوو ژنەکە لەیەکتر دادەبڕێن. رووداوو شوێنی جوڵەی کەسێتییەکان لەناو شاردان‌و شێوازی

رۆمانەکەش وەك رۆمانی نوێ‌و لەژێر کاریگەری ئەدەبی رووسیدا نوسراوە. بەکورتی رۆمانەکە باس لەئازارو ژانەکانی ئینسان دەکات لەکۆمەڵگەی رۆژهەڵاتیدا، بەبۆچوونی شارەزایانی ئەدەبی کوردی ژانی گەل تاسەرەتای نەوەدەکانیش وەك یەکەمین رۆمانی کوردی لێی دەڕوانرێت.

هەر لەدەیەی پەنجاکانی سەدەی رابردوودا پێموایە لەساڵی (١٩٥٩)دایە (رەحیمی قازی) چیرۆکێك بەناوی(پێشمەرگە) بڵاودەکاتەوە کەزۆر کەس پێیان وایە لەپاڵ ئەوەی مامۆستا ئیبراهیم ئەحمەددا وەك رۆمان دەخەملێنرێت. ئەم چیرۆکەی رەحیمی قازی هەم کەسێتییەکانی گوندنشینن هەم جوڵەو شوێنی رووداوەکانی چیاوچۆڵ‌و گوندەکانی ناوچەی موکریانن، لەم رۆمانەدا پەیوەندییەکان پەیوەندییەکی خێڵەکێن‌و بیرۆکەی رۆمانەکەش باسی چەند کەسێك دەکات کەدەیانەوێ ببنە پێشمەرگە. لێرەدا دەکرێ بەراوردێك لەنێوان ئەم چوار چیرۆك یاخود بابڵێین رۆمانەی دواییدا واتا (لەخەوما)ی جەمیل صائیب‌و (مەسەلەی ویژدان)ی ئەحمەد موختار جاف‌و (ژانی گەل)ی ئیبراهیم ئەحمەدو (پێشمەرگە)ی رەحیمی قازیدا بکەین. لەخەوماو مەسەلەی ویژدان رەخنەن لەکۆمەڵگەو ئەو دەسەڵاتەی کۆنترۆڵی کۆمەڵگەی کردووە، لەکاتێکدا ژانی گەل‌و پێشمەرگە وەك ئەدەبی بەرگری لێیان

دەڕوانرێتو دەیان کەسیان لەسەر گیراو زۆریش لەسەریان بووە قوربانی.

گەر بگەڕێینەوە بۆ سەرەتای باسەکەمان کەکورد بۆچی ڕۆمانی نەبووە لەڕابردوودا، ئەوەمان گێڕایەوە بۆ نەبوونی شار، لێرەدا نەبوونی شاریش مانای نەگەیشتن بە قۆناغی بۆرژوازی یاخود سەرمایەداری دەگەڕێتەوە، (هیگڵو جۆرج لۆکاش) وەك دوو فەیلەسووف ڕۆمان بەداهێنراوی سەرمایەداری دەزاننو پێیان وایە سەرمایەداری بۆ سەرقاڵی خۆی ڕۆمانی داهێناوە. بەڵام ئەوانن بایەخیان بەلایەنی هونەری ڕۆمان نەداوە، بەتایبەت (لۆکاش) کەوایدەبینی جیاوازی لەنێوان ڕۆمانو ڕۆمانسدا نییە کەیەکەمیان فۆڕمێکی هونەری جوانی هەیەو دووەمیشیان شتێکە وەك (شیرینو فەرهاد یان خەجو سیامەند) ڕۆمان بەهێندەی خێرایی گەشەسەندنی خۆی لەڕووی هونەرییەوە خوێنەری لەدەوری خۆی کۆکردەوەو تائێستاش خوێنەری ڕۆمان هەر روو لەزیادییە ئەمەش بۆ کاریگەری ڕۆمان دەگەڕێتەوە لەسەر خەڵكو گۆڕینی جیهانبینی خەڵك لەبەرامبەر دنیاو شتەکان، دەبێت ئەوە بزانین کەوەك کۆندێرا دەڵێت (سێرڤانتس) بەنوسینی (دۆنکیخۆت)ە هەمان شێوەی دیکارت بەشداری لەبنیاتنانی سەردەمی نوێدا کردووە. (لینین) لەسەرەوەختی بڵاوبوونەوەی ڕۆمانی(دایك)ی مەکسیم گۆرکیدا وتبووی ئەم ڕۆمانە دە(١٠) ساڵ شۆڕشی ئۆکتۆبەری

پێشخستووە، ئەم قسەیەی لینین لەوەوە هاتووە کەبەهۆی خوێندنەوەی ڕۆمانی دایکەوە خەڵکی روسیا زیاتر لەماهییەتی رژێمی تزاریو هێزو تواناکانی خۆیان تێگەیشتوونو ئەو رژێمەیان لەگۆڕناوە.

هەر بەپێی ئەم تێگەیشتنە بێت دەبێت ئەوە بڵێین کەڕۆمان بەپێچەوانەی شیعرو چیرۆکەوە خۆی جەماوەری تر دەردەخات، لەشیعرو چیرۆکدا شتەکان زاتینو نوسەر هەردەتوانێ باسی خۆی بکات، بەڵام لەڕۆماندا گرفتی کۆمەڵگەیەك یاخود ملیۆنان کەس رەنگ دەداتەوەو ئازارەکانی ئەوان دەبنە هەوێنی نوسینی ڕۆمانێك.

سەرچاوەکان
(قەڵای دمدم) عەرەبی شەمۆ
(لەخەوما) جەمیل صائیب
(مەسەلەی ویژدان) ئەحمەد موختار جاف
(ژانی گەل) ئیبراهیم ئەحمەد
(ثێشمەرطة) رەحیمي قازي
(مێذووي سەرهەڵداني رؤمان) سیامەند هادي
(دایك) مەکسیم گۆرکی

*لەژمارە(٩)ی گۆڤاری هەنار لەنۆڤەمبەری ٢٠٠٦ بڵاوبۆتەوە.

نامەکەی کافکاو هەندێك قسەیتر

گەرچیرۆك جۆرێك دەربڕین بێت لەسەرجیهان و دەوروبەری مرۆڤ ئەوا ئەمە تەواو لای(کافکا) رەنگیداوەتەوە ئەسڵەن کافکا بەوجۆرە دەربڕینە لەسەر جیهان ناسراوەو ئەو هەرزوو قسەی خۆی لەسەر باوکسالاری و سیستەمی سەرمایەداری کردو لەدووتوێی کارەکانیدا باس لەداڕزین و کرمێبوونی ئینسان دەکات لەسایەی سیستمی سەرمایەداریدا. چرۆکنوسان هەمیشە پێشنیازی جۆرێك لەئینسانیانکردووە کەخۆڕاگرو سەختبێت لەبەردەم ژیاندا، بەڵام کافکا ئەم تەقلیدەی تێشکاندو ئینسانی وەك ئەوە پیشاندا کەهەیە نەك وەك ئەوەی کەدەبێت هەبێت، کافکا پێچەوانەی (سێرڤانتس) کەکۆمیدیانە ئینسانی نمایشکردبوو، هات بەشێوەیەکی تراژیدی کتومت

ئەوەی کەهەیە لەژیانی ئینساندا پێشانیدا. دوورناڕۆین گەربڵێین کافکا ئینسانی رووتکردەوە لەهەر زیاد پێوەنان و خۆهەڵنانێك.

رەنگە هەوڵدانی ئینسان بۆنوسینی چیرۆك و رۆمان جۆرێك بێت لەنوسینەوەی ترس و بیم و هەموو ئەو تاڵی و سوێرییانەی لەژیانیدا چەشتوویەتی، گەر ئەمەوابێت ئەوا بۆکافکا تەواو راستە، چونکە کافکا ئەوەی نوسیوێتی لەچوارچێوەی ترس لەدامەزراوەی خێزان بەتایبەت باوك و ترس لەدەرەوەی دامەزراوەی خێزان واتا ئەوجیهانەی کافکای تێداژیاوە کەسیستەمێك کۆنترۆڵیکردووە هەموو شتێك لەچاوی بەرژەوەندییەوە دەبینێت و لێرەوە بەبۆچوونی کافکا ئینسان و سیسرك جیاوازییەکیان نامێت، چونکە ئەو سیستەمە ئینسان دەکاتە ئامێرێك و لەهەموو هەست و سۆزێکی دادەبڕێت، چۆنی بوێت بەو جۆرە هەڵیدەسوڕێنێت. کافکا هەرزوو هەستی بەو ترسەکرد کەسەرمایەداری توشی ئینسانی دەکات، ئەو لەچیرۆکی (مەسخ)دا تەواو ئەو فۆبیایە رادەگەیەنێت.

تەمەنی کافکا لەچاو داهێنانییەوە تەمەنێکی کورت و کەمبووەو دەکرا دواتر شاکاری گەورەتر پێشەکشی مرۆڤایەتی بکات، ئەو تەنیا (٤١)ساڵ ژیا، ژیانێکی پڕ چەرمەسەری و دڵەڕاوکێ، تائەودەمەی مەرگیش بێ شەرمانە بردییەوە ترس لەباوکی وەك تارماییەکی زەبەلاحی رەش باڵی بەسەردا

کێشابوو، ترسی کافکا لەباوکی بەڕادەیەك بووە کەهەندێکجار نەیتوانیوە لەسیمای باوکیشی بڕوانێت یاخود بەئیسراحەت نانێك لەبەردەم باوکیدا بخوات. بەهەموو تەمەنی خۆی یەکجار ویستی بەتەواوی جورئەتی خۆیەوە لەگەڵ باوکیدا بدوێت و ئەودیواری ترسە بشکێنێت کەلەنێوان خۆیی و باوکیدا دروستبووەو باوکیشی تاوانبارە، ئەو تەنیا یەکجار ویستی باوکی وەك ئینسان ببینێت نەك دڕندەو تارماییەکی ترسناك، بەڵام ئەوجارەش نەیتوانی و هات لەدووتوێی نامەیەکدا دەردەدڵی خۆیکردو ویستی بیداتە دەست باوکی و جورئەتی ئەوەیشی نەبوو دواجار پەنابۆ دایکی دەبات تائەونامەیەی پێبگەیەنێت بەڵام دایکیشی هەمان شێوەی کافکا مێردەکەی لێبۆتە دێوەزمەو ئامۆژگاری کافکا دەکات کەواز لەوفکرەیە بێنێت، لەکۆتاییدا ئەونامەیە هەرلای خودی کافکا دەمێنێتەوە وەك تەواوی نوسینەکانی (ماکس برۆد)ی هاوڕێی بڵاویدەکاتەوە.

لەتەواوی نوسینەکانی کافکادا هەست بەسایکۆلۆژییەتێکی شێواوو نائارام دەکرێت ئەمەش لەخۆوە نییەو لەونامەیەدا کەبۆباوکی نوسیوە بەدرێژی لەوبارەیەوە دواوە، کەباوکی وشك و توندە تەبیعەتبووە وەك زۆرباوکی کۆمەڵگەی خۆمان کەخاڵییە لەهەرسۆزو بەزەیی و میهرەبانییەك تەنانەت بەرامبەر کچ و کوڕو ژنی خۆیشی. ئەوترسەی کەتەواوی تەمەنی

داگرتووەو وەك ئەم ئاسمانی ژیانی داپۆشیوە لەشەوێکدا دروستدەبێت کەتینویەتی و باوکی لەبری ئەوەی ئاوی بۆبێنێ فڕێی دەداتە دەرەوەی ژوورەکەی(تەنیا شتێکم لەو ساڵانەی سەرەتای منالیم لەبیرە کەدەبێ لەبیری تۆشدا مابێت، نیوەشەوێك بیانوی ئاوی خواردنەوەم دەگرت، بەبێ ئەوەی تینوشم بێت، بەڵکو هەردەمویست سەری خۆمی پێگەرم کەمو تاڕادەیەکیش بەمەبەستی ئەزیەتدانی ئێوەبوو، تۆش هەر هەڕەشەت لێدەکردمو کاتێکیش زانیت هەڕەشەکانت سودیان نییە، بەتوڕەیی لەناو پێخەفەکەمدا دەرت هێنامو هەر بەژێر کراسەکەمەوە فڕێتدامە هەیوانەکەو لەو تاریکی و تەنیاییەدا دەرگەت لێداخستم. ئێستە نالێم کەئەو کارەت زاڵمانەبوو، لەوانەیە ئالەو کاتەدا بەوجۆرە نەبوایە، بەهیچ شێوەیەکی دیکە بەر بەشێواندنی خەوی نیوە شەوانەی تۆ نەدەگیرا. مەبەستم لەگێڕانەوەی ئەم بیرەوەرییە لێرەدا تەنیا ئەوەیە کەبتوانم شێوەو چۆنیەتی کارتێکردنی تۆ لەسەرخۆم پیشانبدەم. من لەو شەوە بەدواوە ببوومە منالێکی ژیرو گوێڕایەڵ، بەڵام هەر لەم کارەشدا زەرەرو زیانێکی زۆرم لەباری دەروونییەوە بینی.)

لێرەدا سەرباری ئەو ترسەی لەگیانی کافکادا چێنراوە ئەوەش پیشاندەدات کەکافکا لەوشەوەدا ویستویەتی تۆڵەی ژیانی لەدەستچووی منالی لەباوکی بکاتەوە بەوەی لەخەوی خۆش بەبیانوی ئاوخواردنەوە رایپەڕێنێت، بەڵام باوکی زیاتر

درەختی ترسەکەی لەگیانیدا شینکردووە، ئەو (ریئاکشن)ەی پەرچەکردارەی کافکا پەرچەکرداری رەفتاری باوکییەتی لەگەڵیدا، وەك چۆن ئەو ژیانی واقعی لێشێواندووە ئەمیش ویستوویەتی ژیانی ناو خەونەکانی لێبشێوێنێت. ئەم منالێکی دڵشکاوو ئینسانێکی داڕووخاو بووەو پێویستی بەکەسێك بووە دروستیکاتەوەو سۆزی پێببەخشێ ئەوەشی هەرلەباوکی چاوەڕێکردووە، بەڵام باوکی هەمیشە ئەو دەلاقەیەی نێوان خوی‌و کوڕەکەی گەورەکردووە، بەوەی کەپێچەوانەی خواستی کافکا باوکێکی سەرکوتکەرو بەزەبرو زەنگ بووەو نەیهێشتووە کوڕەکەی بۆساتێکیش چییە هەست بەوە بکات باوکی پشت‌و پەنایەتی‌و هەمیشە باوکی وەك دوژمنێکی هەرە گەورە بینیوە. (من پێویستم بەتۆزقاڵێك دڵدانەوەو بەزەیی‌و خۆشەویستی‌و هەرواش تۆزێك سەربەستی بوو کەچی تۆ بەپێچەوانەوە.) کافکا سەربەست نەبووە لەهەڵبژاردنی جۆری ژیانی‌و هەڵسوکەوتیدا تەنانەت باوکی هەمیشە گاڵتەی بەهاوڕێی هەرە خۆشەویستەکانیکردووە، لێنەگەڕاوە ژیانی منالی خۆی بژی‌و ویستویەتی پیاوێکی لێدەرچێت کتومت کۆپی خۆیبێت. ئەمەش بەلای کافکای منالەوە نامۆبووەو سەرکێشی بەژیانی خۆیەوە کردووەو لەنیوە شەواندا بەبیانوی تینوێتی لەخەوی خۆش بێداریکردۆتەوە.

کافکا تەمەنی (٣٦)ساڵەو تازەش باوکی دەیەوێ پشتیبگری‌و خۆشەویستی خۆی بۆکوڕەکەی دەربڕێت بەڵام وەك خۆی دەڵێ تازە چ سوودێکی هەیە، ئەم وەختێك ئەو پشتگیری‌و سۆزەی باوکی ویستووە کەمناڵ بووە ئێستا کەگەورەبووە خۆی دەتوانێ ژیانی خۆی هەڵبژێرێ یاخود ئەیەوێت بڵێت تۆهەموو هیواو ئارەزووکانی منت لەمناڵیدا تاساند تازە بۆچی پشتم دەگرێ، لەحاڵێکیتردا رەنگە لەوێوە هاتبێت کەباوکی زانیوێتی کوڕەکەی ناوێکی پەیدا کردووە لەڕێگەی نوسینەکانییەوە بۆیە دەیەوێ ئاشتیبکاتەوە. (بەڵام ئەمە لەحاڵێکدایە کەئەم پشتگیرییەی تۆ لەم تەمەنەدا هیچ سوودێکی بۆمن نییەو سەرەڕای ئەوەش چ سوودێکی دەبێت ئەگەر تەنیا بۆئەو کاتانە بێت کەهیچ پەیوەندییەکیشیان بەخۆمەوە نییە! ئەو کات‌و زەمانەی کەنیازم بەهاندان‌و پشتگیری تۆهەبوو بۆ کارەکانم، لەبەرامبەر هەیکەل‌و ترسی تۆدا زەبوون‌و تەنیاو بێپەنابووم.) بیرو بۆچوونەکانی کافکا لەمەڕ جیهان‌و پیاوسالاری هەموو هەڵهێنجراوی ژیانی خۆیەتی لەگەڵ باوکی، لەباوکییەوە دنیا دەبینێ‌و هەرلەوێشەوە بڕیاری خۆی بەسەر دنیادا دەدات، ئەوپێیوایە دیکتاتۆرەکانی دنیا لەماڵیشەوە هەمان رەفتاریان لەگەڵ منالەکانی خۆیاندا کردووە. (تۆلەچاوی مندا هەر هەمان تایبەتمەندیت هەبوو کەهەموو ستەمکارانی دنیا هەیانە. من واتێدەگەیشتم کەتۆش

هەر وەك ئەوان داوای مافێك دەكەیت كەلەراستیدا هیخۆت نییەو هەر تەنیا بەزۆرەملێ بەدەستی دێنی.) دیكتاتۆرەكانی دنیا لەبنەماوە خاوەنی هیچ نین‌و دەشیانەوێ ببنە خاوەنی هەموو شتێك، ئەمە سیفەتێكە لەهەموو دیكتاتۆرەكانی دنیادا هەیەو هەبووەو كات‌و شوێنیش هیچ لەمەسەلەكان ناگۆڕێت. هەموو ئەو دیكتاتۆرانەش وەك باوكی كافكا سەرەتا لەماڵەكەی خۆیاندا دیكتاتۆرێكی بچوك بوون‌و دواتریش لەسەر ئاستی وڵات‌و پاشان جیهان بوونەتە دیكتاتۆرێكی گەورە.

كافكا باس لەوەدەكات كەتەنانەت باوكی لەشتە هەرەسادەكانی وەك نان خواردنیشدا رەقیب بووە بەسەرییەوەو نەیهێشتووە بەئازادی نانەكەی بخوات‌و هەمیشە پەلەپەلی لێكردووەو قبوڵی نەبووە جگەلەخۆی كەس ئێسقان بكرێنێتەوەو ئەوە شتێكبوە تایبەت بەخۆی، ئەمجۆرە وێنەكردنەی كافكا لەوێنەی كۆلێژێكی سەربازی دەچێت كەهەموو شتێك رێسایەكی نەگۆڕەو تێیدا باوكی راگری ئەو كۆلێژەیە. بەڵام ئەوەی لای كافكا هەست پێدەكرێت ئەوەیە كەباوكی باوەڕی بەو رێسایە نییە كەبۆ ئەمانی داناوەو رەفتاری لەگەڵ گوفتاری زۆر لەیەكەوە دوورن(باوكە دڵم لێ پیس مەكە، ئەمانە هەموویان لەخۆیاندا شتی سووك‌و بێ بایی بوون بەڵام كاتێك لەلای من گەورەو زەق دەبوونەوە كەدەمدیت تۆی باوك كەبەلامەوە زۆر مەزن بوویت خۆت بڕوات نییە بەوشتەی

كەدەیڵێیت‌و قسەت لەگەڵ كردەوەكانت زۆر لێكدوورو جیاوازن) ئەمەش وای لەكافكا كردووە جیهان بكاتە دوو بەشەوە، بەشێكیان رێساو یاسایەكی وشك‌و سەختەو هەر بۆئەم دانراوەو روونیش نییە بۆچی‌و لەبەر چی وایە، بەشەكەی تریش ئەو دنیایەیە كەباوكی تێداژیاوەو هەر خەریكی بڕیارو فەرمان دەركردن بووە تیایدا. سەرباری ئەوش ترس لەباوكی‌و نامیهرەبانی ئەو وایكردووە كافكا زۆرتر بنوسێت‌و زۆرتر دوربێت لەچاوی باوكی‌و بۆخۆی ئازاد بێت(تۆ هەمیشە بابەتی نوسینەكانم بویت، ئەم گلەییانەی نەمدەتوانی روبەڕوو لێتی بكەم لەنوسینەكانمدا بەئازادی دەمكردن. نوسینەكانم ماڵئاواییەك بوون لەگەڵ تۆدا كەهەر بەئەنقەست درێژەیان كێشابوو، ماڵئاواییەك كەگەرچی لەلایەن تۆوە داسەپێنرابوو، بەڵام درێژە كێشانەكەی كەوتە ئاسۆیەكەوە كەمن دیاریم كردبوو.)

گرفتێكی تری كافكا مەسەلەی پێكەوەنانی ماڵ‌و خستنەوەی منالڵ‌و دروستكردنی پرۆسەی هاوسەرگیریبووە، ئەو درەنگ بەوەیزانی كەنەخۆشی سیلی ریخۆڵەی هەیە كاتێكیش ئەوەیزانی جاری دووەم بوو لەگەڵ (فێلیس باوێر)یدا ببووە دەزگیران‌و دواتر پەشیمان بۆوە، ئەمە ساڵی(١٩١٦)بوو كەناوبانگی دەركردبوو لەلوتكەی خۆشییەكانیدا بوو بەڵام زانین بەو نەخۆشییە ئەوەی لێتاڵكردو هەر لەوساڵەشدا(ژولی ڤۆری

چێك) دەناسیّو دواتر لەساڵی (١٩١٩)دا بۆجاری سێهەم دەزگیران دەگریّو دیسان دوای ساڵێك واز لەویش دێنیّ. گرفتی كافكاش لەمەڕ پرۆسەی ژن هێنان هەمان گرفتی (سۆرین كیركەگۆر)ە ئەویش (ڕێژین ئۆڵسنی) مارەكردوو دواتر پەشیمانبۆوە، كافكاش وەك كیركەگۆر دەیزانی ناتوانیّ لەگەڵ دۆخێكی نوێدا بگونجێتو كەسێك بێتە ژیانییەوە كەنەتوانیّ وەك پێویست بەختەوەری بكات، سۆرین پێیوایە مەیلی ژن هێنان دەبێت دووربێت لەهەر مەیلێكی ئارەزووبازیو لامسەرلایی، ئینسان دەبێت تەواو خۆی ساغكاتەوە دواتر هاوسەربگرێت، چونكە ناكرێت حەزێكی كاتیو لەزەتێك ئینسان راپێچی پرۆسەی هاوسەر گیریبكات. هەردوو لایان كۆكن لەسەر ئەوەی سەختە ئینسان بتوانیّ لەم جیهانە بیّ سەرو بەرەدا ژنو منالی هەبێتو بەختەوەربێت. كافكا بەوجۆرە دەدوێت(بەڕای من ژن هێنانو پێكەوە نانی ماڵو خێزانو راهاتن لەگەڵ منالە وركەو پەروەردەكردنیان لەم جیهانە بێسەرو بەرەدا گەورەترین سەركەوتنە بۆ هەموو كەسێك.)

كافكا بۆ ژیانێك دەگریا كەئیتر ئیمكانی بەدەست هاتنەوەی نەبوو، ئەو گۆرانی دەچری بۆئەوەی كەمرۆڤایەتی دۆڕاندبووی لەبەختەوەریو موراڵو روویكردبوە بەرژەوەند پەرستی، لەرۆمانی(مەسخ)دا ترسێك دەبینی كەترسی جیهانو تەواوی مرۆڤایەتییە لەهەژموونی سیستەمی سەرمایەداریو كافكا

گوزارشتی لێدەكات. (گریگۆری سامسا) رۆحی تەزیوی مرۆڤایەتی نیشاندەدات كەلەبەر شەختەی سەرمایەداریدا خۆی بۆ ناگیرێتو دەبێتە سیسرك، سامسا وەك ئینسانەكانی تر تەنیا لەخەمی كۆكردنەوەی سەروەتو ساماندایەو دەبێتە ئامێرێكو دواتر وەك سیسرك دەژی كەپێی وایە سەرزەمین بەس خۆی تێدادەژی. ئەوەی كافكا لەوێدا دەیڵیّ راگەیاندنی فۆبیایەكە لەجیهانێكدا كەئیتر سەختە مرۆڤ تیایدا بژیو ئینسانییەتی خۆی لەدەست نەدات. هەربۆیە كافكا زۆر بەحەزینی بۆ باوكی نوسیوە(باڵگرتنەوە بۆ ناوشەپۆلە زێڕینەكانی هەتاو پێویست نییە، بەلاّم لانیكەم پێویستە كەمرۆڤ خۆی بكێشێتە شوێنێكی پاك لەم تۆپی زەوییەدا كەجاروو بار خۆری لێبكەوێت تا بەو جۆرە گەرمی ببێتەوە.) ئەمەی بۆ باوكی نوسیوە لەكاتێكدا پێیوابوە باوكی هەموو جیهانەو، هەموو جیهانیش لەباوكیدا كۆبۆتەوە، چونكە ئەو وای بینیوە كەجیهانیش هێندەی باوكی رەقو توندو تیژە. ئەو لەساڵی (١٩٢٤)دا مەرگ دەیباتەوە بەرلەمەرگیشی بە(ماكس برۆد)ی هاوڕێی دەڵی هەرچی نوسینمە بیسووتێنە، بەلاّم برۆد نایسووتێنیّو بلاّویدەكاتەوەو دەنگی ئەو هەموو سەردەمەكان دەبڕێتو لەتیژڕەوی خۆی ناكەوێت.

*نوسینی ناوکەوانەکان قسەی کافکان‌و لە(نامەیەك بۆ باوکم)وەرگیراوە کە(جەلیل عەباسی) لەفارسییەوە وەریگێڕاوە.
سود لەرۆمانی مەسخ‌و چەند نوسینێك لەسەر سۆرین کیرکەگۆر وەرگیراوە.

مەرگی خامۆشی یان... هەڵفڕینی رۆحی کلاسیکی کوردی

بۆ (مەلا عەبدولکەریمی مودەڕس)

ئەدەب‌و هونەر دەچنە خانەی سەرخانی کۆمەڵگەو زۆرجارو لەسەردەمی نوێدا هاوشانی سیاسەت دەڕۆن، نەبوونی ئەدەب‌و هونەر مانای نەبوونی کلتورو نەبوونی مێژوو، گرنگ نییە ئەرك‌و کاری ئەدەب چییە، بەڵکو ئەدەب‌و هونەر پایەیەکی گرنگی هەر کۆمەڵگەو نەتەوەیەکن‌و بەبێ بوونی ئەوان ناکرێت شتێکت هەبێت ناوی نەتەوە یان کۆمەڵگەبێت. دەکرێ ژێرخانی ئابووریت سفربێت‌و وڵاتەکەت هەلا بەهەلابووبێت، بەڵام هەرگیز ناکرێت هیچ نەتەوەو کۆمەڵگەیەك لەهەرکوێی ئەم دنیایەدا بژین‌و هونەرو ئەدەبیان نەبێت. خێڵە کۆچەری‌و رەوەندەکانی جەنگەڵەکانی ئەفریقا موزیکی (جاز)ییان هەبوو وەك

سەرگەرمی بۆ ئەو ژیانە سادەو ساکارو دوور لەدەستی تەکنۆلۆژیایە، کەچی بەوموزیکە خۆیان خزاندە هەرگۆشەیەکی ئەم دنیایەوە، ئێستا موزیکی (جاز) کۆنترۆڵی موزیکی تەواوی وڵاتانی خۆرئاواو ئەمریکاشیکردووە، خۆرەنگە ئەو خێڵە رەشپێستانە بەدرێژایی مێژوو کۆیلە کرابێتن‌و لێیان درابێت‌و وەك لەرۆمانی (رەگەکان)دا دەیخوێنینەوە ژێرپێی رەشەکانیان بەچەقۆ داتاشیوە تانەتوانن راکەن لەدەستی سپی پێستەکان. بەڵام ئەوان هاتن‌و لەرێگەی موزیکی (جاز)ەوە تۆڵەی هەموو ئەو دواکەوتن‌و کۆیلەکردنەیان لەبەشەرییەت کردەوە.

رەنگە ئەدەب‌و هونەری کوردی نەگاتە ئاستی ئەدەب‌و هونەری دەروو دراوسێکانمان وەك (فارس‌و عەرەب) بەڵام دەتوانین بەشانازییەوە باسی (مەحوی‌و نالی‌و مەولەوی)و زۆریتریش بکەین، ئێمە هونەرمان تاسەرەتای سەدەی بیست زۆر دەگمەنە یاهەرنیمانە، بەڵام وەك ئەدەب‌و بەتایبەت شیعری کلاسیك ئەوەندەمان هەیە کەبهێنێ باسبکرێت. دەیان ناوی درەوشاوەمان هەیە لەشیعری کلاسیکداو رەنگە دەیانی تریش شوێنەواری ئەدەبی‌و ناوی خۆیشیان فەوتابێت، ئەویش بەهۆی نەبوونی دەزگای چاپ‌و کتێبخانەی گەورەو دەزگایەکی گەورەی تایبەت بەوبوارەو دواجار نەبوونی دەوڵەتێك کەبتوانێت ئەو شیعرانە بپارێزێت کەرۆژانە شاعیرانی ئەو سەردەمە نوسیویانەو دواتر ناونرا کلاسیك. (ناپلیۆن)

کەئەڵمانیای داگیرکرد ناردی بەشوێن (گۆتە)ی شاعیرداو ڕێزێکی زۆری لێناو بەڵێنی هاوکاری تەواوی پێدا، (تەیموری لەنگ) لەبیرەوەرییەکانیدا دەڵێت هەرشوێنێکم داگیرکردبێت ڕێزم لەزاناو شاعیرو ڕووناکبیران گرتووەو هەمیشەش (سەعدی شیرازیم) لێوە نزیکبووەو گۆڕەکەی (خەییام)یش من هەڵمبەست بۆی ئەمە سەرباری ئەوەی زۆربەی شاعیرو عارفانی ئەو سەردەمەی من شیعەبون‌و منیش سوونە، (تەیمورو پۆناپارت) داگیرکەرو دڕندە بوون، بەڵام لەوە گەیشتوون ئەوەی شاعیران‌و ڕووناکبیران دەینووسن موڵکی وڵاتی داگیرکراو نییە بەتەنیا، بەڵکو موڵکی کۆمەڵگەو مرۆڤایەتییە بەگشتی. ئەوەی کەماوەتەوە بۆمان، یان خەڵکی هاودەم‌و هاوسەردەمی شاعیرەکە ئەزبەریکردووەو سینەبەسینە هاتووە یاخود کەسێك لەوکاتەدا نوسیویەتییەوەو هەڵیگرتووە، یان زۆرجار شاعیرەکە خۆی خەتخۆشبووەو بەدەستوخەتی خۆی لەچەند پەڕەیەکی پێکەوە نووساودا نوسیونی‌و وەك کەشکۆڵ‌و بەیاز ماوەتەوەو زۆربەی شاعیرەکانیشمان مەلابوون‌و لەمزگەوتەکاندا شیعرەکانیان جێهێشتووە، لەسەرەتای بیستەکانی سەدەی بیست بەدواوە کەهۆشیاری خەڵکی کورد بەرز دەبێتەوە بەرامبەر نیشتمان‌و نەتەوە کنەو لێکۆڵینەوەی زیاتری بۆکراو دەیان ناومان بۆزیندوبۆوەو بوینە خاوەنی ئەدەبیاتێکی کلاسیکی دەوڵەمەند (مەحوی‌و نالی‌و مەولەوی) موڵکی

هەرنەتەوەیەکی تر بوونایە ئێستا باڵا بەرزترین پەیکەریان بۆدروستدەکرا.

بەڵام دەکرێ بپرسین کێ ئەوناوە درەوشاوانەی شیعری کلاسیکی گەیاند بەئێمە؟ لەوجەنجاڵییەی ژیاندا کێ ئەوەندە لەخۆ بوردووبووە ژیانی خۆی بەخشیوەتە ئەدەبی کلاسیکی کوردی؟ ئەوهەموو شیعرە چۆن کۆکرانەوەو چەند گوند بەشوێنیاندا گەڕاون؟ چونکە دەبێت باوەڕمان بەوەهەبێت کەئەدەبی ئێمە ئەدەبێکی گوندی بووەو لەگوندا نوسراوەتەوەو هەرلەوێش لەدایکبووە. بێگومان ئەو سەربازە ونانە (مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس‌و کوڕەکانی) بوون کەنەیانهێشت ئەدەبیاتی کلاسیکی کوردی بفەتێت‌و پاراستیان‌و گەیاندیانە ئێمە.

لەکۆتایی هەشتاکانی سەدەی رابردوودابوو کەشیعری کلاسیکی کوردیم ناسی‌و وردەوردە (نالی‌و مەولەوی)م دەخوێندەوە، نەمدەزانی ئەمانە ماون یامردوون، یاخود لەچ سەردەم‌و زەومانێکدا ژیاون. لەهەمووشی سەرنج ڕاکێشتر بەلای منەوە ئەوەبوو ئەودێڕەی وشەی سەخت‌و نوێی تێدابوایە لەئاست زانین‌و تێگەیشتنی ئەو وەختەی مندا نەبووایە ئەو شەرحەی لەژێر دێڕەکاندا وەك پەراوێز نوسرابوون‌و مانای ئەو وشە قورسانەیان دەدابەدەستەوە. (بای دار ئاوس) یەکێك لەو وشانەبوو کەزۆر مەبەستم بوو ماناکەی بزانم لەژێرەوە ماناکەی

نوسرابوو (واتا لەبەهاراندا لەسەرەوەختی چرۆکردنی دارودرەختدا (با)لەو چرۆیانە دەدات تابئاوسێن‌و بکرێنەوەو دواتر سەوزبن.) بەهەرحاڵ ئەوەی ئەو کارەی دەکرد (مەلا عەبدولکەریمی مودەڕس)بوو، نامۆ بووبەلامەوە ئەم پیاوە (مەلا)بوو لەژێر ناوی هەر شاعیرێکی کلاسیکدا ناوی ئەو نووسرابوو، هەرئەوە نەبوو بەڵکو لەزۆربەی دیوانەکاندا ناوی دووکوڕەکەشی لەگەڵدا نووسرابوو(حەمەی مەلا کەریم‌و فاتح محەمەد کەریم) پێم سەیربوو ئەو دووکوڕو باوکە ژیانی خۆیان لەپێناوی پاراستنی ئەدەبیاتی کلاسیکی کوردیدا تەرخانکردووە.

هەردوو برا (گێوو حسێن حوزنی موکریانی) لەنیوەی یەکەمی سەدەی بیستدا ئەوەندەی بۆیانکرابێت هەوڵیانداوە ئەو کەشکۆڵ‌و بەیازوو دەستنووسانەی کەلەشاعیرانی کلاسێك جێمان چاپیکەن‌و بیکەنە کتێب تاخوێندەوارو ئەدەب دۆستی کورد لەڕابردووی خۆی شتێك بزانێت. کارەکانی (مەلا عەبدولکەریم مودەڕس) لەشیعری کوردی بێنەدەرێ شتێکت نامێنێ رووی کۆڕو کۆمەڵی هەبێت. ئێمە قەرزاری ئەوین، بەڵام ئەو بۆئەوەینەکرد ئێمە سوپاس‌و پاداشتی بدەینێ بەڵکو ئەو لەهەستێکی خاوێن‌و بێگەردی نەتەوەییەوە ئەو کارەی کردووە، کەکاری دەزگایەکی زۆر گەورەی ئەرشیفسازییە کەهەستێت بەو کارەو رەنگە بەوجۆرە وردەکاری‌و سەلیقەیەی ناوبراویش

نەیکات، (مودەڕس) سەرباری ژیانی خۆی‌و ئەرکی رێبەرێکی ئاینی ئەو ئەرکە سەختەشی گرتۆتە ئەستۆو بەفەقێیەتی چووبێتە هەرشوێنێك ئەوەندەی بەشوێن شیعری کلاسیك‌و شوێنەواری شاعیرەکاندا گەڕاوە کەمتر کاتی بۆ مەسەلە ئایینییەکان تەرخانکردووەو ئەو گوێی بەوەنەداوە ئەوشیعرانە زۆرجار دژی دین‌و بنەما ئایینییەکانن، دوورن لەعورفی کۆمەڵگەو نەتەوەوە، لادانن لەژیانی کوردەواری... کۆیکردوونەتەوە، کەئەمە بۆمەلایەکی ئەوسەردەمە مایەی ئافەرینە، ئەو وەختەی ئەو سەرقاڵی کۆکردنەوەو لێکدانەوەی ئەوشیعرانە دەبێت زۆر لەمەلاکانی کورد یان لەخزمەتی داگیرکەرانی کورددان یاخود فتوای کوشتن‌و خوێن حەلاڵکردنی خەڵکانی رووناکبیری لەوێنەی (عەبدولخالق مەعروف) دەدەن.

(مودەڕس) دوو ئەرکی سەخت‌و سەنگینی خستبووە سەرشانی خۆیی‌و هەردوو ئەرکەکەشی بەڕاستگۆیی‌و سەرکەوتوویی گەیاندە کۆتایی، ئەوەندەی بۆیکرا مەسەلە ئایینییەکانی بۆ خەڵکی باوەڕداری کورد شیکردەوەو وەك مەلایەکی مۆدرێن، هاوشێوەی (قەشە ئۆگستین) کاری بۆ کۆمەڵگەکەی دەکردو دەیویست جێنەمێنن لەکاروانی شارستانی؟ کەسێکی هێمن‌و گۆشەگیر کەبەدرێژایی ژیانی چەند لاپەڕەیەکی لەسەر خۆی‌و ژیانی خۆی نەنوسیوە، لەپای ئەو ئەرکە سەنگینەی بەجێی هێناوە چاوەڕێی پاداشت نەبووەو

کەسیش هیچی نەداوەتێ و زۆرجاریش تووشی لێپرسینەوە بووە لەسەر ئەو کارە پیرۆزەی. زیاتر لە(٥٠) شوێنەواری لەنوسینی ئایینی و کۆکردنەوەو لێکدانەوەی شیعری کلاسیك بەجێهێشتووەو ئەومالەی کتێبخانەی هەبێت و خوێندەواری تێدابێت حەتمەن کتێبێکی تێدایە ناوی (مودەڕس)ی پێوەبێت. سەرەتای حەفتاکان تاکۆتایی هەشتاکانی سەدەی پێشوو سەردەمی زێڕینی ناوبراو بوو ئەو کلاسیکی کوردی دۆزییەوەو کردییە ئەوەی کەئێستا هەیەو شانازی پێوەدەکەین. لەسەرەتای نەوەدەکانی سەدەی بیستەوە ئیتر مۆمی تەمەنی بەرەو کزی و کوژانەوە چووو لەماڵەکی خۆی لەمزگەوتی (شێخ عەبدولقادری گەیلانی) بەئارامییەك دەژیا هەروەك ئارامی سەردەمانی گەنجی و لەئەرکەکانی دوانەدەکەوت و لەکۆتایی مانگی ئابی ئەمساڵدا (مەلا عەبدولکەریمی مودەڕس) دوای تەمەنێکی سەدو چوار(١٠٤)ساڵی کەزۆربەی بەخشییە کلاسیکی کوردی بەیەکجاری بارگەی پێچایەوەو شیعری کلاسیکی کوردی هەتیوخست، بەڵام مردنی ئەو وەك مردنی کەسێکی ئاسایی نییەو ناوی ئەو پاسپۆرتی هەموو سەردەمە نوێکانی هەڵگرتووەو هێزنییە دەرگاکانی چوونە ناومێژووی لێدابخات، لێ بەداخەوە مەرگی ناوبراو ئێمەی نەهەژاندو کەس جورئەتی ئەوەی نەبوو لێکۆڵینەوەیەکی دەوڵەمەند لەسەر ناوبراو بکات لەکاتێکدا هێندەی یەك زانکۆی گەورە خەڵکی

پێگەیاندو کتێبی خستە کتێبخانەی کوردییەوە، مەرگی ئەو جگە لەکۆمەڵێك پەخشانی پڕ هەست و سۆز شتێکی تری نەکرد، لەکاتێکدا کارەکانی ئەو بوونەتە هەوێنی دەیان بڕوانامەی ماستەرو دکتۆرا لەزانکۆکانی کوردستان و عێراقدا. ئەو بەخامۆشیی لەم سەردەمە پڕ هەراو زەنایەدا ژیاو هەربەخامۆشیش دوای ساڵانێکی زۆر لەجێدا کەوتن ماڵئاوایی لێکردین.

ئەریٚ ئەو پیاوە تاقەتی نەچوو.؟

ئەو تەفرەقەو ململانێ ناشەریفانەیەی سیاسەتی کوردی لەسەر هەڵچنراوەو ماڵی کوردی وێرانکردووە دابەزیوەتە سەر ئاستەکانیتریش. بەداخەوە ئەدەبو رۆشنبیری کوردی یەکێکە لەو کایانەی زۆرترین زەرەری بەهۆی ئەو ململانێو حسابنەکردن بۆیەکترییە بەرکەوتووە، لەو ناوەشدا بەگشتی کورد زەرەرمەندبووە. چەند ساڵێکە دەبیستینو دەبینینو دەخوێنینەوە کەهەندێك لەنوسەرانو ئەدیبانی نەوەی شەستو هەفتاکانی ئەدەبو رۆشنبیری کوردی دان بەم نەوەیەی هەشتاو نەوەدەکاندا نانێنو تەنها بە دزو زماننەزان باسیان دەکەنو پێیان وایە ئەو رۆشنبیرییەی لای خۆیان هەیە گەنجینەی قاروونەو هەرگیز دەست نەوەی نوێ ناکەوێت،

لەکاتێکدا کەئەوان تەنیا عەرەبییان زانیوەو کارێکی ئەوتۆیان پێنەکرد ئەگەر کەمووکووریشی هەبوایە، ئێستاش زمانەکانی فارسیو ئینگلیزیو فەرەنسیو زۆرجار تورکیش بەدەست نەوەی نوێوەیەو قسەی پێدەکەنو کاری جوانی پێوەردەگێڕن، رەنگە نمونە هێنانەوەش پێویست نەبێت ئەوەی بڕێك ویژدانی هەبێت ئەوە دەزانێت کەنەوەی نوێ بەهەموو دەردەسەرییەك توانیویەتی بەهێندەی سەختی قۆناغەکە کاربکاتو فێربێتو بەرهەم بێنێت. ئەوەی دەمەوێت هەندێك قسەی لەسەربکەمو شەنو کەویکەم ئەو وتارە کورتەی (غەفور ساڵح عەبدوڵا)یە کەلەژمارە(٤٥١)ی ئەدەبو هونەری کوردستانی نوێدا بڵاویکردۆتەوەو هەوڵێکە بۆلەکەدارکردنی گەورە چیرۆکنوسی کورد (عەلی ئەشرەف دەروێشیان)و هەموو هەوڵێکی تر کە لە دەرەوەی بۆچوونی ئەمدایە.

بەر لەهەر شتێك دەمەوێ ئەوە بڵێم من نەناوبراو دەناسمو هاوڕێیەتیم لەگەڵیدا هەیە نەئەو نوسەرانەش کەناوبراو بەرۆکیان دەگرێتو چەند ساڵێکە بەردەوام لەهەوڵی شکاندنو ناوزڕاندنیاندایە، بەڵام بۆیە ئەم وەڵامەم نوسی، چونکە چەند ساڵێکە ئەمشەڕە دەمەبێمانایە نێوەندی ئەدەبو رۆشنبیری گرتۆتەوەو کاك غەفوریش بەردەوام سەنگەری گرتووەو پێی وایە ئەوو موکریو چەند ناوێکی دڵخوازی خۆی سەرقافڵەی

رۆماننوسانی کوردن‌و ئیتر کورد بیّ ئەوان نانی بەساجا دەسوتیّ‌و رۆماننوسی نامێنیّ.

ئەو شەڕەی کاك غەفورو برادەرەکانی دژی رەهەندییەکان‌و هەندیّ قەڵەمی بەبرشتی نەوەی نویّ هەڵیان گیرساندووەو چەند ساڵێکە بەردەوامەو هیچی سەوزنەکردوەو پێشناچێت هیچ سەوزکات، تەنیا لەبەر هێندەیە کەبەختیار عەلی‌و رەهەندییەکان لەشکرێك گوێگرو خوێنەریان دروستکردوەو، لەبەرامبەردا کەسیش ئامادەنییە چەند کاتژمێرێکی خۆی بۆ خوێندنەوەی رۆمانێکی کاك غەفور یان هی هەندێك لەو برادەرانە تەرخانبکات کە ئەم ناوی هێناون، هیچ نەبێت خوێنەرێك هەیە کە بەدوای جیهانێکی تردا دەگەڕێت، لە ئێستادا کە ئەم ناتوانێت ئەندێشەی ئەم حاڵەتە بکات. ئەوەی کاك غەفوری تەنگەتاو کردووەو وایلێکردوە دوای چەندساڵێك بێدەنگی جارێکیتر بێت‌و نوسەرانی نویّ‌و رەهەندییەکان ناڕاستەوخۆ ئیهانەکات، ئەوەیە دەروێشیان لەو پێشەکییەدا کەبۆکۆمەڵەچیرۆکێکی وەرگێڕدراوی نوسیوە کەهەر خۆیشی لەکوردییەوە وەریگێڕاوەتە سەر زمانی فارسی‌و بەرێز (تارا شێخ عوسمان) وەریگێڕاوە دوورو نزیك ناوی غەفور ساڵح عەبدوڵڵا ئەوانیتری نەبردووە، ئیتر ئەمە بۆتە هەڵڵاو ناوبراوی تورەکردووەو ئەویش داخی دڵی خۆی هەڵڕشتووە. ئەو کۆمەڵە

چیرۆکە لەکوردییەوە کراوەتە فارسی‌و دەروێشیان کردوێتی‌و، وەرگێڕی بەدبەخت (مەریوان هەڵەبجەیی) هاوکاریکردووە.

کاك غەفور هەرلەسەرەتای وتارەکەیەوە کەوتۆتە هەڵەیەکی کوشندەوە، کاتێك دەڵیّ ئایا چیرۆکەکانی حسێن عارف روی ئەوەیان نییە بکرێنە فارسی کەیەکێکە لەزمانە مردووەکان.. ئەمەیە مەهزەلە کابرا لەخۆیەوە بۆتە چۆمسکی‌و تەڵقین‌و یاسینی زمانی فارسی دەدات، ئەو زمانەی هەموو ئەدەبیاتی کلاسیکی ئەورووپی‌و ئەدەبیاتی ئێستای ئەمریکای لاتینی دەرخواردی خوێندەوارانی داوە، رۆماننوس هەیە لەئەمریکای لاتین هێشتا تایپی رۆمانەکەی تەواو نەبووە فارسەکان کردویانەتە فارسی.. ئیتر زمانێك بەم هەموو چالاکییەوە مردبێت تۆبڵێی (کوڕژنی خوێن) کەرۆمانێکی ناوبراوەو بەزمانی کوردی‌و بەزاری سۆرانی نوسراوە ئێسك‌و پروسکیشی مابێت.؟ (کۆمیدیای ئیلاهی) (دانتیّ) بەجۆرێك چاپکراوەو وەرگێڕدراوەتە سەر زمانی فارسی ئیتالییەکانیش سەرسام وەستاون لەبەردەمیا، فەلسەفەی مارکسییەت‌و ئەدەبیاتی سۆڤێتی سەرباری یاساغیشیان لەڕووی ئایدۆلۆژییەوە کتێبخانەی فارسییان سیخناخکردووە، زۆرینەی کتێبخانەکانی تاران لایەکی کتێبخانەکانیان بۆ (مارکیزو کۆئیلۆو ئەلندە)و ئەوانیتر تەرخانکردوە. دێڕ بەدێڕی نوسراوەکانی (نیچەو هیگڵ‌و لۆکاچ)یان کردۆتە فارسی‌و کەچی ناوبراویش

رمەکیانە ئەو زمانە بەمردوو دەزانێ. ئەمە سەبارەت بە کارایی ئەو زمانە لە وەرگێڕاندا، کە بۆ خۆشی بەشدارییەکی گەورەی هەیە لە کلتوورداو ناتوانرێت رۆڵی ئەمان لە دەوڵەمەندکردنی رۆحی رۆژهەڵاتدا لەبەرچاو نەگیرێت. کاتی خۆی گۆتەی ئەڵمانی گوتبوی کاتێك حافزی شیرازیم خوێندەوە چۆکمداداو کڕنوشمبرد بۆی.

لەپەرەگرافێکی تری نوسینەکەیدا ناوبراو دێت ناوی کۆمەڵێك چیرۆکنوسی مردوو زیندوی کوردو بەرهەمەکانیان دەنوسێت بەخاتری ئەوەی سەنگەری شەڕە دەمەکەی فراوانترو ئیقلیم گیرتربکات، بەڵام لەوەشدا زۆر دوژمنکارانە کاریکردوەو ئەوەی خۆی مەبەستی نەبوبێت ناوی نەبردووە، ناوی (رەزای سەید گوڵو عەزیزی مەلای رەش)و زۆریتریشی بردووە، بەڵام پێی زۆربووە ناوی (شێرزاد حەسەنو بەختیار عەلیو رێبوار حەمە رەحیمو عەتا محەمەدو کاروان کاکەسوورو یوسف عزەدین)و زۆری تریش لەنەوەی دوای هەشتاکان بێنێت. توبڵێی هەموو ئەوانەی کە ناوبراو ناوەکانی ریزکردوون بتوانن نوڤڵێتێکی هاوشانی ئەوەی رێبوار حەمە رەحیم بنووسن(بەهەشتی ئەوبەر پردەکە).؟ سەرباری ئەوەش لەناوی بەرهەمی نوسەرەکاندا کەبەڕێزی ریزی کردوون ئەمەندە سایکۆلۆژییەتی شێواوە تەنانەت ناوی رۆمانەکەی عەزیزی مەلای رەشی بەهەڵەنوسیوە(کوێخا سێوێ)ی کردوەبە(سێوێ)..

دواتر لێمان دەبێتە رەچەڵەکناسو باسی ئەوەدەکات کەکوردو فارس ئارییەنو نزیکیشن لەیەك، بەڵام فارس ئاگای لەئەدەبی کوردی نییەو بەپێچەوانەشەوە، عەرەب کەنەژادیشیان لەگەڵ کورد جیاوازە ئاگاداری ئەدەبی کوردین بەبۆچوونی ناوبراو خۆی، دەنگدانەوەی ئەدەبی کوردی لەمسەر بۆئەوسەری نیشتمانی عەرەبی تەیکردووە.! ئای هەرەس بەماڵم ئەو قسەیە جگە لەدەنگدانەوەی دەنگی غەفورساڵح عەبدوڵڵا لەئەشکەوتی تاریکی بیری خۆیدا شتێکی ترنییە، من نازانم کامەیە دراسەو لێکۆڵینەوەی عەرەبێك لەسەر یەك شیعر یان چیرۆكو رۆمانی کوردی.؟ ئەرێ کاك غەفور جگە لەوەی لەچەند شوێنێکداو لەشوێنیتردا ئاماژەت پێداوە کەفڵانە رۆماننوسی عەرەب وتوێتی کورد تەنیا سێ رۆماننوسی هەیە یەکێکیان (غەفور ساڵح)ە کامەیە دەنگدانەوەو بەجیهانیی عەرەبی بوونی ئەدەبی کوردی.؟ تۆ ئاگاداری کە محەمەدی قازی گەورە وەرگێڕی کورد کە بۆ فارسی وەردەگێڕێ بۆ پازدە ساڵ دەچێت رۆمانی (ژانی گەل) ئیبراهیم ئەحمەدی وەرگێڕاوە.؟ تۆ لەوە ئاگاداری لەشەستەکانی سەدەی رابردوودا ئەحمەدی شاملۆ لەگۆڤارەکەی خۆیدا(سخن) شیعری بانگەوازی پەنجەرەی سواری ئیلخانیزادەی بڵاوکردۆتەوەو لەسەریشی نوسیوە.؟ هەڵبەت ئاگادارنین جائێوە ئەوەندەی خەریکی شکاندنی نەوەی

نوێن کوا ئەوەندە خەریکی داهێنان و خوێندنەوەی بەرهەمی تازەبوون.

من دڵنیام گەر ئەو کۆمەڵە چیرۆکەی (عەلی ئەشرەف دەروێشیان)ی گەورە چیرۆکنووس کردوێتی بەفارسی تاقە رستەیەکی سەبارەت بە ناوبراوی تێدا بووایە، ئێستا دەیکردە هەڵلاو دەیوت (دەروێشیان) شاکاری خوڵقاندووە. یان هاتووە ئامۆژگاری دەروێشیان و هاوکارەکانی دەکات بۆ ئەوەی گەرجارێکیتر کارێکی لەو شێوەیەیان کرد بانگەواز بڵاوبکەنەوەو داوای بەرهەم لەنوسەران بکەن، ئەزیزم ئەوەی لەدڵەوە کارێکی وادەکات نایات داوا لەبەرێزت بکات و تۆش گورج راکەی بابەتی خۆت و ئەوانەی بدەیتی کەبەدڵی خۆتن و ئیتر قەڵەمی نوێ و رەهەندییەکان و زۆریتریش بۆ جەهەنەمی بیری جەنابت، کاکی خۆم ئەو واتا (عەلی ئەشرەف دەروێشیان) ئەو کۆمەڵە چیرۆکەی هەڵبژاردووە تا چەند نموونەیەکی جیاواز لە چیرۆکی کوردی بدات بە خوێنەری زمان فارس، کەسیش دەستی بەرێزت و برادەرەکانیشتی نەگرتووە، خۆ ئێوە هیچتان نەهێشتۆتەوە لەزیرەکی و بەتوانایی لەبواری رۆماننوسیندا ئیتر بۆ دەست نادەنێ ئەوەی بەدڵتانە بیکەنە عەرەبی و فارسی و هەرزمانێکی تر کەتواناتان بەسەریدا دەشکێت. کێ دەستی گرتوون، بۆدەبێ هەمیشە لەسەنگەردا بن کەسێك کارێکی باشبکات و ئێوەش بەردبارانی کەن.؟ کاتێك ئەو عەرەبانەی

لەسەر ئێوەیان نووسی، کەس لەم نەوانەی تۆ دژایەتی دەکەیت، هات ئاوا یەخەت بگرێت و بیکات بەهەلاَ.

لەشوێنێکی تردا دەڵێ گەر دەروێشیان داوای بکردایە هاوکاریمان دەکردو ناوو بەرهەمی زۆرترین رۆماننوسی کوردمان لەم پارچەیەدا دەدایە، چونکە ئەو تەنیا ناوی دوو رۆماننوس دەهێنێت و پێی وایە یان ئەوانەی کەزانیارییان داوەتێ پێیان وایە کەهەر ئەو دووە رۆماننوسن، لێرەدا دیسان ناوبراو لەغرووری خۆیدا ناوی ئەو دووەی نەهێناوە کە(بەختیار عەلی و شێرزاد حەسەن)ە.

دەبێت ئێمە تازە بەتازە بێین لە سەرەتاوە هەندێك شت بۆ کاك غەفور روون بکەینەوە تا لەم دوادواییەدا بەڵکو کەمێك بە خۆیدا بچێتەوە، ئەویش ئازادی تاکە کەسە لە چێژ کردنی دەقی ئەدەبیدا. چونکە ئەمە کاری حیزبایەتی نیە تا تۆ بێیت زەوقی خۆت بەسەر دەروێشیان یاخود کەسانی تردا بسەپێنیت. هەرچۆن تۆش ئازادیت لە دروست کردنی کۆمەڵە چیرۆکێکداو وەریبگێڕیتە سەر زمانی عەرەبی. بەلاَم تۆ ئازاد نیت لەوەی کام زمان بەمردوو دەزانیت، لە کاتێکدا ئەگەر چیرۆکێکی بەرێزتان وەرگێڕدرێتە سەر زمانی خێڵێکی ئەفریقایی کە چەند هەزار کەسێك قسەی پێدەکەن، ئەوا شاگەشکە دەبیت. پاشان بەدبەختی لەوەدایە کە بەرێزتان بەردەوام بەدوای ناوبانگێکی وەهمیدا تەمەن بەسەر دەبەن و دڵشاد دەبیت ئەگەر هەرکەسێك

ناوت بهێنێت جا ئەگەر رۆژنامەنووسێکی نەناسراوی قووڕبەسەری داڵدەدراوی کوردستان بێت.

کێشەی ئەم پیاوە لەو عەقڵییەتە چەقبەستووەی کوردەوە هاتووە کەبەشێکی ریشەکەی لەکلتوردایەو بەشەکەی تری ریشەکەی لەپەروەردەی بەعسیزمدایە، ئاخر نەکلتوری کوردی توانای تەماس‌و تێکەڵبوون‌و ئەویتر قبوڵکردنی هەیە، نەپەروەردەی بەعسیزم لەخۆی زیاتر دان بەبوونی کەسیتردا دەنێت. لەسەرەتای سەرهەڵدانی ئەدەب‌و رۆشنبیری کوردییەوە تائێستا هەرگیز هیچ قۆناغێك ئەوەندەی ئەم قۆناغەی ئێستاو هیچ نەوەیەك هێندەی ئەم نەوەیەی دوای راپەڕین‌و ئازادی کوردستان بەگوڕوتین‌و بەبڕشت نەبووە، کەچی قەڵەمێکی بێبەرهەم‌و لەخۆڕازی وەك کاك غەفور چەند ساڵێکە سەنگەری لێگرتوون‌و دەیەوێ بەزۆری زۆرداری ببنە دەروێشی ئەو، لەلای ئەم پیاوە ئەو لەشکرە خوێنەرو گوێگرەی لەدەوری قەڵەمە نوێکان کۆبوونەتەوە جاهیل‌و نەزان‌و قابیلی بەخۆدا چوونەوەن وەك چۆن ناوبراو پێیوایە دەبێت دەروێشیانیش بەخۆیدا بچێتەوە، وەك ئەوەی خۆی نیوئەوەندەی دەروێشیان خزمەتی ئەدەب‌و رۆشنبیری کوردی کردبێت. من لێرەدا هەر هێندە دەڵێم‌و دڵنیاشم لەوەی دەمێکە ئەو برادەرانەی کاك غەفور بەرۆکی گرتوون‌و بەنەزانیان دەزانێ وازیان لەوەڵامدانەوەی هێناوە، بەڵام ئەوەی من تەنیا بۆ ئەوەیە نەوەی

دواتر مێژوو بەئاوەژوویی نەخوێننەوەو (عەتای نەهاییی‌و بەختیارو شێرزادو رێبوار رەحیم‌و عەتا محەمەدو کاروان کاکەسوورو یوسف عزەدین)و زۆریتریش، ببینن‌و دواتر کاك (غەفور)و برادەرەکانیشی ببینن‌و بیخوێننەوەو پاشان سەرپشکبن لەوەی من هەقی خۆمە قسەبکەم یان کاك غەفور هەقییەتی بەرۆکی دەروێشیان‌و قەڵەمە نوێکان بگرێت.

دزی ئەدەبی

دیاردەیەک کەماوەی چەند ساڵێکە بەرۆکی ئەدەبیاتی کوردی گرتووە، دیاردەی یەکتر تۆمەتبار کردنە بەدزینی دەقی تری جیهانی و جارێکیتر داڕشتنەوەو نوسینەوەیەتی بەزمانی کوردی، ئەم دیاردەیە زیاتر کاتێک پەرەیسەندو بووە بەشێك لەکلتوری رۆشنبیری ئێمە کە هەندێك قەڵەمی نوێ بەبیرو بۆچوونی نوێوە هاتنە بوارەکەوەو ویستیان کودەتایەکی رۆشنبیری بەرپاکەن و ئەو پڕوپاگەندەیەی چەندین ساڵ بوو بەناوی رۆشنبیری کوردییەوە قسەی دەکردوو جگەلە چەند قەڵەمێك کەسیتریان نەیانتوانی شتێك بخەنەسەر رۆشنبیری کوردی، بخەنە پەراوێزەوەو کاری جدی ئەنجام بدەن، ئەو کۆمەڵە قەڵەمە دواتر گروپی(رەهەند)یان پێکهێناو کودەتاکەیان

سەری گرت و ئیتر خوێنەر لەو جیلەی پێشوو تەکییەوەو رویکردە خوێندنەوەی بەرهەمی رەهەندییەکان. بەڵام دەبێت ئەوەبزانین کە یەکەم دەرکەوتنی ئەو نەخۆشییە درمەی هەموو بەرهەمێکی داهێنەرانە بەدزی دەزانێ لەو کاتەوەبوو کە(بەختیار عەلی) یەکەم رۆمانی خۆی(ئێوارەی پەروانە)ی بڵاوکردەوە، ئەو رۆمانە یەکەم ئاماژەبوو بۆ سەرکەوتنی کودەتاکەی ئەو کۆمەڵە قەڵەمە نوێیەی دواتر بوونە رەهەندییەکان.

ئەوانەی کە هەر هەوڵێکی داهێنەرانە لەرۆشنبیری کوردیدا، جگەلە خۆیان بەکەسیتر رەوانابینن بوونەتە گروپێك و تەنیا ئەوەیان دەوێت کەهەر خۆیان پێیان بوترێت داهێنەرو لەڕاستیشدا وانییە، ئەوان هیچ کارێکی تریان نییە، پڕۆژەیەکی مەعریفییان نییە، بەژیانی نوسینیان نەیانتوانیوە یەك رۆمان یاهەر دەقێکی تری ئەدەبی بنوسن و بۆنی داهێنانی لێبێت، تەنیا کاریان ئەوەیە خۆیان لەبۆسەناوە تاڕۆمانێکی جوان دەنوسرێت لەلایەن ئەو گروپەوەو ئەمان پێی بڵێن ئەوە لەفلانە رۆمانی عەرەبی یاخود فارسییەوە دزراوە. بەدیاریکراویش ئەو گروپە گەڕیان لە(بەختیار عەلی)و کارەکانی ئەو ئاڵاندووە، ئەم گروپە یا دروستتر بڵێین ئەم دیاردەیە تەنیا لەرۆشنبیری کوردیدا نییەو لەتەواوی رۆشنبیرییەکانی دنیادا هەیە، بەڵام ئەمەی ناو رۆشنبیری ئێمە لەهەموو ئەوانەی تر جیاوازترە.

گرفتی ئەو گروپە ئەوەیە کەتائێستاش ناتوانن بەویژدانەوە ئەوە بسەلمێنن کەهیچ دەقێکی ئەدەبی نییە کاریگەری دەقێکی تری لەسەر نەبێت، واتا ئەوان ناتوانن بەویژدانەوە ئەوە بڵێن کەکاریگەری ئەدەبی جیاوازە لەگەڵ دزی ئەدەبی، کەلێرەدا یەکەمیان زۆر ئاساییەو دووەمیشیان نائاساییە، (هێمن) دەڵێ: هاوینی ساڵی حەفتاو پێنج گەر (سروودی نەی)ەکی (مەولانا جەلالەدینی رۆمی)م لەبەر دەستدا بوایە هەرگیز نەمدەتوانی قەسیدەی(ناڵەی جودایی) بنوسم، واتا (هێمن) دەیەوێ بڵێت کاریگەری (سروودی نەی) بوو من توانیم ناڵەی جودایی بنوسم. هێمن (ناڵەی جودای)شی بڵاوکردەوەو بووە نەمرترین شیعرو کەسیش نەیوت (مام هێمن) تۆ ئەو شیعرەت لە(سروودی نەی) (جەلالەدینی رۆمی) دزیوە. بەڵام ئەو کاتیش گەر ئەو شیعرە لەلایەن گەنجێکەوە بنوسرایە رەنگە هەمان تۆمەتی ئاراستەبکرایە.

هەندێک رۆمانی جیهانی هەن کەناوبانگیان هەیەو بۆ زۆرێک لەزمانەکانی جیهان وەرگێڕدراون و زۆر لەیەک دەچن، رەنگە خاوەنەکانیان یەکتر نەناسن، ئەو زمانە نەزانن کەڕۆمانەکەی تری پێ نووسراوەو لەهەمان رۆمانەکەی ئەو دەچێت، بۆ ناشێ بڵێین ئینسان لەهەر کوێیەک بێت هەندێک گرفت و موعانات هەیە بەدواوەیەتی و لێرەشەوە مرۆڤ لەهەرنەتەوەو کۆمەڵگەیەک بێت هاوبەشی هەیە لەگەڵ مرۆڤی نەتەوەو کۆمەڵگەیەکی تردا، بۆ

ئاسایی نەبێت رۆماننوسێکی کورد باس لەپرۆسەی (ئەنفال) بکات و یەکێکی جولەکەش باس لەپرۆسەی (هۆلۆکۆست) بکات کەهەردووکیان پرۆسەی لەناوبردنی فیزیکی ئینسانن و لەدوو سەردەمی جیاوازو بەسەر دوو نەتەوەی زۆر لەیەک جیاوازیشدا هاتوون. رەنگە ئەوساش هەر دوو رۆمانەکە نزیکبن لەیەکترەوەو خوێنەرێك کەڕۆمانەکەی کابرای جولەکەی خوێندەوەو دوای چەند ساڵێکی تریش کەکابرای کوردە رۆمانەکەی خۆی چاپکردو هەمان خوێنەر خوێندییەوە ئەوسا هاوارکات بڵێت کابرای کوردە ئەم رۆمانەی لەکابرای جولەکە دزیوە.

گەر ئەم رۆمانانەت نەخوێندۆتەوە دەکرێ بیخوێنیتەوە، ئەمانە هەمووی تاڕادەیەك ناوبانگێکی جیهانییان بۆ خۆیان مسۆگەرکردووە، بەتایبەت ئەوەی (ئەندرسن و مونیف و نەسین) رۆمانی (کەمانچە ژەن)ی (هانس کریستیان ئەندرسن)ی دانمارکی کەپیرەمێردی نەمر وەریگێڕاوەو رۆمانی (گێلە پیاو)ی (عەزیز نەسین)ی تورك کە(عەبدوڵڵای حەسەن زادە) وەریگێڕاوەو رۆمانی(درەختەکان و تیرۆری مەرزوق)ی (عەبولرەحمان مونیف)ی عەرەب کە(دلاوەر قەرەداغی) وەریگێڕاوەو رۆمانی (ئافرەتێك لەخاڵی سفردا)ی (نەوال سەعداوی)عەرەب کە(جیڤارا کەمال) وەریگێڕاوە. هەر چواریان لەیەك دەچن تەنانەت روداوەکانیشیان هاوشێوەی یەکە، بەتایبەت ئەوەی (نەسین و مونیف) واتا (گێلە پیاوو

درەختەکانو تیرۆری مەزروق) ئەسڵەن جیاوازیەکیان نییەو هەر دەڵێی تەرجەمەی یەکترن. کەچی تائێستاش کەسێك نەهاتو بڵێ ئەم چوار ڕۆمانە لەیەکتر دزراون، ئەوساش دەبوو بیانوتایە ئەم سێ ڕۆمانەی دواییان لە(کەمانچە ژەن)ەکەی (ئەندرسن)ەوە وەرگیراون، چونکە زۆر لەپێش دووانەکەی ترەوە نوسراون، بەڵام خۆ کەس وای نەگوت. ئەی بۆچی دەبێت ڕۆشنبیری کورد هەر خەریکی ئەو بەیتو باڵۆرانەبێت؟ دیارە دەبێت وەڵامەکەی لای ئەو کەسانە بێت کەهەر خەریکی دروستکردنی ئەو تۆمەتانەن.

گرفتی سەرەکی بەردەوامی ئەم نەخۆشییە بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کەرۆشنبیری کورد بەتایبەت نوسەرانو شاعیرانی کورد ئەوەندە بەتاڵو داخراون بەسەر دنیای دەرەوەداو ئەوەندە خەریکی وردبوونەوەن لەناوەندی ڕۆشنبیری کوردی بۆیە بێ ئاگاشن لەوەی کەئەم لێکچوونانە هەیەو ئاساییشە. ڕۆشنبیری ئێمە بێ سەرو بەرەو کەس دان بەوەی تردا نانێتو کەسیش بۆئەوە ناخوێنێتەوە تابزانێت فلانە چیرۆکنوسی لاو یاخود ڕۆماننوس تاچەند کارەکانی پێشتری خۆی یاخود هاوسەردەمەکانی خۆی تێپەڕاندووە، تەنیا لەکاتی خوێندنەوەدا خەیاڵی لای ئەوەیە کەتۆبڵێی ئەم بەرهەمە تازەیە لەکام چیرۆك نوسی فارس یاخود عەرەب وەرگیرابێت یان بەقەولی ئەوان دزرابێت، ئەسڵەن پێشوەخت بڕیاری خۆیداوە

کەئەم بەرهەمە دزراوە تەنیا لەبەرهێندە دەیخوێنێتەوە تابزانێ لەکێی دزیوەو راکات ڕۆمانەکەی پەیداکاتو بیخوێنێتەوەو دواتر بەراوردی کات. هەر ئەمەشە وایکردووە ئەدەبیاتی کوردی سنورەکان نەبەزێنێو هەر لەبازنەی بۆشی زمانی کوردیدا بمێنێتەوە، ئەوانەشی پێیانوایە کەدەتوانن لەڕێگەی ئەو جۆرە تۆمەتو ناو زڕاندنانەوە دەتوانن خوێنەری فلانە نوسەر کەمکەنەوە ئەوەندەی زیان لەئەدەبی کوردی دەدەن زیان لەونوسەرە نادەن چونکە ئەو بۆخۆی کاری خۆیدەکات.

گەر زیاتر وردبینەوە بۆمان دەردەکەوێ کەئەم نەخۆشییە زیاتر لەناو ئەدەبیاتدایەو کەمتر بوارە هونەرییەکەی گرتۆتەوە، وردتریش زیاتر بەرۆکی ڕۆمانی گرتووە، ئەمەش دیارە بۆ ئازایی ئەو ڕۆماننوسانە دەگەڕێتەوە کەماوەی چەند ساڵێکە ڕۆمان دەنوسن، چونکە ئەوان توانیویانە لەناو کورددا خۆێنەری ڕۆمانی خۆماڵی دروستکەن، پێشتر زۆر ڕۆمان هەبوو بەڵام جگەلە (ژانی گەل)ی ئیبراهیم ئەحمەدو (هەرەس)ی محەمەد موکریو هەندێکی تر کەناکرێت ناوەکانیان بەدوای یەکتردا ریزکەین شایانی خوێندنەوەبوون خوێنەری کورد خۆی پێوە خەریککردوون، ئەوانیتریان بەرلەوەی بێنە دنیاوە مردنو کەس کاتی خۆی لەخوێندنەوەیاندا بەفیڕۆنەدا.

*لەژمارە(٤٧٤)ی ئەدەبو هونەری کوردستانی نوێ لەڕۆژی پێنج شەممە ٢٠٠٦/٢/١٦بڵاوبۆتەوە.

کلتوری خوێندنەوە

دەکرێت بڵێین خوێندنەوە دیاردەیەکی کلتوری شارستانییەو دەبێتە ئەوەی کەپێی دەڵێن رۆشنبیری، رۆشنبیریش دەچێتە خانەی سەرخانی کۆمەڵگەوەو دواتر کۆنترۆڵی تەواوی بوارەکانی تردەکات چونکە هەموو ئەوانەی دەوڵەت یان وڵات بەڕێوەدەبەن هەردەم خوێنەرێکی باشبوون جگەلەو دیکتاتۆرە ملهوڕانەی زۆر وڵاتی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست. رۆژێك لەدانیشتنێکی ئەدەبیانەدا چیرۆکنوسی هاوڕێم(عەتا محەمەد) بابەتێکی جوانی باسکرد لەمەڕ ئەوەی ئایا خوێندنەوە پێش نوسین هەبووە یان نوسین پێش خوێندنەوە؟ لەوێدا (عەتا)ی هاوڕێم چەند نمونەیەکی هێنایەوە کەتیایدا ئەوەی باسکرد کەزۆر کۆمەڵگە کتێبیشیان نەبووەو

خوێندنەوەشیان لەڕێگەی سروشتەوە بۆ دیاردە سروشتییەکانکردووە. لەکۆمەڵگەی کوردیشدا بەبێ ئەوەی حەرفێك لەبارەی کەش و هەواوە بزانن لەسەرەتای پاییزی هەرساڵێکدا لەگەڵ باران باریندا چەخماخەو بروسکە هەبوو دەڵێن ساڵەکەی بێ باران دەبێت، ئەوان بەئەزمون بۆیان دەرکەوتووە کەبوونی چەخماخەو بروسکە لەسەرەتای پاییزدا مانای نەبوونی باران لەزستان و ئەو سەری بەهاردا. ئەمە ناچێتە خانەی مەبەستی ئێمەوە کەقسەکردنە لەسەر خوێندنەوەی کتێب.

خوێندنەوە دیاردەیەکە لەڕێگەی چاوەوە دەگاتە ئەو شوێنەی پێی دەڵێن مێشکی ئینسان، کەدەڵێین دیاردە مەبەستمان لەوەیە کەهیچ کۆمەڵگەیەك لەسەرەتاوە خوێندەوارو خوێنەر نەبووە بەڵکو بەپرۆسەیەکی شێنەیی خوێندنەوەی تێدا رسکاوە. هەڵبەت دەبێت کەسی خوێنەر خوێندەواری هەبێت وەگەرنا ناتوانێ بخوێنێتەوە، لەناوەندیدا مامۆستایەکمان هەبوو فێری ئەوەی دەکردین چۆن بتوانین بخوێنینەوەو دەم نەجولێنین واتا ورتەمان لێوەنەیات، ئەمەش خەسڵەتێکی دیاری خوێنەری باشە. کلتور مانای ئەتەکێتێك یان داب و نەریت و خوویەك ئیتر خراپ یان باش، وەك چۆن دەڵێین بەعس یان نازییەکانی ئەڵمانیا کلتورێکیان لەخوێنڕێژیدا هەبووە، یان بەپێچەوانەوە دەڵێین فەڕەنسییەکان کلتورێکیان لەئازادی و

مافەکانی مرۆڤدا هەیەو یۆنانییەکان کلتورێکی دەوڵەمەندییان لەفکرو فەلسەفەدا هەیەو ئیتر بەم شێوەیە.

کۆمەڵگەی کوردی کلتورێکی لەخوێندنەوەی دیاردە سروشتییەکاندا هەیە، بەڵام کلتورێکی نییە لەخوێندنەوەی کتێبدا، باپیرانی ئێمە زانیویانە قوقاندنی کەڵەشێر کاتی سەر لەئێوارەو نیوە شەواندا مانای مردنی کەسێکی نزیک یان خۆشەویست دەگەیەنێت بۆیە دەستبەجێ کەڵەشێرەکەیان سەربڕیوە، گەرنا بۆبەیانی هەواڵی مردنی کەسەکە گەیشتووە، منداڵ بووم چەند جارێك ئەنجامی راستی ئەو ئەزموونەم بۆدەرکەوتووەو بینیوە. ئەوان لەکاتی نەهاتنەوەی مەڕ یان بزنو مانگاو گوێرەکەدا لەگەڵ رانەکەیدا چوون بۆلای مەلا یان شارەزایەکی ئایینی چەقۆیەکیان بردووە، کابرا ئایەتێکی بەسەردا خوێندووەو دواتر دەمی چەقۆکەی تابەیانی بەداخراوی هێشتۆتەوەو بەمەشیان ووتووە دەم بەستەت لەگورگ، واتا ئەو بیروباوەڕەو خوێندنەوەی ئەو ئایەتە پیرۆزە وایکردووە گورگ بەهۆی داخستنی دەمی ئەو چەقۆیەوە دەمی لەئاستی ئەو ئاژەڵەدا بەستراو بێتو نەکرێتەوە، بەمەش کابرای خاوەنی بەسەلامەتی ئاژەڵەکەی دەست کەوتۆتەوە.

گەر بگەڕێینەوە بۆ مەبەستی بابەتەکەمان دەکرێت لەوشوێنەوە دەست پێبکەین کەکورد بۆچی کلتورێکی لەخوێندنەوەی کتێبدا نییە؟ یاخود بۆچی لەناو کورددا

تائێستاش کتێبو خوێندنەوەی کتێب نەبۆتە پێداویستیو هەست بەسوودەکانی نەکراوە؟ رەنگە بەرسڤی ئەم پرسیارە تەنیا ئەوەبێت کەکورد بەدرێژایی مێژوو داگیرکراوو حکومکراوبووەو تاکی کوردی لەلایەنی رۆحییەوە هەرگیز ئارامی بۆخۆوە نەدیوە، خوێندنەوە زیاتر کارێکی رۆحییەو وەك پێداویستی رۆحی وایە بۆ مرۆڤ، بەڵام ئەمە وەڵامێکی باوەڕپێکەرنییەو دەیان نەتەوەو کۆمەڵگەی تری هاوشێوەی کورد هەیە کەداگیرو حکومکراوبووەو کلتورێکی دەوڵەمەندی لەخوێندنەوەدا هەبووەو هەیە. جگەلەوەش وەك مێژوو پێمان دەڵێت مادەکان کەباپیرانی ئێمەن ماوەی دوو سەدوو پەنجا ساڵ ئیمپراتۆرییەتێکیان هەبووەو حوکمی هەموو ناوچەکانی ئێستای زاگرۆسو تۆرۆسیانکردووە تۆبڵێی ئەوان نەیانزانیبێت کتێبو خوێندەواری چەندە گرنگە لەبەرەوپێشچوونی نەتەوەو کۆمەڵگەکانداو دواتر لەمانەوەی ئیمپراتۆریەتەکەیاندا. کورد شارستانییەتو توێژێکی شارنشینی نەبووەو دۆخی شارنشینی یان قۆناغی دروستبوونو جێگیربوونی ئینسانی کورد لەشارەکاندا مێژوویەکی زۆر دێرینی نییەو هەمیشە کورد کوڵبەکوڵو سەرگەردان ژیاوەو لەسەر خاکی خۆی هەڵکەندراوە.

رەنگە خوێندنەوە لەکۆمەڵگەی کورددا بەر لەهەر سەرچاوەیەك، لەسەرچاوە ئایینیو دروستتر لەناوجەرگەی

مزگەوتەکانەوە بۆ ناو دیوەخانی ئاغاو سەرۆك هۆزەکانو دواتر بۆناو کۆمەڵگە هاتبێت، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ کلتوری عەرەبیو ئاییینی ئیسلام کەهەر بەزمانی عەرەبی گەیشتۆتە ناوچەکە، سەرچاوەیەکی تری خوێندنەوە، دیوانە فارسییەکانە(حافزو سەعدیو فیردەوسی) کەمەلاو زانا ئاینییەکان هەر لەکۆنەوە گرنگییان پێداوەو بەوپێیەش کەشیعرەکانی ئەو شاعیرانە هەمووی ئامۆژگاریو پەندو قسەی حەکیمانەبووە زۆر بەزووی لەناو دڵی خەڵکدا جێگەی خۆیان کردۆتەوەو مەلاکانی ئەو دەمیش بۆزیاتر زمان پاراوی خۆیانو زیاتر خۆشەویستتربوون لەناو خەڵکدا تەواوی ئەو شیعرانەیان ئەزبەر کردووە. لێرەدا دەکرێت بپرسین خۆ ئەو سەرچاوانە هەموویان دوای داهاتنی ئاییینی ئیسلام بوون بەڵام (پیر شالیار)ی ناوچەی هەورامان خوێندەوارو قسەزانێکی پێش داهاتنی ئاییینی ئیسلامەو پێش ناچێت کەسێکی ئەوەندە قسەزانو دنیادیدە بووبێتو قسەی عارفانەی کردبێت خوێندەواری نەبووبێتو کتێبی نەخوێندبێتەوە.

(ئەمانوئیل کانت)ی گەورە فەیلەسووفی ئەڵمانی پێیوایە کتێبێك نییە لەدنیادا کاریگەری کتێبێکی پێشتری لەسەر نەبێت کەنوسەری ئەو کتێبە خوێندبێتییەوە، لەم قسەیەی (کانت)ەوە دەگەینە ئەوەی کەتاکی کوردی چونکە کتێبی نەبووە یادەستی نەکەوتووە بیخوێنێتەوە، بۆیە نەکلتورێکی

لەخوێندنەوەدا لەگەڵ خۆیهێناوە نەتوانیویێتی ببێتە نوسەرو بیریارو فەیلەسوف، بەمانایەکی تر کۆمەڵگەی کوردی لەبەر ئەوەی کتێبی تیانەبووە نەیتوانیوە فەیلەسوفیش بەرهەم بهێنێت. ئەمەش بۆئەوە دەگەڕێتەوە کەمێژووی کردنەوەی خوێندنگە لەم کۆمەڵگەیەی ئێمەدا زۆرساوایەو تەمەنی ناگاتە سەدەیەك گەربەوردی لێیبکۆڵینەوە، لەکاتێکدا وڵاتێکی وەکو بەریتانیا شەش سەد ساڵ بەر لەئەمڕۆ زانکۆی ئۆکسفۆردی کردۆتەوە.

لەسەرەتای سەدەی بیستەوە کتێبو کتێب خوێندنەوە دێتە ناو کلتوری کوردەوە، ئەویش لەڕێگەی ئەو ڕۆشنبیرو خوێندەوارانەی ئەو وەختەوە کەهەندێکیان لەئەسەتەمبوڵو تارانو هەندێك شاری تری وڵاتانی ناوچەکەوە گەڕابوونەوەو هەوای دەوڵەتی نەتەوەیی لەسەریدابوونو دەیانویست لەڕێگەی خوێندەواریو ڕۆشنبیرییەوە شتێك بۆکورد بکەن. ئەو ڕۆشنبیرانە توانییان نەوەیەکی خوێندەوارو چاوکراوە دروستکەنو کتێب بکەنە بابەتێکی خۆشەویستو پێویست لەناو کۆمەڵی کوردەواریدا، (پیرەمێرد) یەك لەو کەسانەبوو کەبەپارەی خۆی لەئەستەمبوڵەوە چاپخانەیەك دێنێتو لەساڵی(١٩٢٥) تاکۆتای ژیانی(١٩٥٠) لەشاری سلێمانی هەردوو ڕۆژنامەی(ژینو ژیان)ی بەپارەی خۆی دەردەکردو هەندێك دەڵێن پارەشی بەخەڵك دەدا تابیخوێننەوەو شتێك

سەریان لەدنیا دەرچێت. ئەو پیاوێکی دنیادیدەو رۆشنبیرێکی پڕ ئەزموونبوو زوو هەستی بەوە کردبوو کەنەتەوە وشیاری نەبێت هەرگیز لەدیلی دەرناچێت، هەر لەوسۆنگەیەشەوە هەرچی سامانو سەروەتێکی هەبوو بۆ رۆشنبیرکرنو بێدارکردنەوەی نەتەوەی کورد لەخەوی غەفڵەت خەرجیکرد. نەوەکەی پیرەمێرد نەوەیەکی ماندوو مردووبوونو ئەوەندەی بۆیانکرا هەم خوێندنەوەیان وەك دیاردەیەکی نوێ هێنایە کۆمەڵگەی کشتوکاڵی کوردەوە، هەم توانیان شیعری کورد بەرەو تازەگەری بەرن کەلە(گۆران)دا گەیشتە لوتکەی نوێبوونەوە. هەرئەمەش وایکردووە کەزۆربەی شاعیرانی ئەو سەردەمە واتا نیوەی یەکەمی سەدەی بیست زیاتر رۆڵی ریفۆرمیستێکی کۆمەڵایەتی بگێڕنو کەمتر بتوانن خزمەتی شیعر بەکەن.

گەر (پیرەمێرد)و هاوسەردەمەکانی واتا (بێکەسو ئەحمەد موختار جافو شێخ نوری شێخ ساڵحو ئەمین زەکی بەگو عەلادین سجادو ئیبراهیم ئەحمەدو مەعروف چیاوگ)و زۆریتریش وەك یەکەمین نەوەی رۆشنبیر کورد سەیربکەین، ئەوا لەنیوەی دووەمی سەدەی بیستداو لەگەڵ زیاتر رسکانی هەستی نەتەوەیی لای خەڵکی کورد نەوەیەکی تری رۆشنبیران دروست دەبن. ئیتر کتێب زیاتر دەبێتە سەرچاوەی خۆ رۆشنبیرکردنی خەڵکی کورد کەڕەنگە لەوێدا رۆڵی

دروستبوونی پارتەکان لەکوردستاندا بۆخۆی رۆڵێکی ئیجابی بووبێت بۆ ئەومەبەستە. (شاکیر فەتاح) نمونەیەکی تری هاوشێوەی (پیرەمێرد)ە کەلەهەر شوێنێکی کوردستان وەزیفەیەکی حکومی هەبووبێت هەوڵیداوە مانگی جارێکی یان ساڵی چەند جارێك نامیلەکە یان کتێبێکی بچۆلەی ئەدەبیو رۆشنبیری چاپکاتو خەڵك بەرەو خوێندنەوەی کتێب راکێشێت، زۆرجاریش کتێبەکەی زیاتر وەرگێڕانبووە، کاتێك ئەو (ئیمیل)ی (جان جاك رۆسۆ)ی وەرگێڕاوە رەنگە تاكو تەرای خوێندەواری کورد ناوی (رۆسۆ)ی بیستبێت.

گەر بگەڕێینەوە بۆ مەبەستی سەرەکیمان کەخوێندنەوەی کتێبە، دەکرێت بڵێین ئیتر لەوێوە بوونی کتێبخانە لەماڵەکاندا دەبێتە دیاردەو رۆشنبیری کورد لەڕێگەیەوە توانیوێتی خەڵکی تریش راکێشیە بواری خوێندنەوەوە، گەر وردبینەوە لەدوای شۆڕشی گەلاوێژی (١٩٥٨)ەوە یەك نەوەی گەورەی خوێندەوارو نوسەر لەڕووی ژمارەو ئیمکانیاتی رۆشنبیرییەوە دەردەکەون، (کریس کۆچێرا) دەنوسێت کەچوومە لای (ئیبراهیم ئەحمەد لەسەرەتای شەستەکانی سەدەی بیستدا لەئەشکەوتێکی قەدپاڵ چیایەکدا بینینیم ناوبراو کتێبخانەیەکی گەورەی هەیەو کتێبەکانی (دیستۆڤسکیو بەلزاك)و زۆر فەیلەسووفو رۆماننوسی دنیای تێدابوو. لەو کاتە بەدواوە ئیتر خوێندنەوەی کتێبو خودی کتێبیش دەبێتە شتێکی پێویستو خۆشەویست

لەنێو خەڵکداو ڕێز لەخوێندەواران دەگیرێت، بەتایبەت لەو وەختەوە ئیتر زمانی کوردی جۆرێك لەئازادی وەردەگرێت و چاپکردنی کتێب بەزمانی کوردی دەست پێدەکات، چونکە پێشتر ڕۆشنبیری خەڵکی ئێمە (عەرەبی و تورکی و فارسی)بووە بەڵام ئازادبوونی زمانی کوردی لەم بەشەی کوردستان و زۆربوونی چاپخانە لەعێراقدا کۆمەکێکی زۆری خوێندەواری تازەی کوردیانکردووە لەوەی کەهەر نەبێت چاپکراوی شاعیرو نوسەرەکانی خۆی دەست کەوێت.

برادەرێك گێڕایەوە لەمۆسکۆوە بەشەمەندەفەر بۆ شارێکیتر دەچووم لەتەنیشت منەوە ژنێکی پیری چاویلکە لەچاو دانیشتبوو بەدرێژایی ئەو ماوە زۆرە هەر خەریکی خوێندنەوەبوو سەری لەسەر کتێبەکە هەڵنەدەبڕی، وتی کەکتێبەکەی کەمێك داخست لێمپرسی بۆ ئەوەندە خۆت ماندوو دەکەیت، لەکەیەوە دەخوێنیتەوە.؟ ژنە وتبووی ماندوو نابم خوێندنەوە بۆ ئێمە وەك جۆرێك لەخۆراکی لێهاتووە، خۆراکێکی ڕۆحییە. ئێمە لەتەمەنی چوار ساڵییەوە فێری ئەوەمان دەکەن کەلەگەڵ خوێندنەوەدا پشوو درێژبین و کلتورێکی دەوڵەمەندمان لەخوێندنەوەدا هەیە. برادەرەکە هەناسەیەکی هەڵکێشابوو بۆ حاڵی کورد، لای ئێمە نەك هەر نەبۆتە کلتورو نەریت خوێندنەوەی کتێب لەناو پاس و هۆکانی تری گواستنەوەدا، بەڵکو گاڵتەشت پێدەکەن، ڕۆژێك

ڕۆژنامەیەکی (ئاسۆ)و ڕۆمانێکم بەدەستەوە بوو سواری پاسێك بووم و چوومە پێشەوە دانیشتم تا بەئارامی بیخوێنمەوە، ڕۆژنامەکەم کردەوەو کاکی شۆفێر وتی زەحمەت نەبێت ئەو ڕۆژنامەیە داخە بەرچاوی گرتووم و ناهێڵێ چاوم لەئاوێنەکە بێت، ڕۆژنامەکەم قەوکردەوەو ویستم ڕۆمانەکە بخوێنمەوە کابرا دەنگی تەسجیلەکەی بەرزکردەوەو تاگەیشتمەوە سەرچنار (گۆرانی ئینزیبات) هەرنەیدەبڕییەوە.

لەباخچەیەکدا دادەنیشی و دەتەوی بخوێنیتەوە لەتەنیشتتەوە دەبێتە هات و هاوارێك وادەزانی هائێستا هاتۆزێکی تر قیامەت رادەبێ، لەماڵەوە دەخوێنیتەوە لەپڕ کارەبات بەسەردا دەکوژێتەوەو چاوەڕێی کارەبا کەیت بەساڵێك کتێبێك ناخوێنیتەوە. سەرباری ئەوەش لێرە حساب بۆ بارودۆخی خوێنەر ناکرێت و کتێب دەردەچێت بەقەبارەی گەورەی چەند سەد لاپەڕەیی و ناتوانی بەدەستتەوە بیگریت ئیتر چۆن حەوسەڵەی خوێندنەوەیت دەبێت، ڕۆژنامە هەیە ئەوەندە گەورەیە دەبێت بەپاڵکەوتنەوە بیخوێنیتەوە. لەموحازەرەیەکی ڕۆژنامەگەریدا مامۆستایەك نمونەیەکی باسکردو وتی لەتەواوی ئەورووپادا ڕۆژنامەو کتێبی ناو پاس و شەمەندەفەرو کاتی خەوو شوێنی کارکردن جیاکراوەتەوەو قەبارەی کتێب یان ڕۆژنامەکە دەبێت بەجۆرێك بڕدرابێت کەلەگەڵ گەورەیی و بچوکی شوێنی کارکردن و تاقەتی ئەو

خەڵکەدا بگونجێت. تابەهەر شێوەیەك بێت ئینسانی ئەوروپی بتوانێت لەگەڵ خوێندنەوەدا بەردەوام بێت و بۆی بڕەخسێت بخوێنێتەوە. لەکۆتاییدا دەکرێت بڵێین سەرباری هەموو ئەو کەموکوڕییانەش ئێستا خوێندنەوە لەکۆمەڵگەی کوردیدا خەریکە دەبێتە کلتورو تەواو تێکەڵی ژیانی ڕۆژانەی خەڵك دەبێت ئەمەش بۆئەوە دەگەڕێتەوە کەهەم باری ئابووری و ئاسایشی خەڵك بەرەو باشی و ئارامی ڕۆییوەو هەم کتێب و چاپخانەو دەزگای بڵاوکردنەوەی کتێب و ڕۆژنامەو گۆڤارو دەزگا ڕاگەیاندنەکانی بینراوو بیستراو زۆربوون و خودی ئەو کەناڵە ڕادیۆو تیڤی و دەزگا چاپەمەنییانەش لەناو شارەکانی کوردستاندان و خەڵك دەتوانێ ڕۆژانە ئاگاداری تازەترین بابەت و کتێب و ڕۆژنامەو گۆڤاربێت.

*لەژمارە(١٨٧)ی ڕۆژنامەی ئاسۆ لەڕۆژی ٢٠٠٦/٢/٥بڵاوبۆتەوە.

منداڵ ئەو مەخلوقەی

هێندەی سادەیی ژیانی پرسیاری قوڵی هەیە.

منالێکی دراوسێمان هەبوو ناوی (لاوکۆ) بوو، ئەم منالە گەر لەرۆژئاوابوایە پێیان دەگوت فەیلەسوف، بەپرسیارە سەیرو سەمەرەکانی مرۆڤی سەرسام دەکرد، وایلێدەکردی رابمێنی، هەندێ شت هەبوو بەدرێژایی تەمەنی خۆم بەبیرمدا نەهاتبوو، لاوکۆ جارێکی تر بیری خستمەوەو ناچاریکردم بەسەریدا بچمەوەو، بەجۆرێکی تر لەشتەکان‌و لەدنیا رابمێنم. منداڵی ئێمە منداڵییەکی سەرکوتکراوو چەپێنراوەو هەمووشتێکی لێ یاساغکراوەو بۆی نەبووە پرسیار لەهیچ شتێك بکات، سەدان جاردەمانوت ئەو هەموو تروسکە روناکییە چییە بەئاسمانەوە؟ لەنەزانی خۆیاندا دەیانووت ئەوە هەموو دەسکردی خودایەو بۆئەوەیە دنیا

رووناك بێت. لەکاتێکدا ئەوە دیاردەیەکی فیزیکی سروشتەو تەنیا هەرپەیوەست نییە بەداهاتنی شەوو ئاوابوونی رۆژەوە، بەڵکو ئەستێرەکان بەدرێژایی ملیارەها ساڵی تەمەنی کەون بوونیان هەبووەو هەریەکەیان لەلای خۆیەوە گەرهێندەی زەوی نەبێت ئەوا یالەزەوی زۆرگەورەترە، یاخود کەمێك بچووکتر. ئەوەش لەمێژە ئاشکرابووە کەئەم زەوییەی ئێمەشی لەسەر دەژین وەك هەموو ئەو ئەستێرانەی بەئاسمانەوەن ئەستێرەیەکەو هیچی تر، هاکا رۆژێ قڵپبۆوەو ئێمەش هەپرون بەهەپرون دەبین.

منالێ بیرێکی تیژوو زەینێکی روونی هەیە بەتایبەت لەتەمەنی پێنج تادوازدە ساڵی، یەك جار شتێك ببینێ ئیتر شێوەی لەیادەوەریدا تۆماردەکات‌و مەحاڵە بیری چێتەوە، شتێك روودات وەك خۆی بێزیادو کەم دەیگێڕێتەوە، وەك حیکایەتی پاشا رووتەکە، پاشا رووت بوو داروەستەکەی دەیانوت ئەو بەرگەجوانەت لەکوێ کڕیوە هەر لەخۆت دێت، کەچی منالێك چاوی بەپاشا کەوت‌و هاواریکرد پاشا رووتە.. ئەمەش لەسادەو ساکاری دنیای منالەوە هاتووە کەهێشتا چڵکی رۆژگارو بەرژەوەند پەرستی پیسی نەکردووە. رۆبرت دەڵێ: خوایە گیان من خەڵکی ئەمریکام ئەی تۆ خەڵکی کوێی.. ئەم پرسیارە راماندەکێشێتە مشتومڕێکی قوڵەوە لەگەڵ خودی خۆماندا.. کازانتزاکیس

لەیادەوەرییەکانی منالّیدا دەلّیّ: هۆکاری گوزارشتکردن لەمنالّیدا یان لەخەوندا زۆر ساکارە، هەربۆیە جوانترین لایەنی دەروونی بەبیّ زۆرپێوەنان ئالّوگۆڕدەکاو تەنها جەوهەرەکەی دەمێنێتەوە.. پرسیارەکەی رۆبرتیش لەخودا لەهەمان سادەو ساکارییەوە هاتووەو زۆریش بەجێیە ئەم بەشەر گەلەی کەهەمووی خۆی بەکۆیلەی خودا دەزانێت لەسەر ئەم شوێنەو ئەو شوێنە یەك ملیار سالّە خوێنی یەکتر دەرژن.. ئەی باشە بۆدەبیّ ناسنامەی شوێنی خودا لەئینسان ونبیّ تۆ بلّێی پرسیارەکەی رۆبرت کفر بێت؟

بەئێمەیان دەوت هەورە بروسکەو تەرزەبارین رقی خودان، خودا رقی لەئێمە هەستاوە بۆیە ئاوا ئاسمان نالّە نالّییەتی، ئێمە بەگوناهەکانمان زەویمان پیس‌و گلاّوکردووەو پێناچێت هیچ جۆرە خودا پەرستییەك ئەوئاشتکاتەوە، دەمانپرسی تۆبلّێی خودا بۆچی هێندە رقی لەئینسانگەلێك بێت کە دروستکراوی خۆیەتی؟ ئایا مەگەر ئەو نەیدەزانی ئینسان ئاوا پیس‌و گلاّوە؟ ئەی خودا عەلیم‌و غەفوور نییە... ئیتر بۆچی رقی لێمان هەلّدەستیّ‌و بۆچی زەویمات بەسەردا دەڕوخێنیّ. ئەمانەو دەیان‌و سەدان پرسیاری تر لەگەرووماندا دەتاسان‌و گەورەکان لێنەدەگەڕان بیان وروژێنین‌و هەندێك لەدنیا قولّبینەوە. تەنیا هەرئێمە مەحکوم نەبوین بەو جۆرە تاساندن‌و سەرکوتکردن‌و

چەپاندنە، بەلّکو ئەوانەی ئێمەشیان مەحکوم کردووە خۆشیان لەلایەن باوانیانە هەمان حالّەتیان بەسەردا هاتووەو بەهەمان دۆخدا تێپەڕیون، واتا ئەم چەپاندنە هزرییە نەوەبۆنەوە گوازراوەتەوەو لەم ناوەشدا کاریکردۆتە سەر کۆمەلّگەو بەتەواوەتی لەنەزانی‌و بێئاگاییدا نغرۆیکردووە، کردوێتییە کۆمەلّگەیەکی بیّ پرسیارو رازیّ‌و چەقیو لەزەلکاوی کالّفامیدا، لێرەشدا دین‌و ترادسیۆنی کۆمەلاّیەتی کۆمەلّگە لەم چەپاندنەدا پشکی شێری بەرکەوتووەو دین وایکردووە باوکان منالاّنیان بتاسێنن‌و پرسیارکردنیان لەبارەی بوون‌و گەردون‌و کەینونەی خۆیانەوە لیّ یاساغ بکەن. تەنانەت تاتەمەنی بیست سالّیش هیچ لەبارەی جەستەی خۆیەوە نازانێت‌و هەر گۆڕانێکی بایۆلۆژی دەیتاسێنیّ‌و تووشی خەمۆکی دەکات، بەتایبەت بۆڕەگەزی میّ کەلەتەمەنی سیازدە سالّییەوە توشی خوێن بەربوون دەبیّ، مانگانە ئەو دەورەیە دووبارە دەبێتەوە کەچی ناویان ناوە بێنوێژی‌و هیچ روونکردنەوەیەکیان بەو کچە نەداوە کەتوشی ئەو حالّەتەبووە تەنیا هێندەیان پێووتوە کەئیتر منالّ نییەو دەبیّ ئاگای لەخۆی‌و خوارکەمەری بێت.

منالّ لەتەمەنی سیّ تاهەشت سالّیش بەردەوام لەهەمبەر شتەکاندا سەرسامی خۆی پیشاندەدات‌و وەك ئەوەی بۆیەکەمجار ئەوشتەی بینیبیّ بەدیارییەوە کروشکەدەکات،

کەیارییەکی منداڵانەی بۆدەکڕی لەبری یاری پێکردنی هەوڵی هەڵوەشاندنی ئامێری یاریکردنەکە دەدات‌و دەیەوێ بزانێ ئەوەی والەو ئامێرەدەکات (سەیارەبێت یان بووکەڵە) بەخێرایی بڕوات یاخود مۆسیقا لێبدات، یان دەهۆڵ بکوتێ‌و زۆری تریش چییە، دەیەوێ بزانێ چی لەناودایەو دەریبێنێ، جوچکێکی بخەرەبەردەست هەوڵی هەڵکێشانی ملی ئەدات تابزانێ دوای لێکردنەوەی ملیشی هەر جیکە جیك‌و جووڵە جووڵ دەکات. گەربەدیارییەوە دانیشی بەمیکانۆ فۆڕم‌و شێوەی زۆر شتی نوێت بۆ دروست دەکات، یاخود پەڕە کاغەزو قەڵەم بۆیەی بدەرێ‌و دواتر سەیرکە بزانە چیدروستدەکات. منالْ وەك ئامێری فۆتۆکۆپی هەرچی لەدەورو بەری بێت بەچاوو گوێ هەڵیدەلوشێ، دەیەوێ دنیایەك درووستکات بەوشێوەیەی خۆی دەیبینێ‌و خۆی ئارەزوی دەکات، ئەمەش مەیلێکە لەگەڵ منالْدا گەورەدەبێت‌و سەربۆ زۆر جێگە دەکوتێ‌و پەلدەهاوێ بۆ تاقیکردنەوەی چەندین بوار تابوونی خۆی بسەلمێنێ، بۆیە گەروێنەبکێشێت حەتمەن ئەو وێنانە دەکێشێت کەپێشتر بینوینی، لەسالآنی هەشتادا هەموومنالێك حەزی دەکرد وێنەی فڕۆکەو کۆپتەرو تانك‌و تۆپ بکێشێت، ئەمەش بەرئەنجامی شەڕی عێراق ـ ئێران‌و داگیرکردنی کوردستان بوو لەلایەن بەعسەوە. منالْ لەسادەیی خۆیەوە لەئالۆزی

شتەکان دەڕوانێ، کەبۆیەکەمجار بەفر دەبینی وادەزانێ شەکرە، کەدەریا دەبینێ وادەزانێ ئاسمان هاتۆتە خوارێ‌و لەبەرپێی ئەمدا راخراوە.

لاوکۆ ئێوارەیەکیان هات‌و وتی پرسیارێکم هەیە بەباوکم وتوە وەڵامی نەداومەتەوە بزانم تۆ وەڵامم ئەدەیەتەوە، لاوکۆ وتی باشە دەڵێن (ئەو پەڕی دنیا) یەعنی ئیتر لەوێدا دنیا تەواو دەبێت، باشە ئەو پەڕی دنیا موحاجەرەی هەیە تاڕێگە لەبەربوونەوەی مرۆڤ بگرێت؟ ئەوکات لاوکۆو هزری لاوکۆ لەوئاستەدا نەبوون تاخڕێتی زەوی بۆڕوونبکەمەوەو تێیبگەیەنم ئەم زەوییەی ئێمە وەك تۆپێك وایەو ئەم پەڕو ئەوپەڕی نییە، رەنگە هەندێك ناوچەو وڵات بکەونە ژێری تۆپەکەو هەندێکیش سەرەوەی تۆپەکە، بەڵام لەوەش گرنگتر ئەوەیە مرۆڤ هەست بەژێرو ژووری ناکات‌و هەرهەست بەوەدەکەیت کەلەتەختاییدا بەپێوە وەستاویت. بەڵام بەلاوکۆم وت لەگەورەبووونداو لەڕەوتی بەرەوپێشچوونی تەمەنتا رۆژگار وەڵامی هەموو پرسیارەکانت ئەداتەوە. وەك ئێستا دەیبینین زانست بەجۆرێك کەوتۆتە خزمەتی مرۆڤ، منالی لەوەقوتار کردووە چاوەڕوانی باوك‌و دایکی بێت وەڵامی بداتەوە، راستەخۆو لەڕێگەی فیلم کارتۆنەوە تەواوی شتەکانیان بۆڕووندەکەنەوەو ئیتر باوکان‌و دایکانیش ناچارن هەوڵی دۆزینەوەی وەڵام بدەن بۆپرسیاری

ڕۆڵەکانیان گەر بیزانن، چونکە ئەوانیش بەهەمان قۆناغی گەورەبوونی ڕۆڵەکانیاندا تێپەڕیون.

لەم وڵاتانەی ئەم ناچەیەی ئێمەدا منالّ بایەخی پێنادرێتو تەنیا گەورەئەکرێت، ئیتر گویّ بەشێوازی گەورەکردنو پەروەردەکردنی نادرێتو ئەو مەنهەجە دراسییەی لەخوێندنگەکانیشدا دەخوێندریّ تادەگاتە زانکۆش شتێکی تێدانییە مرۆڤ تێرکات لەچۆنێتی دروستبوونی خودی خۆییو گەردوونو دیاردەکانو بزووتنی دنیا، لەبارەی مرۆڤەوە هەرهێندە هەیە دەڵێن لەپشتی باوکتەوە دەچییە ڕەحمی دایکتو ئیتر دەبیتە سەربازی پاراستنی وڵات لەدوژمنان، لەبارەی دنیاوە دەڵێن: ئەم دنیایە تاقیکردنەوەیە بۆئەو دنیا.. دەڵێن: دنیا پێچی مێزەرەو ئیتر هەوڵبە نامەی ئەعمالت بەسپێتی بەریتە ئەودنیاو، دنیای فانی لەوێوە دەست پێدەکات، بەکوردیو بەکورتی والەمرۆڤ دەکەن ڕەشبینو بیّ ئومێدو هیوابڕیو لەگەورە بووندا یەك گوللە ئاراستەی مێشکی خۆی بکات. تائەمڕۆش لەتەواوی ئەم ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستەدا دامەزراوەیەك نییە تایبەت بێت بەومنالانەی ئاستی مێشكو زیرەکییان بەڕادەی سەراسیمەکەر لەپێشە، منالێك لەئەفغانستان تەواوی قورئانی پیرۆزی ئەزبەرکردبوو کەچی کردیانە میلیشیای تالیبان، یەکێکی تر لەئۆردن ناوی

پایتەختی زۆربەی وڵاتانی جیهانی دەزانی.. بەپێچەوانەشەوە دامەزراوەیەك نەبووە منالانی بیرکولو ئاست نزم لەڕووی مێشکەوە لەخۆبگریّو بتوانیّ ئاستیان بەرزکاتەوە.. ئیتر لەم ناوەدا هەردوو لا واتا زیرەكو تەممەلّ لەپۆلێکدا دەخوێننو گەورەدەبنو دواتر یادەبنە دیکتاتۆرێکی هاوشێوەی سەدام یاخوود زەرقاوی خوێنڕێژو مرۆڤ سەربڕ.

لەم ماوەیەی پێشوودا دەزگای چاپو پەخشی سەردەم کتێبێکی منالانی چاپکرد بەناوی (نامەی منالان بۆخوا) کەبرای وەرگێڕ (ئازاد بەرزنجی) وەریگێڕاوەتە سەر زمانی کوردی، جێگەی دەستخۆشییە. لەم کتێبەدا کۆمەڵە نوسینێکی کورت لەشێوازی نامەداو بەزمانێکی زۆر سادەو ساکاری منالانە کەهەمان ئەو زمانەیە شاعیران پێی دەنوسن، نوسراونەتەوەو لەدوو توێیاندا کۆمەڵێك رازو ڕەمزی بوونو کەینونەی ئینسان دەسی بۆبردراوەو لەوێدا منالانی ڕۆژئاوا دوور لەهەر چاوسوور کردنەوەیەکی دایکانو باوکانیانو دوور لەسانسۆرو یاساغی دینو ترادسیۆنو کلتوور توانیویانە ڕاشکاوانە پرسیارو مەبەستەکانی خۆیان دەربڕن، کەپڕە لەسەراسیمەییو رامانو قوڵبونەوە لەتەواوی شتەکانو دیاردەکان بەخودی مرۆڤیشەوە. پێدەچێت پەیمانگەیەك یان دامەزراوەیەك

هەبێت بۆپێگەیاندنی ئەم منداڵانە، چونکە لەهەندێ نامەدا گومان دەکەی لەوەی مناڵێك بتوانێ ئەو پرسیارە قورسە ئاراستەکات، بەڵام کۆی گشتی نامەکان ئەوەت لاڕووندەکاتەوە کەئەم نامانە خودی منداڵان نوسیویانەو هاوکات دامەزراوەیەك هەیە بۆپشتگیریکردنیان.

ڕەنگە هەموومان هەرلەمنداڵییەوە تائەم چرکەیەش بەبیرماندا هاتبێت پرسیاری ئەوەبکەین ئایا ئێمە دایكو باوکمان دروستی کردووین ئەی خودا کێ دروستی کردووە؟ واتا تۆبڵێی کێ خودای دروستکردبێت؟ بەڵام کەسمان زاتی پرسیارێکی وامان نەبووە، کەئەوەش دەمنباتەوە سەر شیکردنەوەی گەردوونو گەڕانەوە بۆبیردۆزەکەی داروین. بەهەرحاڵ باواز لەوەیان بێنینو دوای پرسیارەکەی چارلی کەوین، چارلی لەخودا دەپرسێ: (تۆچۆن زانیت کەخودایت؟) دەبێ ئینسان کەی بەئینسان بوونی خۆی زانی بێت؟ تۆبڵێی تائێستاش هەندێك مرۆڤ وەك چوارپێکان لەسەر هەرچوار پەلێ نەڕۆن؟ بۆ نا.. تائێستاش گەلە مرۆڤێك لەبیابانەکانی (کالاهاری) نەگەیشتوونەتە قۆناغی بەمرۆڤ بوون.

ژینگەی بەشەری لەبەرەبەیانی مێژووەوە تائەم چرکەیەش بەهەوڵە شەڕخوازو خۆسەپێنەکانی کارێکی کردووە کەنەك هەرلەخۆی بەڵکو ژیانی لەتەواوی بوونەوەری سەرزەوی کردۆتە دۆزەخو لێرەشەوە مناڵ وەك بوونەوەرێك کەزۆرترین

حەزوو تامەزرۆیی بۆژیان تێدایە تەواو زەرەرمەند بووەو زۆرترین قوربانیانی شەڕەکان لەدەمی وەحشیگەریو لەدەمی مۆدێرنەشدا مناڵن.. مناڵ ناتوانێ راکات، توانای بەرگری نییەو هیچ لەخۆشاردنەوە نازانێ بۆیە بەردەکەوێ، یان باوكو دایکی بەردەکەون. لەزۆر وڵاتی ئەفریقاو ئەمریکای لاتینیدا مناڵان دەکرێنە میلیشیای سەربازیو بۆکاری بازرگانی مادەی بێهۆشکەر بەکاردەهێنرێن. لەوڵاتانی ئاسیا، لەئەفغانستانو پاکستانو هیندو بەنگلادیشو فلیپینیش تۆڕی فراوان لەمناڵان دروستدەکەنو بەمەبەستی ناردنیان بۆ دوبەیی و وڵاتانی کەنداو بۆکاری سێکسی بەکاریان دێنن. لەکوردستانی خۆشمان رۆژانە لەبازاڕو شوێنە گەشتیارییەکاندا یەك لەشکر مناڵت بەرچاو دەکەوێت کەخەریکی پەیدا کردنی قووتی ژیانو خێزانێك چاوەڕێی دەستی ئەوانە. بەڵام مناڵ ئەمانەی ناوێتو بەزۆر دەیسەپێنن بەسەریداو گیانێکی شەڕخوازانەی تێدا دەچێنن. مناڵ دەیەوێ بژیو دوای ئارەزووەکانی کەوێ، ئەوان نازانن گوناه چییەو ئێمە توشی گوناهیان دەکەین، ئەوان نازانن شەڕ چییەو ئێمە بەپۆل دەیانبەینە بەرەکانی جەنگ، بۆمانەوەی خۆمان ئەوان دەکەینە سوپەرو قەڵغان، لەپێناوی کورسیو دەسکەوتی مادیدا هەزارانیان دەکەینە قوربانی مەرامەکانمان. (تیم ئێم)

ی نۆساڵان ڕوودەکاتە خوداو دەڵێ: خوایە گیان حەزم دەکرد شتێك نەبووایە پێی بوترایە گوناه. حەزم دەکرد شتێك نەبووایە پێی بوترایە شەڕ.

دیسان کازانتزاکی پێی وایە: (زەینی مناڵ بێگەردو جەستەشی نەرمو نیانە، خۆرومانگو باو باران، بەبێدەنگی بەسەریدا دەڕژێنو مناڵ هەویرێکەو ئەوانە هەڵیدێنن. مناڵ بەئیشتیهاوە دنیا قووتدەدا، گەدەی هەرسی دەکاو، هەرسی دەکاو دەیکاتە مندال.) مناڵ هەموو شتەکانی دەورووبەری هەڵدەلوشێو بەسادەییەکەی خۆی دروستی دەکاتەوە. (جانیت) دەڵێ خوایە گیان حەزم ئەکرد مرۆڤەکانت وا دروست بکردایە کە بەئاسانی لەتوپەت نەبن. من تائێستا سێ جێ ڕوشانو یەك جێ برینم هەیە. مناڵ دەبینێ ئینسان دەکوژرێو لەتوپەت دەبێ، دەبینێ ئینسان لەبرسا دەمرێو لەسەرما ڕەق دەبێتەوە، دەبینێ ئینسان ئەوەندە ناسکە ڕۆژانە وەك پەڕەی گوڵ هەڵدەوەرێ، بۆیە بەو جۆرە ڕوودەکاتە خوداو داوایەکی لەو شێوەیەی لێدەکات، ئەو دەیەوێ ئینسان هێندەی ڕەقی ڕۆژگار ڕەق بێتو هێندەی سەختی ئەم ژیانە سەخت بێتو بەرگەی چەڵەمەکانی ڕۆژگار بگرێت.

لەم کتێبەدا مناڵەکان بەڕوونیو سادەیی پرسیار دەکەنو نیازو مەرامەکانی خۆیان بەخودا دەڵێن، لەهزری مناڵدا

بەربەست نییەو مناڵ سنوورەکانی سیاسەتو ئاینو کۆمەڵگە ڕەتدەکاتەوەو خۆی بەوچەشنەی دەیەوێ دایدەڕێژێتو سنووری ئارەزووەکانی هێندە پانو پۆڕو بەرینە ئەم گەردوونە توانای گرتنە خۆی نییە. یەکێك دەیەوێ تەمەنی خودا بزانێتو لەو حەوسەڵەیە بکۆڵێتەوە کەخودا لەگەڵ ئینساندا هەیەتی ئەو دەڵێ: باپیرەم ئەڵێ کاتێك ئەو مناڵ بووە، ئەوساش تۆهەر هەبوویت. باشە تۆ چەند ساڵ بەر لەو هەبوویت؟ هەرئەم گیانی ئینسان دۆستیەیە وادەکات مناڵ پرسیار لەبوونی پەرجوو بکاتو لەخودا بپرسێ: خوایە گیان بۆچی تۆ لەکۆندا ئەو هەموو موعجیزەیەت نواندووە، کەچی ئێستا هیچ موعجیزەیەك نانوێنێ ئەمە پرسیاری (سی مۆر)ە ئەم بەناوی مناڵانی ترەوە داوای خۆشگوزەرانی دەکاتو لەوشەڕو شۆڕو ئاژاوەیە بێزارە کەلەدنیادا ڕوودەداتو مناڵان سووتەمەنییەکەی دابین دەکەن. لێرەوەو دوای خوێندنەوەی ئەم کتێبە ئیتر هەست بەبێنازیو کەنارگیری مناڵانی خۆمان دەکەینو دەهێنێ ئاوڕیان لێبدرێتەوەو ڕۆژانە لەگەڵ سەیرکردنی ئەرکەکانی ڕۆژانەیاندا گوێیان لێبگرین بزانین پرسیارەکانیان چینو بۆچونیان سەبارەت بەدیاردەو ڕووداوەکان وەرگرینو هەندێك لەکاتی خۆمانیان بدەینێ، دەبێ ئەوەبزانین کەبایەخدان بەمناڵ بایەخدانە بەدوارۆژو

گویێ پێنەدان بەمناڵان ماناى بەهێند نەگرتنی ئایندەو ئیتر بەم شێوەیە ئەم کۆمەڵگەیە هەر بێ پرسیارو بێئاگا دەمێنێتەوەو توانای رامانی نامێنێ لەدنیاو دیارەدەکان‌و مناڵانی تەنیا دەزانن لەپۆلدا باوێشك بەن‌و چاوەڕێی رۆژانی پشوبن. بۆیە خوێندنەوەی ئەم کتێبەو بردنی بۆناو پۆلەکانی خوێندنی سەرەتایی کارێکی بەجێ‌و پێویستە.

***لەژمارە(٤٣٥)ی ئەدەب‌و هونەری کوردستانی نوێ لەرۆژی ٢٠٠٥/٥/٥ بلاوبۆتەوە.**

عێل بەگی جاف.. پێشبینی یان شیعر.؟

ئێمە وەك كورد هەمیشە لەدواوە بووین و نەمانتوانیوە بەدوای رابردووی خۆماندا بچین هەرلەشیعرەوە دەیگری تادەگاتە تەواوی كایەكانی تری ژیانی سیاسی و كۆمەڵایەتیمان، تائێستا نەمانتوانیو لەشوێنەوارەكانی دێرینەمان بكۆڵینەوە، نەمانتوانیوە شوێنەوارە ئەدەبییەكانی كلاسیكمان تەواو ساغكەینەوە، زەمینەو زەمانی ئەو كەمە شتەی بۆمان جێماوەو لەفەوتان رزگاری بووە ساغنەبۆتەوە، بەقەد گەورەیی شاعیرەكانمان بایەخیان پێنەدراوە، ئەوی دەمانەوێ شەن و كەوی كەین شیعرو دنیابینی عێل بەگی جافە، كە دەكرێ وەك كەسێك بیبینین كە لەداهاتوودا

دەژی ولەداهاتوودا ئەدوێ و پێشبینی (تنبوئات) ئەكات و بەزنجیرە رووداوەكانمان بۆوێنەدەگرێ. ئێمە نەمانتوانیوە وەك چۆن رۆژئاواییەكان بەشوێن ئەوكەسایەتییانەو شوێنەوارەكانییاندا دەچن، بچین و هەوڵمان نەداوە ئەوكۆدو رەمزو رازوو شفرانە كەشفكەین كەوەك كلیل بۆكردنەوەو خوێندنەوەی دیوی ناوەوو مەغزادوورەكانی ئەو پێشبینییانە رۆڵ دەگێڕن. نۆسترادامۆس هێندەی ئەم نەیتوانیوە قامك بخاتە سەرئەو رووداوانەی لەداهاتوودا روودەدا، ئەو وەك عێل بەگی وریانییە لەدەستنیشانكردنی ئەو پێشهاتانەدا، كەچی نەوەكانی دوای ئەو لەپشت دوودێڕو سێ دێڕی تەنەبووئاتەكانی نۆستراداموسەوە یەك دنیا رووداوو پێشهاتیان دەستیشانكردووەو هەرچی كۆدوو رەمزی ئەو پێشبینییانەیە دۆزیویانەتەوەو بەخەڵكیان ناساندووەو ئێستا نۆسترادامۆس لەناوەندو میدیاكانی ئەورووپاو خۆرئاوادا زۆرلەخۆی زیاتر گەورە پێشاندراوە.. ئەی ئێمە چیمان بۆ عێل بەگییەكەی خۆمان كردووە.؟ هەڵبەت هیچ.

كاتی خۆیی و لەسەردەمی گۆڤاری گەلاوێژدا ١٩٣٩تا ١٩٤٩ مامۆستا عەلادین سوجادی هەرلەتوێی ژمارەكانی گۆڤاری ناوبراودا ئاماژەی پێداوەو لەم ساڵانەی دوایشدا جارێكیتر هاتەوە بەرباس و لەنێوەندە ئەدەبی و فەرهەنگییەكەدا بووەجێگەی مشتومڕ..

عێل بەگی جاف ٨٩٦ ـ ٩٦١ی کۆچی، ئەوناوەیە کەدەمانەوێت ئێستێك لەسەر دنیابینیو شیعرەکانی بکەین گەربڕیاربێت ئەوانە شیعربن، چونکە تەنیا وەك لایەنی وەزنو کێشو سەروا لەشیعرەوە نزیکن، بەڵام ئەوەی ئەم پیاوە وتویەتی، دەڵێی لەئەمڕۆدا وتراونو کەچی پێنج سەد ساڵێك بەرلەئێستاو وتراون. گەربتوانین ساغی بکەینەوەو بەشوێن سەرچاوەکانیدا بڕۆین رەنگە عەقڵێکی گەورەمان بۆزیندووبێتەوە.. لەئێستادا کە تیرۆرو بەتایبەت تیرۆری ئیسلامی دنیای تەنیوەتەوەو هەموو دنیا بەدەست ئیسلامو عەرەبەوە گیری خواردووەو، کەس خاوەنی خۆی نییە رەنگە ئەمە بەخەیاڵی کەسدا نەهاتبێت ئاخر کێ دەیوت دڕندەیی بەشەر دەگاتە ئاستی مرۆڤ سەربڕین چ جای لەسەردەستی پیاوانێ کەخۆیان بەسێبەری خودا دەزانن، کەچی عێل بەگی جاف ئەووەخت پێشبینی رووداوێکی وایکردووەو کامێرای قەڵەمەکەی وێنەی ئەمڕۆژەی گرتووەو بەمونتاژکراوی بۆی هەڵگرتووین.

سستی مێزەر خڕان دەبێ   سەر لەمەیدان فڕان دەبێ
هەمێستار گشت قڕان دەبێ   ئاوری دۆزەخ گڕان دەبێ
هەر وابووەو هەروا دەبێ

لەوەش جێگەی سەرنجتر دەست نیشانکردنی شوێنی رووداوەکانە، ئەو شوێنەی دەبێتە شانۆی رووداوەکانو چاوی سەرنجی دنیای لەسەر دەبێت، کەلەئێستادا شاری بەغدادی پایتەختی عێراقە.. هەرلەوێدا عێل بەگی پێی وایە ئەم کارانە نەلەپێناوی خودا دایە نەلەپێناوی رزگاری بەشەر، بەڵکو تەنیا ئامانجێك لەم کارانە سەروەتو سامانو پوڵو پارەیە.

دیوانی گورگو مەڕ دەبێ   دەشتی بەغدا بەشەڕ دەبێ
گشتی بۆ زێوو زەڕ دەبێ   خەڵقی ساجان بێ فەڕ دەبێ
هەروا بووەو هەروا دەبێ

دیارە ئەمەش رەنگە هەندێکی بۆ ئەوە بگەڕێتەوە کەشاری بەغداد هەرلەکۆنەوە خاڵی یەکلاییکردنەوەی شەڕو ئاژاوەکانبووە لەناوچەکەدا، هەمیشە دیکتاتۆرەکانی مێژوو ئەوانەی روویانکردۆتە ئەم ناوچەیەو ئەوانەشی کەلەم ناوچەیە حوکمیان کردووە هەرلێرە کۆتاییان پێهاتووە، بەڵام ئەمە ئەوەش ناگەیەنێ کەعێل بەگی هیچی نەوتووە، ئەوەی ئەو وتویەتی بۆ زەمانێکی دوور تریش هەر حوکمی دەمێنێو وەك وتراوێکی هاوچەرخ سوودی لێوەردەگیرێت، جگە لەوەش هەندێکجارو لەم سەردەمەدا بۆ لایەنی موخابەراتی بەکاردەهێنرێ.

ئەوەی عێل بەگی لەدووتوێی ئەوچەند دێڕەخاوەن کێش‌و سەروایانەدا دەیڵێت هیچی لەو دێڕانەی نۆسترادامۆسی رووسی کەمترنییە کەزیاتر لەنیوسەدەیە تەواوی دەزگای هەواڵگیری‌و میدیای وڵاتانی رۆژئاواو ئەمریکای بەخۆیەوە سەرقاڵکردووە.

پرسیارێك کەدەکرێت لەخۆمانی بکەین‌و وەڵامیشمان دەستکەوێت ئەوەیە کەبۆچی چەندساڵە ئەم بەرهەمەو خاوەنکەی قسەی لەسەرنەکراوەو هێندەی گەورەیی خۆی بایەخی نەدراوەتیْ، دیارە وەڵامەکەش بەشێکی بۆ داگیرکردنی کوردستان‌و نەبوونی میدیای سەربەخۆو دەزگایەکی ئەرشیفی تایبەت بەشوێنەواری دێرینی ئەدەبیمان دەگەڕێتەوەو بەشەکەی تریشی بۆ کەمتەرخەمی‌و بایەخنەدانی خۆمان بۆئەو بەرهەمانە دەگەڕێتەوە.

لیۆناردۆ داڤنشی وێنەکێش‌و پەیکەرتاشی ئیتالی لەسەدەی شازدەداسکێچی فڕۆکەو هیلیکۆپتەرو تانکی سەربازی کێشاوە، لەسەرەتاکانی سەدەی بیستدائەم خەونەی داڤنشی دەبێتە خەونی تەواوی مرۆڤایەتی‌و فڕۆکە لەجەنگی جیهانی یەکەمدا بۆ یەکلاییکردنەوەی ئەنجامەکانی جەنگ رۆڵێکی بەرچاوی دەبێت. عێل بەگی جافیش هاوسەردەمی داڤنشییەو ئەو وەخت پێشبینی ئەوەی کردووە کەرۆژێك دێتە پێشیْ فڕۆکە لەلایەن مرۆڤەوە دروستدەکرێت‌و بۆجەنگ بەکاردێت..

تەیریْ وەک رەعدو بەرق دەبیْ گوێچکەی لەدووکەڵ غەرق دەبیْ
دەشت‌و دەری پیْ لەق دەبیْ   بەڕووی هەوا مۆلەق دەبیْ
هەر وابووەو هەروا دەبیْ

ئەمانە تەنیا بەپێوەرەکانی پێشین شیعرن‌و تەنیا شتێك کەئەم دێڕانە دەباتەوە سەرئاستانەی شیعر ئەو(دەبیْ)یەی کۆتایی دێڕەکانە کەمۆسیقاو رێتمێك دەداتە تەواوی چوار دێڕەکەو دێڕی کۆتایی کەلەهەموو چواربەیتییەکاندا دووبارە بۆتەوە، ئەو(دەبیْ)یە دڵنیایە دەگەیەنێت‌و یەکێك لەولایەنانەی توشی رامانت دەکات ئەوجۆرە جەختکردنەوەیەی(عێل بەگی جاف)ە لەسەر ئەوپێشبینیانەی دەیکات. ئەو پیاوە باسی ئەمڕۆدەکات‌و خۆیشی پێنج سەد ساڵێکە لەدنیادا نەماوەو زۆربە یەقینیشەوە باسی دەکات.

بەوحوکمەی عێل بەگی لەم ناوچەیەدا ژیاوە، زۆرتر کاریگەری گۆڕان‌و رووداوەکانی ئەم ناوچەیەی لەسەر بووەو پێشبینییەکانیشی کەمتر سنوورە دوورەکانی بەزاندووەو زیاتر لەجوغزی وڵاتی ئەوسای ئێراندا گیری خواردووە، بەلای ئەوەدا نەچووە ناسنامەی خۆی ئاشکراکات‌و لەژێر کاریگەری ئاینی ئیسلامدا خۆی بەئیسلام زانیوەو ئیتر چەشنی تەواوی زاناکانی ئەوسەردەمەی خۆی (دینەوەری‌و ئامێدی شارەزووری)و زۆریتریش لەخزمەتی ئیسلامدابووەو زۆرینەی قسەکانیشی یا

دروستتر بڵێین پێشبینییەکانیش شیوەنە بۆ لەدەستچوونی بەهاو فۆرمو نۆرمە ئیسلامییەکان، تەنیا بەزمانەکەیدا دەزانین کەئەمە جافێکی کۆچەری لەمەڕ خۆمان ئەم پێشبینییانەی نوسیوە، هەربۆیە دەبینین باسی زنجیرەی فەرمانڕەوایانی شاهانەی ئێرانی نوسیوەو دەیەوێت بڵێت دنیا تاسەر بۆکەس نابێتو شاو گەدا هەمان چارەنوسیان هەیە کەمردنە.

ئەم پیاوە باسی ئەوەدەکات کەرۆژێك ئیتر فەرقی پیاوو ژن نامێنێتو هەردووکیان دێنە مەیدانو ژنیش وەك پیاو ڕۆڵی دەبێت بەڵام جیاوازی ئەمو فەیلەسوفێك ئەوەیە کەئەم وەك خەمخۆرێکی ئیسلام ئەدوێتو وەك مەترسییەکی ئایندە باسی دەکات نەك وەك کەسێکی یەکسانیخوازوو خەمخۆری ژن.

خاسان وە بێ مەڵوەن دەبێ   کام دی بەکامی ژەن دەبێ
زەوق و زینەت و سیار دەبێ   خەڵقی ژنان وشیار دەبێ
هەر وابووەو هەروا دەبێ

کەدیارە مەبەستی عێل بەگی ئەوەیە کەسەردەمێك بەڕێوەیە پیاوی پیاوانە ڕۆڵو هەیبەتی نامێنێو ژن دەبێتە خاوەنی خۆیو دەتوانێ دوور لەهەیمەنەی پیاو بژیو چۆنی بوێت خۆی بڕازێنێتەوە. شتێکی تر کەلای عێل بەگی هەستی پێکراوە ئەوسەردەمەیە کەئەتوانین بڵێین ئێستایە،بەرای

شارەزایانی بواری پێشکەوتنە کۆمەڵایەتییەکان ئەم سەردەمە سەردەمی تێشکانی فۆڕمەکانە ئەوفۆڕمانەی جیاوازی دەخەنە نێوان هەردوو ڕەگەزەکەوە، عێل بەگی ئەمڕۆ دەبینی کەئیتر کوڕو وەك فۆڕمێکی رواڵەتیو دەرەکی بوونی نامێنێ و فۆڕمێکی باڵادەست جێگەی دەگرێتەوە کەئێستا پێیدەڵێن ئینسان یاخود ئینسانی سەردەمی عەولەمە، لای مەریوان وریا قانعیش ئەم فۆڕمە لەئینسان لەسەردەستی گۆرانیبێژە پۆپەکانمی ئەمریکا لەوێنەی مادۆناو مایکڵ جاکسن هاتۆتە بەرهەم، بەڵام وەك پێشتریش ئاماژەمان پێدا تائێستا رووننییە کەئایا عێل بەگی شیوەن بۆلەدەستچوونی بەهاکان دەکات یاخود لەباوەڕی بەیەکسانیو پێشکەوتنە کۆمەڵایەتییەکمانەوە دەیڵێ.؟

ئێران وەکوو فەرەنگ دەبێ   پڕ نەقش و ڕەنگاو ڕەنگ دەبێ
کوڕ وەکوو کچ قەشەنگ دەبێ   مایل بەشۆخ و شەنگ دەبێ
هەروا بووەو هەروا دەبێ.

لەم ئاوڕ دانەوە کورتەدا بۆدنیابینی ئەوپیاوە ڕەنگە هەرهێندە، بوترێ بەوئومێدەی ئەمە سەرەتایەك بێت بۆکارێکی چڕووپڕو درێژتر لەسەر دنیابینی عێل بەگی. لەبەرئەوەی من هەست دەکەم مافی خۆی نەدراوەتێ.

*لەژمارە(٣)ی گۆڤاری هەورامان لەمانگی پێنجی ٢٠٠٥ بڵاوبۆتەوە.

بەرهەمە چاپکراوەکانی نوسەر

* پروشە شیعر بۆ منالآن ١٩٩٨
* کەڤاڵی وەنەوشە شیعر بۆ منالآن ٢٠٠٠
* گۆرانییەکی قژ زەرد شیعر ٢٠٠٢
* چرپە چرپی ئەودیو ئازادییەکانی ژنکۆمەڵە وتار لەسەر پرسی ژن. ٢٠٠٤
* ئەو منالەی دوێنێ گریا ستونی رۆژنامەوانی ٢٠٠٤
* بەهەشتێ لەکاغەز ستونی رۆژنامەوانی ٢٠٠٥
* دڵۆپە شیعر ٢٠٠٥
* بیبلیۆگرافیای چاپکراوەکانی بەڕێوەبەرێتیی گشتیی چاپو بلاّوکردنەوە بۆ ساڵی دوو هەزارو پێنج.
* بچوکبوونەوەی ئینسان ستونی رۆژنامەوانی ٢٠٠٦
* باویلکە شیعری منالاّ ن ٢٠٠٦